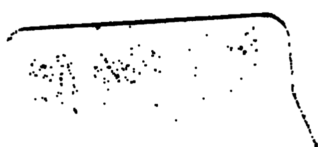
HET LEVEN

VAN

HERMANNUS MODED.


Libris




HIERONYMUS
ANDOVER-HARVARD
THEOLOGICAL LIBRARY

HET LEVEN

VAN

HERMANNUS MODED,

een der eerste calvinistische predikers in ons vaderland.

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN

Doctor in de Godgeleerdheid,

AAN DE RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN,

OP GEZAG VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS

Dr. H. KERN,

Hoogleeraar in de faculteit der letteren en wijsbegeerte.

VOOR DE FACULTEIT TE VERDEDIGEN

op Maandag 15 December 1879, des namiddags te 3 uur,

DOOR

GUILLIAM JOHANNES BRUTEL DE LA RIVIÈRE,

Geboren te Meppel.

Beroepen predikant te Krabbendijke.

HAARLEM,

DE ERVEN F. BOHN.

1879.

AAN MIJNE GELIEFDE OUDERS.

VOORREDE.

Niet gaarne zou ik dit mijn proefschrift in het licht geven zonder mijn dank te betuigen aan u, Hooggeleerde Heeren, professoren van de Theologische faculteit, wier onderwijs ik mocht ontvangen.

Voor mijne vorming ben ik aan u oneindig veel verplicht. Steeds zal ik het een voorrecht achten uwe lessen te hebben mogen bijwonen, en door u te zijn ingeleid in de wetenschap der Godgeleerdheid.

Inzonderheid betuig ik u mijn dank, Geachte Promotor, Hooggeleerde Rauwenhoff, voor de welwillendheid waarmede gij mijn proefschrift hebt willen doorlezen en voor de wenken mij gegeven.

Tevens maak ik van deze gelegenheid gebruik om aan prof. R. Fruin, prof. J. G. R. Acquoy, prof. J. van Vloten, Dr. A. W. Bronsveld, predikant te Haarlem, en Dr. W. C. van Manen, predikant te Zierikzee, en voorts aan allen die mij tot het voltooien van dit geschrift, op wat wijze dan ook, hebben in staat gesteld, mijn welgemeende erkentelijkheid te betuigen.

Ten laatste roep ik ook u, die ik mijne vrienden noemen mag een hartelijk vaarwel toe. Ach! ik weet het wel de tijd, die alles schendt, houdt niet op ook vriendschapsbanden te verbreken. Maar toch, daar zijn er onder u, wie mijn hart nooit zal vergeten, gelijk ik mij van hunne voortdurende toegenegenheid overtuigd houd. Zullen verreweg de meesten uwer ook al de kerk niet dienen, men behoeft juist geen kerkleeraar te zijn om door woord en wandel het Evangelie te verkondigen van Jezus Christus, wien te kennen en te dienen verreweg het beste is. Wees Hem aanbevolen en in gedachten gegroet van

Haarlem,
1 December 1879.

DEN SCHRIJVER.

INHOUD.

INLEIDING.

Op de vraag, wat is de reden dat in ons vaderland het Calvinisme zoo spoedig heeft gezegevierd over de andere Protestantsche richtingen, is meer dan één antwoord gegeven. Men heeft gewezen op het groot aantal Calvinistische predikers, die van uit Frankrijk naar ons land gevlucht, de denkbeelden van Calvijn alhier hebben verspreid. Ook heeft men ter verklaring van dit verschijnsel een beroep gedaan op het Nederlandsche volkskarakter, en beweerd dat de aard van ons volk zoo geheel en al strookte met hetgeen Calvijn leerde en op den voorgrond plaatste. Men heeft verder de aandacht gevestigd op het kerkelijk-republikeinsch karakter dat de Hervormde kerk op voetspoor van Calvijn's kerkordening heeft gedragen [1]), en dat wel weêrklank moest vinden in het hart van een *volk*, dat zich zelf begon te gevoelen en een aanvang maakte met op te komen tegen de

[1]) Dr. J. G. R. Acquoy. Jan van Venray, bl. 160.

schending van zijne heiligste rechten. De heer Bakhuizen van den Brink eindelijk geeft op deze vraag ten antwoord: „Het Calvinisme was de hoogste ontwikkelingsvorm van het godsdienstig en staatkundig beginsel der zestiende eeuw. Een hervormingskamp, die zoo laat na het ontstaan der hervorming kwam, als dat bij ons plaats had, kon niet anders dan Calvinistisch en ten voordeele van het Calvinisme zijn" [1]).

Te weinig echter heeft men, m. i. gelet op de omstandigheden, waaronder ons volk op het laatst van de 16e eeuw leefde, en die voor een niet gering deel, de oorzaak zijn geweest, dat de hervorming in ons vaderland in haar geheel een streng-Calvinistisch karakter heeft gedragen. „Wat het licht voor ons oog, de lucht voor onze longen is, dat is eenmaal het Calvinisme voor ons vaderland geweest, zijn levensvraag, de bron zijner sterkte en van zijn bestaan" [2]).

Het leerstuk der uitverkiezing, dit centraal-dogme van het Calvinisme moest wel door een volk geloofd en aangehangen worden, dat meer dan eenig ander volk heeft geleden en gestreden voor de vrijheid om God te dienen, een elk op zijne wijze. Dat leerstuk moest wel weêrklank vinden in de harten van die duizenden, die moedig brandstapel en schavot beklommen, die werden gepijnigd en gemarteld tot den doode toe, alleen omdat zij den Christus wilden belijden naar de Schriften. En het denkbeeld alleen, hier word ik *mis*kend, maar bij God ben

---

[1]) Het huwelijk van Willem van Oranje met Anna van Saxen, bl. 123.

[2]) Dr. van Vloten, Neêrlands opstand tegen Spanje. 1564—1567. bl. 7.

ik uitverkoren en *ge*kend, en hiernamaals wacht mij de kroon na 't kruis, kon hen blijmoedig den psalm der hope doen zingen, wanneer het vuur hun lichaam verzengde en zij het moesten aanzien hoe hunne onderdrukkers zich vergrepen aan wat hun het liefst en het heiligst was.

Dit nader te staven, is hier de plaats niet. Alleen wensch ik te wijzen op het sprekende feit dat het Calvinisme juist toen den meesten opgang begon te maken, toen de vervolging het felst begon te woeden, en dat van het jaar 1563 af zijne aanhangers met elken dag vermeerderden. Wat Bancroft getuigt van de stichters der Amerikaansche Unie: „In hun vast geloof aan den wonderlijken raad van den Almachtigen God, die hen verkoren had, lag het geheim hunner kracht. Dewijl zij stonden in de uitverkiezing was alle vrees uit hen gebannen en de slavenaard uitgebrand die voor geestelijke of wereldlijke despoten buigt" [1]), geldt evenzeer van ons vaderland. Hollands vrijmaking van Spanje is voor een groot deel de vrucht van die belijdenis. Na 1562 of 1563 zijn dan ook de mannen, die in ons vaderland op den voorgrond treden, bijna allen Calvinisten; en hun karakter draagt den stempel van de persoonlijkheid van Calvijn zelf. Gelijk Calvijn geen beminnelijk en vriendelijk figuur is, zoo zijn het over 't algemeen ook de Calvinistische predikers niet, die wij in zoo grooten getale in dezen tijd zien optreden. Doch het was ook geen tijd om zachtmoedige karakters te vormen. Waar men zooveel wreedheid en onmenschelijkheid ziet, daar behoeft men zelf

[1]) Aangehaald bij Dr. A. Kuyper. Het Calvinisme enz. bl. 55.

nog niet wreed en onbarmhartig te worden, maar onwillekeurig zal toch de tijd zijn karakter drukken op de menschen, die hij ziet geboren worden. — Wilde ik dit nader staven, ik zoude een breede rij van mannen ten tooneele kunnen voeren, die men moet hoogachten om de warmte hunner overtuiging, waarmede zij voor de waarheid hebben gestreden, en van welke velen die met den dood hebben beleden, wier bezield en levenwekkend geloof onze lauwheid in menig opzicht een beschamend voorbeeld is, doch in wier leven weinig werd gezien van die heerlijke deugd, die een Apostel roemt als kostelijk voor God. Het leven van een dier predikers wensch ik in de volgende bladen te behandelen. Hermannus Moded [1]) moet zeker worden geteld onder de merkwaardigste mannen, die de hervorming in ons vaderland hebben tot stand gebracht. Het is vooral zijne werkzaamheid in Vlaanderen, welke onze aandacht trekt. Aan het werkzaam deel dat hij aldaar aan de Reformatie heeft genomen, heeft hij 't ook te danken dat zijn naam met eere moet worden genoemd. Aantrekkelijk is zijn beeld voorzeker niet, maar men doet hem toch grootelijks onrecht wanneer men niets anders in hem ziet dan een onruststoker en een type van onverdraagzaamheid; hij moet ook worden geplaatst in de „wolk der geloofsgetuigen“ waarvan de schrijver van den brief aan de Hebreën spreekt.

Ik heb gemeend zijn leven in vier perioden te moeten splitsen. Na eerst het een en ander vermeld te hebben

---

[1]) Ik schrijf niet Modet, maar Moded, omdat hij zelf doorgaans zijn naam aldus spelt.

aangaande zijn vroegste levensjaren, beschrijf ik in het eerste hoofdstuk zijn werkzaamheid als hervormer in Vlaanderen. In een tweede hoofdstuk beschouw ik hem als balling. In het derde hoofdstuk teeken ik zijn beeld als gevestigd predikant te Utrecht. In het vierde hoofdstuk geef ik de data, welke mij uit zijn verder leven bekend zijn.

Wat de bronnen aangaat, waaruit ik zijn leven heb geput, men vindt deze getrouw aan den voet der bladzijden aangegeven. Het zeer onpartijdige en nauwkeurige verhaal van Willem te Water genaamd „Handelingen en Lotgevallen van Hermannus Moded“ [1]), heb ik aan dit mijn opstel ten grondslag gelegd. Al de andere biographieën van Moded, waren slechts excerpten van te Waters verhaal; een gunstige uitzondering daarop maakt het artikel over Moded in Dr. B. Glasius' Biographisch Woordenboek [2]) en de korte levensbeschrijving van M. F. Goethals [3]), die de eerste en eenige was die van Moded's Apologie gebruik maakte.

Of deze mijne biographie volledig is, in zooverre men bij een historisch onderzoek van volledigheid kan spreken? Ik zou het niet durven beweren. Zeker zal wel het een en ander aan mijn oog zijn ontsnapt. Doch al gaat er wellicht nog de een of andere bizonderheid omtrent Moded in sommige archieven schuil, het voornaamste meen ik toch te hebben bereikt, nl. een levensbeeld van Moded te geven dat tot ons spreekt en dat,

---

[1]) Zie zijne Historie der Hervormde kerk te Gent. bl. 222—249.

[2]) Aldaar, Deel II. bl. 516.

[3]) Histoire des lettres, des sciences et des arts en Belgique et dans les pays limitrophes. Dl. III. bl. 89.

naar ik hoop, overeenkomstig de waarheid zal zijn.

Doch niet alléén om den persoon van Moded was het mij te doen. Ik wilde ook gaarne een bijdrage leveren tot de kennis van den tijd, waarin hij leefde, tot dien schoonen, kloeken geuzentijd, waaraan zelfs niet-Nederlanders meer dan eenmaal hun aandacht hebben gewijd, en die, door de onderzoekingen der laatste jaren eerst nu in het rechte daglicht wordt geplaatst. Moge het navolgende daartoe niet geheel verwerpelijk bevonden worden.

HOOFDSTUK I.

MODED'S WERKZAAMHEID IN VLAANDEREN.

Vooraf eenige berichten omtrent de jeugd en de jongelingsjaren van Moded. De berichten daaromtrent zijn zeer schraal. Dit kan ons geenszins verwonderen. Het aantal merkwaardige mannen in de geschiedenis van onzen worstelstrijd tegen Spanje is zeer groot, maar het getal dergenen, die wij kunnen volgen van de wieg tot aan het graf is daarentegen zeer gering. Doch het feit dat wij hier in duisternis rondtasten, verontrust ons geenszins. Daar zijn personen, wier doen en laten in later levensjaren vaak een raadsel zou zijn, zoo wij hunne eerste levensjaren niet kenden. Ik behoef slechts te wijzen op Prins Willem van Oranje [1]). Met Moded is dit niet het geval. Met hem is het gegaan, gelijk het zoovelen ging, omtrent wier jonge jaren ons wel het een en ander bekend is, en moeten wij ons dus met gissingen vergenoegen, het zijn toch gissingen, welke een hoogen graad van waarschijnlijkheid hebben.

Moded's eigenlijke naam was Herman Strijcker of de Struijker of ook, zooals hij zelf eenige zijner brieven onder-

---

1) Dr. v. Vloten, t. a. p. bl. 17.

teekende, Hermannus Strijcherus. Dat hij later van naam veranderde, gelijk hij nog later den naam van Hendrik van Benthem aannam, is zeer verklaarbaar. Daardoor bleef hij te eerder voor ontdekking en vervolging gevrijwaard. Maar waarom hij juist den naam van Moded aannam, is onbekend. Waarschijnlijk hebben wij hier met eene bloote toevalligheid te doen. De gissing toch van Rahlenbeck [1]) als beteekende de Struijker „le brigand," en als verwisselde hij van naam om geen aanleiding te geven tot valsche geruchten is van allen grond ontbloot [2]).

Zijne ouders waren arme en geringe lieden [3]) en woonden te Zwolle [4]).

Joh. Ens [5]) meldt, en op voorgang van hem allen die naderhand over Moded schreven, dat hij reeds in 1545 alom in de Nederlanden de verbeterde leer predikte. Dat dit jaartal onjuist is, blijkt uit het Boek van Averdragten of Concordaten van Raad en Meente aldaar, van 1547—1611, waarin men fol. 16: leest: Alsoe Heer Herman Strycker sig jn die administratie van den Hilligen Sacramenten mysbruict ende dieselve tegens de geloffelicke olde gebruick deser kercken, sub utraque spetie uthgegeven ende verdeilt heft, als hie selvest

---

1) L'inquisition et la Réforme en Belgique. Anvers., bl. 65.

2) J. van Iperen in zijn Hist. redevoering ter eere van Joannes van Miggrode bl. 34. twijfelt of Moded en de Struijker wel dezelfde zijn. Zie daarentegen E. Meiners, Oostvrieschlants kerk-geschiedenis, II. bl. 289, die verklaart „dat Moded zich zelven dien naam geeft onder sommige getuigschriften van hem geschreven en hier (Emden) nog voorhanden." Ook Uytenbogaert die hem persoonlijk heeft gekend, spreekt voortdurend van Strijker alias Moded.

3) Nic. Burgundius. Historia Belgica, bl. 158. 4) Apologie bl. 30.

5) Joh. Ens. Kort historisch berigt. bl. 90.

bekent ende toestaet, soe ist dat Schepenen ende Rhaidt eendrechtelick overkoemen ende besloeten sinnen, dat dieselve Strycker sich by den Herrenn Vicario des Bisschops toe Utrecht binnen den tyd van XIIII daegen naistcomende verfuegen sall ende van der daet voirss purgieren oick dairvan binnen den tyd als voirss schyn ende bewys brengen, dat hem des verlaeten ende hy van alsulcke ticht ende daet absulviert sy. Indien sulx niet en geschiet sal Strycker voirss van synen vicarie, mit toedoen van den heren officiael, ontsath ende puniert wesenn und blyven. Actum op maendach post Palmarum (12 April) A° LVII Burgem^{r}. Ther Kuilenn [1]).

Reeds als jongeling zal hij bekend zijn geworden met de denkbeelden die Luther en Erasmus verkondigden. Wie zijne leermeesters zijn geweest, is onbekend. Doch naar zijne geschriften te oordeelen, zijn de oude letteren en de kerkvaders hem niet vreemd geweest. Dat hij in de oude letteren niet onbekwaam was, blijkt o. a. uit een brief, door hem in 1554 gericht aan den raad der stad Zutphen, en waarin hij dingt naar het rectorschap aan een der beide kapittelscholen die toen ter tijde in Zutphen bestonden. Wij laten den brief hier volgen: [2])

Opschrift. Prudentissimo ac consultissimo simul et magnifico Senatui celeberrimae civitatis Sudvaniensis mihi semper unice colendo hae dentur litterae.

Consultissimo ac prudentissimo Senatui celeberrimae civitatis Sutvaniensis salus dicitur plurima.

---

[1]) Zie Bijdragen tot de geschiedenis van Overijssel. 1879. V. bl. 66.

[2]) Dezen brief, afkomstig uit het Zwolsche archief, ontving ik door welwillende tusschenkomst van prof. J. van Vloten.

Cum cuiusque vitae rationem considero, viri ac domini praescripti, ornatissimi, licet quoque magnis et praeclarissimis ingenijs grata tantum jucunda sit vita speculativa, quo postpositis negotiis publicis, quiete et sibi soli vivere possint, ego tamen tamquam venenum semper putavi vitandum, et quantopere in hos stomachetur communis schola universa testantur philosophorum monumenta; neque hos carpo qui laudabili aliqua virtute, vel docendo populum vel enucleando mysteria scripturae vel erudiendo iuventutem utiles esse nequeunt, sed quod ea hoc agant ingenia quae alias essent ad earum rerum utilitatem accommodatissima; et contra quantopere eos et honoremus et veneremur qui tam pulcherrimis animi dotibus labores minime subterfugiunt iuvando communem salutem, communis quoque cuiusque generis testatur scriptura. Atqui hunc dico aditum ad beatam vitam certissimum, si eo diligenter fungamur munere cuius colendi efficiendique causa nos Deus sui praestantissimi numinis [imaginem] effinxit et naturam compotem rationis ac cogitationis impertivit, qua de re nobis ea tributa fuerunt ut, cum cetera animantium genera ventri pabuloque servirent, nos Deo colendo rebusque divinis contemplandis animum intenderemus et cum iustitia viventes in terris, post incredibili gaudio et sempiterno aevo frueremur in coelo, et ea illustraremur gloria in qua filius Dei fuit apud patrem, priusquam haec pulcherrima rerum existeret universitas. Qua in re non possum satis efferre mores vestros decentissimos et institutiones pulcherrimas, quod prudentissimus senatus tales ad instituendam iuventutem et ad bene beateque vivendum eligant, qui vitam suam sic instituant ut instar faecundae arboris satus ad uberrimos fontes et

flumina sancta litterarum divinarum, atque illarum doctrina irrigati pulcherrimos virtutum fructus et illos quidem tempestivos ferant ut tandem (sicuti ille dixit) eorum praesidio innocentiam iudiciorum poena possint liberare, languentem populum aut ad decus excitare, aut ab errore deducere, vel etiam inflammare in improbos, vel incitatum populum in bonos mitigare dicendoque sedare et ad verum Dei cultum adhortari. Quae cum maxime iuvant bonorum officia, mores recti vitaeque integritas ipsa, iuventutem ad studii eiusdem aemulationem, operae pretium duxi, suasu amicissimi mei et unici Maecenatis Magistri Joannis Svollensis [1]), operam meam et diligentiam ea in re prudentissimo senatui exhibere, quo in eodem vigore res eae conservarentur, quae ad eius conditionis administrationem pertinere videntur, neque tale quid inanis gloriae titulatione, neque fastu vel arrogantia, aut spe lucri expetendum putavi, sed, ut ille dixit, homini esse maximopere cavendum ne silentio vitam transigat, sed ut omnis laus vitae (auctore Cicerone), in actione consistat; et, ut brevissime dicam, liberum erit prudentissimo Senatui me prius ac meis etiam expensis vocare, ut et videant et audiant ac plene cognoscant num administrandae rei utilis [sim] ut et ego vicissim rationem administrandae conditionis intelligam, quam tamen ex ore mei Maecenatis M. Joannis probo. Haec si

---

[1]) Bedoeld wordt Johannes Gulielmi van Zwolle, die in 1552 aan het hoofd der oude kapittelschool te Zutphen stond, twee jaren later pastoor te Deventer werd, waar hij in 1560, slechts 33 jaren oud overleed. Hij was een wakker man en groot bevorderaar der reformatie. Zie Mr. R. W. Tadama. Geschiedenis der stad Zutphen van de vroegste tijden tot 1795. Aldaar bl. 191.

animo vero et pio susceperitis, facti dominos prudentissimos, ut est vero verius, numquam poenitebit. Deus omnipotens dominos meos in aevum feliciter vivere et regnare conservet. Amen! Datum summa festinatione. Anno 1554. 15 Novembris. Hermanus Strijcker Svollensis.

Verder zullen hem de werken van Luther en Erasmus, benevens het „Huysboeck van Bullinger“ [1]) en andere reformatorische werken, als zoovele gidsen hebben gediend. Doch de meest vertrouwbare gids, nl. de H. Schrift, zal ook bij Moded wel het meest hebben gegolden. Franciskaner monnik geworden zijnde en dus gelegenheid te over hebbende achter de schermen te zien en zich te vergewissen, hoezeer de dienaren der Roomsche kerk de menigte met vroom gebaar misleidden, zullen de kiemen, die reeds in zijn geest aanwezig waren, al vroeg tot rijpheid zijn gekomen. Zeker is het althans dat hij het klooster verliet (hij werd dan ook later genoemd „de uitgeloopen monnik“) en door de kerkelijke plakkaten uit Zwolle verdreven door de Nederlanden zwierf, en „alomme de verbeterde leer predikte, met het uiterste levensgevaar, doch zonder vrees voor den brandstapel of het schavot dat hem wachtte en opofferende volharding.“

Hij zelf geeft ons in zijn Apologie hieromtrent eenige berichten. Zoo verhaalt hij dat hij te Zwolle op begeerte van den graaf van Arenberch, die hem levend of dood in handen wilde hebben, gevangen was genomen, doch gelukkig den dans ontsprong [2]).

Daarna begaf hij zich naar Keulen, alwaar hij gerui-

[1]) Rogge. Caspar Jansz. Coolhaes I,, bl. 73.

[2]) Apologie, bl. 30.

men tijd schijnt te hebben gewoond. Hij werd daar als geestelijke bij het Domkapittel aangesteld, en vervulde tevens de betrekking van hoogleeraar aan de Universiteit aldaar; meer bepaaldelijk was hij verbonden aan het collegie genaamd „de Nieuwe Kroon," dat naderhand in de handen der Jezuïeten is gekomen.

Kende Moded tot nog toe „alleene sommighe abuysen der Roomsche Kercken," allengs werd het lichter in hem; hij begon de kettersche denkbeelden openlijk te verkondigen, waarvan het gevolg was niet alleen dat hij van zijn geestelijk ampt werd ontzet, maar hij ook zijn betrekking als hoogleeraar met verscheidene amptgenooten, die ook „begonsten eenighe Ketterien de studenten inne te planten," verloor. Dit gebeurde in 1556. Had Moded zelf niet in den bestuursraad van de Universiteit gezeten, hij was zeker verbannen. Toch zag hij zich eindelijk verplicht Keulen te verlaten, daartoe gedwongen door de geestelijkheid, die hem een halven Ketter noemde [1]), en nam zijn langdurige zwerftocht een aanvang.

In 1558 werd hij door Christiaan III, Koning van Denemarken, naar Koppenhagen beroepen en aangesteld bij de Universiteit aldaar, terwijl hij meer dan eens in de hofkapel als prediker optrad. Toen echter na diens dood, zijn opvolger, Frederik, de „Duytsche" predikanten ontsloeg, en ook Moded onder hen begrepen was, ontving hij van de Universiteit een zeer loffelijk getuigschrift, verzegeld met des konings zegel, op welk getuigschrift hij zijn gansche leven roem droeg [2]).

Van Koppenhagen schijnt Moded zich weder naar het

---

[1]) Apologie, bladz 33. [2]) Apologie, bl. 34.

vaderland te hebben terugbegeven. Althans in 1559 is hij te Utrecht. Hij werd aldaar gevangen genomen door het verraad van „twee Jesuytersche vrouwen," met wie hij vriendschappelijk de reis naar die stad had gemaakt. Niettegenstaande zijn gevangenschap bleef hij bij zijn geloof volharden en „versaakte opentlijck den geheelen bras des Pausdoms." Wel poogde Franciscus Sonnius, een der eerste en meestgevreesde inquisiteurs in ons land, met zijn consorten, hem tot andere gedachten te brengen en hem te overtuigen van de grootheid zijner dwalingen, en beloofde zelfs de Procureur-Generaal hem in vrijheid te stellen, maar hoe oprecht de belofte van dezen wellicht ook was, Moded wachtte op de vervulling daarvan niet, maar nam de eerste, de beste gelegenheid waar om te ontvluchten [1]).

Reeds veel vroeger hadden de Minnebroeders te Antwerpen allerlei listen te baat genomen om hem in handen te krijgen; eindelijk was hun dit gelukt en had de Markgraaf van Antwerpen hem gevangen genomen, doch deze, zegt Moded zelf, „heeft over my niet meer mogen wtrechten, dan God ghewilt heeft" [2]).

In 1560 wordt hij als predikant te Breda gemeld [3]). Waarschijnlijk echter is hij te Breda geen predikant geweest, maar heeft hij alleen aldaar, gelijk op zoo menige andere plaats, meer dan eens gepredikt. Ware hij daar gevestigd predikant geweest, hij had zulks zeker in zijn Apologie gezegd [4]). Ook wordt gemeld dat hij met Sinapius

[1]) Apologie, bl. 30. [2]) Apologie, bl. 31.

[3]) F. E. van Goor, Beschrijving der Stadt en Lande van Breda, bl. 76.

[4]) Vergelijk Bakhuijzen v. d. Brink. Het Huwelijk van W. v. O, bl. 110.

Venlo en George Sylvanus te 's Hertogenbosch is werkzaam geweest [1]).

Daarna schijnt hij zich naar Vlaanderen te hebben begeven, althans, er wordt van hem in 1567 gemeld dat hij sinds tien jaar heimelijk het Evangelie, ook te Antwerpen had gepredikt [2]).

Uit de jaren 1561 en 1562 bezitten wij drie brieven van Moded, geschreven aan de gemeente te Emden [3]). De eerste brief, gedagteekend 23 Oct. 1561, handelt over een zekeren Adolphus Dregge, welke door tusschenkomst van Moded te Emden was school gedaan, om tot het predikampt te worden opgeleid. Diens moeder, een weduwe, te Gorichem wonende, had aan Moded, toen deze te Gorichem eenigen tijd werkzaam was geweest, herbergzaamheid verleend. Ook de twee andere brieven handelen over min belangrijke zaken. Door den tongval, waarin zij geschreven zijn, wordt zijn afkomst uit Zwolle bevestigd; hij onderteekent zich hier Hermannus Strijcherus. Daar de brieven echter geen aanduiding bevatten, waar zij geschreven zijn, zoo kunnen wij niet met zekerheid bepalen, waar hij zich, toen hij ze opstelde, bevond; doch de gissing dat hij in Vlaanderen vertoefde, heeft alle waarschijnlijkheid voor zich; althans uit den derden brief, gedagteekend 13 Mei 1562, meenen wij te mogen opmaken dat hij zich te Antwerpen bevond.

Moded's werkzaamheid in Vlaanderen maakt verreweg de belangrijkste periode van zijn leven uit. Onder de mannen

---

1) Dr. G. D. J. Schotel, Kerkelijk Dordrecht I., bl. 111.

2) Memoires de J. de Wesembeke, bladz. 76.

3) Werken der Marnixvereeniging. Serie III, Deel II, 1e stuk, bladz. 1 seq.

die de hervorming in Vlaanderen hebben aangemoedigd en door woord en daad hebben bevorderd, staat Moded ongetwijfeld in de eerste rij. Bekend en meerendeels bevriend met de groote mannen van dien tijd, wordt hij in de geschiedenis van de hervorming in Vlaanderen gedurig genoemd als het hoofd van de Sectarissen „de Geuzen- en de Opperste Duytsche Predicant“ [1]) en was de vrees die de Roomsch-Katholieken voor hem hadden niet gering. Begaafd met een groote mate van welsprekendheid, was hij „bijzonderlijk bequaem om door zijn bevallig zeggen de gemoederen van zijne Aenhoorders tot hem te trekken“ [2]). Hoewel meer een man van de daad dan van de pen (hij heeft slechts drie kleine geschriften nagelaten), was hij toch, blijkens die geschriften een man van niet geringe geleerdheid en kunde [3]).

„Hij behoort“, zoo spreekt een onzer meest begaafde auteurs, „onder die predikers, in wie meer het omwentelingsbeginsel dan het hervormende heerschende was, en die, wellicht noodwendig voor den eisch van den tijd, voor het minst *door* hunnen tijd gevormd werden, en door diens woelingen medegesleept; het zij gezegd tot hunne verschooning“.

„Een van die predikers, wier krachtige en onstuimige welsprekendheid zich het best op haar gemak gevoelde,

---

[1]) Antwerpsch Chronykje, bladz. 80.

[2]) Gendsche Geschiedenissen. I., bl. 6.

[3]) De meeste geschiedschrijvers hebben geen bizonderen dunk van zijn geleerdheid. Zie b. v. Gendsche Gesch. t. a. p. Ook Dr. Glasius beschrijft hem als een man wien geen wetenschappelijke opvoeding schijnt ten deel gevallen te zijn. Ik geloof dat dit oordeel onbillijk is en onwaar. Hetgeen hij schreef, leert ons althans andere dingen.

onder een gehoor van duizenden, vrienden en vijanden samen, beide dreigende met het zwaard van het Woord, en tegen de laatsten wel gezind, uit noodweer naar meer stoffelijke wapenen te grijpen. Als aangevallenen niet enkel berustende op de tusschenkomst des Hemels, en vaak zelve aanvallende in den naam van den Heer."

„Een van die predikers, die, zoo ze niet handdadig deel hebben genomen aan beeldenstorm en oproerige beweging, voor 't minst door onstuimige taal en geestdrijvende toespraken, dwepende gemoederen tot zulke uitspattingen hebben ontvonkt en aangedreven. Bij Moded in 't bijzonder, welke ook zijne handelingen en bedoelingen waren, verdenk ik het beginsel niet, van waar zij uitgingen. Heete, al was het dan ook onverstandige geloofsijver — geestdrift die zich door niets liet verkoelen — hoe eenzijdig ook van richting, stoutheid en vastheid van wil, om de zaak, die hij de eenige rechtmatige hield voort te zetten, — ondanks alle tegenstreving, moed en bereidwilligheid, om daarvoor ieder oogenblik rust, vrijheid en leven veil te hebben, zijn eigenschappen die ik nooit mijne achting kan weigeren, zelfs al zie ik ze bevlekt door zoo vele zwakheden en hartstochten, als er bij dezen zijn op te merken" [1]). Hij was gewoon op zijn stuk te staan, zoodat Saravia eens schreef aan Helmichius, predikant te Utrecht: „H. Moded was van een ander gevoelen, indien ik aan hem daarover ge-

[1]) Deze fraai gestiliseerde karakterschets van de hand van Mevrouw Bosboom Toussaint in haar roman „Leycester in Nederland" schijnt mij toe zoo geheel der historische waarheid getrouw te zijn, dat zij in een levensschets van Moded niet dan met schade kan worden gemist.

schreven had, ik zou den Moriaan gewasschen hebben."

Zijn karakter, hoewel van wispelturigheid niet vrij te pleiten, moet men toch eerlijk en rondborstig noemen; en als allen, die vroeg of laat over hem schreven voor zijn naam het woord „woelziek" plaatsten, dan hebben zij niet onjuist gezien. Doch liever dan ons nog verder in algemeene beschouwingen over Moded's persoon te verdiepen, wenschen wij de feiten zelve te laten spreken.

De eerste belangrijke werkzaamheid, waarin Moded meer op den voorgrond treedt, was het aandeel dat hij heeft gehad in het opstellen, of laat mij liever zeggen, in het nazien der geloofsbelijdenis, die reeds door Guido de Brès was opgesteld. Reeds in 1559 was de Brès [1]) begonnen met eenige artikelen op te stellen, die de hoofdzaken der Christelijke leer bevatten. Toen deze door de hand van Saravia aan de goedkeuring van Calvijn werden onderworpen, raadde de hervormer aan dat men liever de Gallicaansche confessie, die den 21sten Augustus 1560 door den admiraal Chatillon, namens de Fransche Protestanten te Fontainebleau aan Frans II werd overhandigd, daarvoor in de plaats zou stellen, om met de Fransche broeders geheel en al in overeenstemming te blijven. De Brès gaf echter aan dezen raad geen gehoor. Waarom, weten wij niet met zekerheid. Misschien wel omdat hij deze belijdenis wilde inrichten bepaald met het oog op de wederdoopers [2]), die hier te

---

[1]) Zie over hem een zeer lezenswaardig artikel van W. R. Poolman in de Kalender voor de Protestanten in Nederland, uitgegeven door W. Moll, jaarg. 1860.

[2]) W. te Water. Tweede Eeuwgetijde van de Geloofsbelijdenis, bladz. 8.

lande in grooten getale aanwezig waren en tegen wier dwalingen de Calvinistische predikers niet minder ijverden dan tegen de Superstitiën der Roomsche kerk. Voordat echter de Brès zijn werk uitgaf, onderwierp hij het aan het oordeel van vele beroemde Godgeleerden en onder hen ook aan het oordeel van Moded. Althans Saravia getuigt in een brief aan Uytenbogaert [1]) „Ego me illius confessionis ex primis unum fuisse authoribus profiteor, sicut etiam Hermanus Modetus.“ Ook geeft Uytenbogaert bericht dat Franciscus Junius hem zelf heeft verhaald dat de Brès, met Moded, Saravia en hemzelven met het opstellen (nazien) der geloofsbelijdenis zijn bezig geweest [2]); welk getuigenis door Moded zelf bevestigd wordt in zijn boekje „Van de eerste beghinselen der Wederdoopsche secten„ [3]), waarin hij meldt dat hij de geloofsbelijdenis „in 't Jaer 1561 onder 't Cruyce beneerstigt heeft.“

Tot het jaar 1566 is er eene gaping in het leven van Moded. Wel zijn wij gerechtigd de stelling uit te spreken dat hij dien tijd in Vlaanderen heeft vertoefd en in het geheim de nieuwe leer predikte, doch bepaalde berichten omtrent hem hebben wij niet. Wellicht heeft hij in dien tusschentijd de reis naar Genève gemaakt, waarvan hij in zijn Apologie spreekt. Hij vermeldt daar die reis om zich de beschuldiging van den hals te schuiven als zou hij den beeldenstorm te Weerden hebben verwekt [4]). Wanneer echter de opruiming der beelden aldaar heeft plaats gehad, is niet bekend, zoodat wij dan ook den

[1]) Epist. Praest. Vir. bl. 363. Edit. 1660.

[2]) Uytenbogaert. De Kerckelike historie, bl 152.

[3]) Aldaar, bladz. 270. [4]) Apologie, bladz. 36.

tijd van Moded's terugkomst in het land niet met zekerheid kunnen bepalen.

Het jaar 1566 is, zooals een ieder weet, bekend onder den naam van het Wonderjaar. Den 4den April begeven zich 300 Edelen naar Brussel tot de Landvoogdes om ernstig en dringend de afschaffing der inquisitie en de schorsing der thans bestaande bloedplakkaten te verzoeken. Te voren hadden de predikanten te Antwerpen briefjes bij duizenden doen verspreiden, waarin ieder burger als persoonlijk werd toegesproken en aangemaand zich bij de Edelen des Lands aan te sluiten, als die zich over een paar dagen binnen Brussel zouden verzamelen, om den Koning nederig te verzoeken, de inquisitie, de edikten en plakkaten af te schaffen, en den volkomen ondergang des lands te verhoeden [1]).

Dit verbond der Edelen, dat, gelijk men weet, reeds zeer spoedig weder is ontbonden, en zelfs geen spoor heeft achtergelaten, heeft echter dit goede uitgewerkt, dat het den hervormden een hart onder den riem heeft gestoken en dat het hun den moed heeft gegeven om, waar zij tot nog toe slechts in het geheim vergaderden en met gedempte stem hunne psalmen zongen, nu openlijk op te treden, en een begin te maken met de openbare preek, die uitliep op den beeldenstorm. Het is naar een dier eerste hagepreêken dat wij u heenleiden [2]). Het was

---

[1]) Zie de aanmaning zelf bij van Vloten t, a. p. bladz. 54.

[2]) Dat (zooals Te Water op voorgang van andere schrijvers, o. a. Brandt meldt) Moded de eerste openbare predikatie in Nederland hield, valt zeer te betwijfelen Althans de Gendsche Gesch· melden dat reeds in de maanden April en Mei op de groote dorpen openlijk vergaderingen werden gehouden. Ook de Sermoenen van

op den 14den Juni dat Moded openlijk optrad nabij Oudenaarde, in welke plaats hij sinds eenigen tijd werkzaam was [1]). Een geschiedschrijver [2]), die ons daarvan bericht geeft, beschrijft Moded als een welgemaakt man, met een onbeschaamd uiterlijk en van een oproerigen geest. Hij was in gezelschap van Jan van Wingen, en werd door een groote menigte gevolgd. Een groot aantal burgers uit de omliggende plaatsen, vergezeld van hunne vrouwen en kinderen, woonden de predikatie bij. Het was een ongewone zaak. Men zegt dat er 7000 toehoorders waren, onder welke velen die slechts uit nieuwsgierigheid waren komen luisteren [3]). Den 30sten Juni predikte Moded dicht bij Gent, buiten de St. Lievenspoort. Van Vaernewijck beschrijft hem als een persoon gekleed in een hermesijnen casak en met een fijnen vilten hoed, kort van persoon en omstreeks dertig jaren oud. Hij was met zes anderen in de vergadering geleid, opdat men niet zoude weten, wie de prediker was, voordat deze het preêkgestoelte beklom. Hij beleed het Evangelie van den dag, bestrafte de zonden, bad voor de overheid, den koning en den paus, dat God hun verstand zou ver-

---

broeder Cornelis I. bl. 70, 71 melden dat de openbare prediking in het laatst van Mei reeds geschiedde door geheel West-Vlaanderen. Zie ook Antw. Chron. bladz. 69.

[1]) H. Q. Janssen. De Kerkhervorming in Vlaanderen. bladz. 347.

[2]) Nic. Burgundius. t. a. p. bladz. 158.

[3]) Hetgeen Brandt, op voorgang van Nic. Burg. verder van deze vergadering verhaalt, moet, zooals te Water reeds terecht heeft opgemerkt, niet verstaan worden van de vergadering op 14 Juni, maar van de samenkomst op 30 Juni, in welke meening van Vaernewijck, die een omstandig bericht van laatstgenoemde vergadering geeft, ons bevestigt.

lichten, en dat Gods woord vrediglijk zijn loop zou mogen hebben. De Magistraat van Gent, die reeds te voren van de vergadering verwittigd was, had besloten deze terstond met geweld uiteen te doen gaan, vreezende dat het aantal toehoorders spoedig te groot zou zijn om dit te bewerkstelligen. Doch toen de Baljuw van Gentbrugge, Cornelis Croes, met ontbloot zwaard op de vergadering inreed, hoorde men niet alleen het geroep: „Broeders, staet, staet, ende en wilt niet wycken", maar werd hij ook met een hagelbui van keien begroet, zoodat hij den dood ternauwernood ontkwam [1]). Ook het plan om Moded gevangen te doen nemen, mislukte, daar zijn hoorders hem bij tijds verborgen [2]).

De Magistraat van Gent zond reeds den volgenden dag eenige afgevaardigden naar den graaf van Egmont, procureur-generaal van Vlaanderen, opdat hij Margaretha van het gebeurde zou kennis geven, en tevens opdat zij advies zouden vragen hoe te handelen wanneer de openbare preêk nabij de stad toenam. Ook was hun opgedragen assistentie te vragen, daar het gerucht liep dat men in de volgende predikatie in grooten getale en gewapend zou bijeenkomen, om een mogelijken aanval te weêrstaan.

Margaretha antwoordde dat zij spoedig een plakkaat

---

[1]) Marcus van Vaernewijck. Van die Beroerlicke Tyden in die Niederlanden en voornamelijk in Ghendt, 1566—1568, uitgegeven door Ferd. vanderHaeghen. Deel I. bladz. 5

[2]) Verslag van 't Magistraet van Gent nopens de Godsdienstige Beroerten aldaer, loopende van den 30 Juny 1566 tot den 30 April 1567; gevolgd door talrijke Bewijsstukken, uitgegeven door de Maetschappij der Vlaemsche Bibliophilen. bladz. 3.

hoopte uit te vaardigen, zoodat men tot dien tijd maar zooveel mogelijk de predikatien moest tegengaan; vermanende echter voorzichtig hierbij te werk te gaan, opdat er geen bloed zou worden gestort. Ook Egmont gaf denzefden raad, er tevens bijvoegende dat men zou trachten de predikanten te vangen, „ende dezelve van stonden anne executeren" [1]). Moded stoorde zich echter aan de tegenkanting van de Magistraat geenszins. Den 2den Juli predikte hij terzelfder plaatse weder voor een groot gehoor, uit Gent, Oudenaarde, Ronse en andere plaatsen te saâm gevloeid; en al werd ook de vergadering wederom gestoord, waarover zoowel de predikant als zijne hoorders zich luide beklaagden, daar werd toch niemand gevangen genomen of gekwetst [2]). Evenwel begrijpende, dat, wilde hij de vergadering niet andermaal aan eene gewelddadige scheiding blootstellen, het raadzaam was van plaats van samenkomst te veranderen, predikte hij den 3den of 4den Juli te Stallendriesche bij Wondelghem, voor een auditorium van zes of zeven duizend menschen. Sommige „officiers ende hallebardiers" wachtten hem op om hem bij zijne terugkomst in handen der justitie te leveren, doch Moded te voren gewaarschuwd zijnde verborg zich in een huis dicht bij de plaats van samenkomst gelegen en werd daarna te paard naar een veiliger schuilplaats gebracht [3]).

Drie dagen na de prediking van Moded te Stallendrie-

---

[1]) Verslag. bladz. 4—6. [2]) Gendsche Gesch. I. blz. 8.

[3]) Verslag. bladz. 6. Van Vaernewijck (bladz. 8) meldt dat den 3den Juli te Stallendriesche Nicasius van der Schuere predikte. Zeer wel mogelijk dat zij op dien dag beide hebben gepredikt. In allen gevalle blijkt er uit dat Moded reeds nu niet alleen te Gent werkzaam was. Zie over v. d. Schuere, Te Water. Hist. der Herv. kerk te Gent. bladz. 179—188.

sche werd het door Margaretha beloofde plakkaat afgekondigd. In dit plakkaat werden alle ongeoorloofde vergaderingen, zoowel „secrete ende openbaere gheinterdicteert.“ Ook alle prediking tegen het aloude geloof en de katholieke religie, op straffe wat de predikers, leeraars, ministers „ende dierghelijcke verleiders des volcx“ aangaat, van met den strop te worden geexecuteerd, met verbeurtverklaring van goederen. Die een predikant in handen der justitie leverde, zou ontvangen zes honderd pond grooten der Vlaamsche munt. Wie huis of hof voor eene vergadering afstaat of een prediker herbergt wordt eveneens met den dood gestraft, terwijl zij die de vergaderingen bijwonen met het bepaalde doel om den prediker te hooren (en niet bloot uit nieuwsgierigheid), of om hem te beschermen zullen verbannen worden [1]).

Dit plakkaat maakte echter al zeer weinig indruk. Niet alleen werden de hagepreêken getrouwelijk voortgezet, waar Moded met zijn amptgenoot(en) voorging, maar hij zelf was zoo stoutmoedig van naar den president van den raad, Jacobus Martins te gaan en tot hem te zeggen: „Zie, mijnheer, hier ben ik, wilt gij honderd ponden Vlaamsch verdienen? hier ben ik.“ De president verwaardigde zich niet hem antwoord te geven, maar ging stilzwijgend heen, waarop Moded hem achterna riep: „Stelt schelmen en dieven op geld, maar mij niet“ [2]).

---

[1]) Zie het plakkaat in zijn geheel, Verslag. bladz 285. Werd in het plakkaat de minister alleen met den dood gestraft, te Doornik werd zelfs afgekondigd dat ook de hoorders met den dood zouden worden gestraft. (v. Vaernewijck. bladz. 18.)

[2]) Gendsche Gesch. I. bladz. 9.

De weinige indruk, dien dit plakkaat maakte, kan ook ten bewijze verstrekken dat het aantal Hervormden in Gent reeds ontzaglijk was toegenomen, maar daartoe zal tevens wel hebben bijgedragen het algemeen verspreid gerucht, dat de openbare preêk niet zoo bizonder tegen den zin der verbondene Edelen was, waartegen Egmont noodig vond te protesteeren, door een brief aan de Magistraat van Gent te zenden, waarin hij uitdrukkelijk verklaarde dat dit gerucht geheel bezijden de waarheid was [1]). Intusschen werd den 21sten Juli op een weide buiten de Petercelle-poort, genaamd St. Pieters-Aalst, wederom een predikatie gehouden. Aldaar was, zoo verhaalt ons een geschiedschrijver, een legerplaats gemaakt, rondom met wagens omringd. Schildwachten, met pieken, bijlen en musketten gewapend, hielden bij de uitgangen de wacht, terwijl sommigen de door de inquisitie verboden boeken te koop aanboden. Langs den weg stonden er velen die allen die zij tegenkwamen ter preêke uitnoodigden; en in 't midden van de weide was de kansel opgericht, bestaande uit eenige ruwe planken en geplaatst op een wagen. Moded betrad den kansel en leerde met luider stemme voor een ontelbare menigte (waarvan later de meesten met dood of ballingschap door Alva zijn gestraft) in welk een diepte van bijgeloof de Roomsche kerk was gevallen, en verhief zijn welsprekende stem tegen de besluiten van het concilie van Trente, dat zijn geliefd thema scheen te zijn.

Na het einde der predikatie begon het gezang der mannen en vrouwen en weêrklonk het hartverheffend

---

[1]) Verslag. bladz. 90.

psalmgezang tot ver in 't rond. „Hierop bracht men water aan, geschept uit de voorbijstroomende rivier, in een bekken en de prediker doopte, zooals hij was in zijn dagelijksch gewaad, een kind, zonder eenige gewoonte of plechtigheden der voorvaderen in acht te nemen" [1]).

Ook voor mondbehoeften was ruim gezorgd. Nevens Moded predikte ook van der Schuere, en als de predikatie was geëindigd, werden al de geladen bussen met groot gedruisch afgeschoten, waarop de Katholieken in Gent, dit hoorende, zeiden: „Daer luden de clocken van de ghuesen" [2]).

Intusschen scheen het prediken dicht bij Gent minder geraden te worden. Niet alleen werden eenige personen wegens het bijwonen der predikatie voor de Magistraat ontboden, maar werd ook aan Egmont een verzoek gedaan zelf in de stad te komen „opdat duer zyne presencie tghemeen volck meer bevreest zyn zoude hen totte voorseyde prekynghen te vindene" [3]). Althans werd in de straten van Gent openlijk uitgeroepen dat al wie naar het drie uren van Gent gelegen Deinse wilde reizen (waarheen de predikanten waren gegaan), daartoe per schip gelegenheid zou vinden. Aan die uitnoodiging werd door zeer velen gehoor gegeven. Wel 10,000 inwoners van Gent trokken ter preêke heen, die toen zij te Gent weder terugkwamen met luider stem zongen en riepen: „Vyve le gues." Wel waren de inwoners van Oudenaarde ook gaarne naar Deinse gegaan, maar de Magistraat hield

[1]) Nic. Burg. bladz. 159, 160. Rahlenbeck. L'inquisition et la réforme en Belgique. bladz. 65.

[2]) Van Vaernewijck. I. bladz. 31. [3]) Verslag. bladz. 17.

de poorten der stad gesloten, gelijk ook de overheid van Ronse verboden had iemand over de Schelde te zetten [1]). Van Deinse begaf Moded zich naar Eekloo, vergezeld van zeer vele Gentenaars, met het plan om door te gaan tot Brugge. Hij kwam den 8sten Augustus te Eekloo aan, en werd geherbergd door den Schout van Eekloo, Gilles d'Iseren. Op den 9den zou Moded prediken. Een ontzaglijke menigte was toegestroomd van alle omliggende dorpen en steden, die, voorzien van allerlei wapentuig onder het krijgshaftig geroep van „Vive le geulx," de stad binnentrok, en Moded, verhinderd door den regen buiten te prediken, trad op in de Parochiekerk [2]). Dat de pastoor der plaats hierover zeer vergramd was, laat zich begrijpen. Hij wilde dan ook geen mis meer bedienen in de kerk, voordat deze van zulk een heiligschennis was gereinigd. Doch de schrijver die ons dit mededeelt, voegt er bij, dat velen van Eekloo „en waren niet messelic ende hadden wel te vreden gheweest dat men daer nimmermeer messe ghedaen en hadde" [3]).

Den volgenden dag vertrok de stoet naar Brugge. Het gerucht hunner komst was hun reeds vooruitgegaan, en de Magistraat verkeerde in geen geringe spanning. Het was nu de vraag, of men gedurende de twee dagen, waarop

---

[1]) Van Vaernewijck. I. bladz. 35 en 36

[2]) Zie vooral de „Justification d'Eecloo," aangehaald bij van Vloten, bladz. 164. Vlaemsche Kronyk, uitgeg. door Blommaert, bladz. 11 en J. P. van Male, Gesch. v. Vlaanderen, bladz. 2—4.

[3]) Van Vaernewijck I. bladz. 55. In het laatst van November bouwden de Hervormden te Eekloo naar den kant van Brugge een kerk. Onder de predikanten die daarin dienst hebben gedaan komt ook Moded voor. Zie Janssen. Kerkh. van Vlaanderen, bladz. 188.

de predikers verwacht werden, al of niet de stadspoorten sluiten zou. En ditmaal besloot men twee poorten open te stellen, de Kruispoort en de Dammepoort, door welke het volk ter predikatie zou kunnen gaan. Voorts bepaalde men voorzichtigheidshalve dat men 's avonds geen vreemde Calvinisten in de stad zou laten komen; alsmede dat zij, die bij dage begeerden binnen te komen, zouden verplicht zijn hunne wapenen aan de poort af te leggen, totdat zij terugkeerden. Toen nu tegen den avond de tijding in de stad verbreid werd dat de Calvinisten van Gent te Zevekote, Male en St. Michiel, — plaatsen grenzende aan het stadsgrondgebied — waren aangekomen, trok een menigte stedelingen derwaarts „om het regiment te zien," dat, naar sommiger zeggen, wel 8 of 10,000 man groot was.

„Nauwelijks was de dag van 10 Aug. aangebroken, of het leger waakt op en leven en bedrijvigheid brengt de uitgestrekte menschenmassa in beweging. De plaatsen, waar zich de Hervormden hadden neêrgeslagen, lagen ten oosten en zuidoosten der stad, naar den kant van Gent, en de beide poorten, die de Magistraat deed openen, lagen mede naar dien kant, doch iets noordelijker. Nauwelijks waren deze ontsloten of een groote menigte stroomde naar buiten, naar Zevekote, waar men vernomen had, dat de predikatie zou worden gehouden. Eer zij plaats vond, aanschouwde men nog een ander tooneel. Een schare der vreemde Calvinisten toog de stad binnen. Gekomen tot in haar midden heffen zij hun stemmen op tot het gezang. David's psalmen weêrklinken langs de groote Markt en het Burgplein. En het volk luisterde met gretige ooren en gespannen aandacht."

Straks te 9 uren begint de godsdienstoefening. Twee predikanten treden op. De één is Carpentier, de ander is ongenoemd gebleven. Te elf uur eindigt zij. Des namiddags wordt zij nogmaals te Zevekote hervat, en thans voeren het woord, Moded en doctor Marmy [1]), welke laatste waarschijnlijk zijn rede in het Fransch hield. De graaf van Egmont, die juist te Brugge was aangekomen, verhinderde deze vergaderingen niet. Gaf dit den hervormden moed? Althans men begaf zich op den 11den, die op een zondag viel, van Zevekote tot bij de stadsvesten. Even buiten de Kruispoort stond de parochie-kerk van St. Kruis en niet ver van dáár, buiten de Kattelijne poort, die van St. Katharina. Het weder was regenachtig. En nu waagde men een stouten stap. De vier predikanten met hunne volgelingen uit Gent, Eekloo en Brugge verdeelden zich en traden de beide kerkgebouwen binnen. Die gewelddadige handeling kon de stadsoverheid, die reeds zooveel had toegestaan, niet goedkeuren, en op de begeerte van de Magistraat verlieten zij de kerken weder, om op St. Kruiskerkhof te prediken [2]). Hermannus Moded, dragende het zinnebeeld der geuzen „het schotelke en fleschke" aan zijn hoed, stond op het St. Kruiskerkhof tegenover een grooten hoop doodsbeenderen „Meent gij," zoo verhaalt Broeder Cornelis Adriaensz., dat hij zou hebben gesproken, „meent gij, ook ter goeder trouw, gij lieden van Brugge, dat die hoop doode menschenbeenderen, dien gij daar ziet liggen, wederom leven zal? Meent gij ook dat

---

[1]) Waarschijnlijk wordt met Dr. Marmy bedoeld „Meester Jan Micheus, geleerd in verscheyde Taelen," die Gendsche Gesch. I, bladz. 14, in gezelschap van Moded en Carpentier voorkomt.

[2]) H. Q. Janssen. De Kerkhervorming te Brugge, I. bladz. 46 vv.

het doode vleesch, hetwelk in de aarde verrot en tot aarde is geworden, wederom verrijzen en leven en het Koningrijk Gods bezitten zal? Neen, neen, noch vleesch, noch bloed kan het Godsrijk beërven, het is alles fantasie en bedrog; en moet geestelijk worden opgevat" [1]).

Of echter deze rede van Moded door den hevigen broeder Cornelis juist is overgebracht, valt zeer te betwijfelen. Moded zal toch wel aan de opstanding des vleesches geloofd hebben, zooals die werd geleerd in de geloofsbelijdenis, die hij zelf had goedgekeurd (art. XXXVII); doch hij zal zich denkelijk verzet hebben tegen de zeer materialistische denkbeelden, die de Roomsche Kerk daaraan verbindt, en zooals wij die in menigte in de sermoenen van broeder Cornelis aantreffen. Zijne prediking was verder gericht tegen de transsubstantiatie en tegen de afgoderij der Paapsche mis [2]).

Den volgenden dag vertrok de schare weder naar Gent terug, en hielden Moded en „een jonge fransche Minister," waarschijnlijk de reeds vroeger genoemde Meester Jan Micheus, nog een samenkomst op de Heerlijkheid van Vaernewijck, dicht bij Gent, onder een hevige regenvlaag [3]).

Inmiddels was den 11den Aug. de graaf van Egmont van uit Brugge naar Gent gekomen; en toen de mare liep dat een groot aantal van hen die de nieuwe religie waren toegedaan, zich bij de kerk van Wondelghem had verzameld in een huis toebehoorende aan zekeren Dierick

---

[1]) Historie van Br. Cornelis Adriaensz. van Dordrecht, in de welcke sijne Sermoenen, bladz. 59.

[2]) Br. Cornelis, bladz. 58.

[3]) Gendsche Gesch. I., bladz. 16. v. Vaernewijck 1. bladz. 256.

Jooris, om daar onder leiding van Moded hunne belangen te bespreken, had de Magistraat met goedvinden van Egmont besloten, de poorten gesloten te houden [1]).

Hetzij Moded begreep dat hij voor 't oogenblik weinig meer in Gent kon uitrichten, hetzij wellicht ook uit vrees voor den gouverneur van Vlaanderen, hij verliet Gent (waarschijnlijk den 14den Aug.), en begaf zich naar Antwerpen. De rol, die Moded in Antwerpen heeft gespeeld, is van niet geringe beteekenis. Zelf heeft hij hieromtrent het een en ander medegedeeld in zijne Apologie ofte Verantwoordinghe, waarover later meer. Algemeen bekend als „de Opperste Duytsche predikant van 't Laer" [2]) en het hoofd der Calvers, d. i. der Calvinisten, heeft hij daar onvermoeid gepredikt, en het zelfs zoover gebracht dat de Magistraat van Antwerpen hem de sleutels der stad moest overgeven. Doch liever dan ons verhaal vooruitteloopen, willen wij ons orienteeren en de vraag stellen: hoe was de toestand te Antwerpen, toen Moded hare poorten binnentrad.

Sinds den 22sten Mei, waarop nabij Antwerpen de eerste openbare predikatie gehouden was [3]), was het aantal Hervormden gedurig toegenomen. En hoewel ook hier gelijk elders een verbod was uitgegaan tegen het bijwonen der predikatien, zoo had dit verbod slechts het tegenovergestelde uitgewerkt. De gewone plaats waar de hagepreeken eerst werden gehouden was het bosch van Beerschot, toebehoorende aan den heer van Berchem, later op het Luisbeke-Laar, iets dichter bij Antwerpen gelegen. Soms waren daar wel meer dan duizend burgers welgewapend bijeen,

---

[1]) Verslag. bladz. 21.

[2]) Antw. Chron., bladz. 80.

[3]) Antw. Chron., bladz. 69.

zoodat het niet te verwonderen is als de spanning groot was, vooral wanneer men bedenkt dat reeds een getuige voor de waarheid was gevallen, nl. Christoffel Fabricius. Toen nu op den 5den Juli de graaf van Brederode uit Brussel naar Antwerpen kwam, vergezeld door 150 edellieden, allen met den geuzennap aan den hals en de graaf tot de burgers deze toespraak hield: „Burgers van Antwerpen, hier ben ik om ulieden met verlies van mijn leven en goederen te beschermen, en u van de wreede Inquisitie en de koninklijke plakkaten te verlossen. Indien gij in dit treffelijk werk mij wilt bijstaan, welaan! dat dan zij die onder mijn beleid hun vrijheid willen herkrijgen, dezen beker tot teeken mijner goedgunstigheid ontvangen en hunne handen opsteken," was het gejuich algemeen en zag men duizenden met den geuzennap rondloopen. Doch vooral vermeerderde de spanning en de onrust toen zich het gerucht verspreidde dat de Landvoogdes van plan was vreemd krijgsvolk in de stad te leggen. Deze onrust openbaarde zich in samenscholingen en in allerlei volksoploopen, zoodat zelfs een beschonken Snijder in de Minnebroederskerk zich verstoutte uit te roepen: „Lang leven de Geuzen." De Magistraat meenende daardoor de rust te kunnen herwinnen, besloot aan den Prins van Oranje te verzoeken, uit Brussel herwaarts te komen, om door zijn gezag de verbroken orde te herstellen. Den 14den Juli kwam hij te Antwerpen, doch zijn komst kon het preêken niet verhinderen. Reeds den volgenden dag werd er weder op het Luisbeke-Laar gepredikt, waar bijna een ieder was gewapend en sommigen zelfs op hunne hoeden en mouwen zilveren halve manen staken met de woorden: Liever Turksch als Paapsch. En

toen de predikatie geëindigd was, kwam de gansche gemeente met haren predikant Antwerpen binnen, zingende het refrein:

Halve maan op de mouw
Liever Turksch als papauw.

Noch aan de Magistraat, noch aan den Prins, gelukte het aan de predikatiën paal en perk te stellen; „de sake was hen te swaer, om te moghen redineren.“

Ook de Lutherschen begonnen hunne hagepreeken te houden, en hun aantal schijnt niet gering te zijn geweest [1]). Toch was in Antwerpen het Calvinistisch element verreweg het sterkste, in 't algemeen het gevolg van de overwegende kennis en voortvarendheid der predikanten, die uit Frankrijk en Genève herwaarts kwamen, en die in grooten getale in Antwerpen aanwezig waren. Wij denken hier aan Mermier, Loyseleur, Gaspard van der Heyden, Sylvanus, Taffin, Saravia, Carpentier, Junius enz. Bij hen voegde zich Moded. Hij was aan Margaretha aangewezen als de eenige onder de calvinistische predikers, omtrent wien men reden had zich ernstig ongerust te maken [2]). En waarlijk! hiervan was wel iets aan.

De roep dat hij den 15^{den} Aug. zou prediken aan het Nieuw-Hessenwagenhuis bij de Paardenmarkt, waar de kansel reeds was opgeslagen, was hem reeds vooruitgegaan. Dit plan kwam in den nacht van 14 en 15 Aug. den Prins ter ooren, die daarop terstond, na de beide burgemeesters Jacob Verheyden en Hendrik van Berchem tot zich geroepen te hebben, Moded liet ontbieden en hem verzocht dat hij niet binnen de stad, maar buiten „op

1) Antw. Chron. bladz. 79

2) Rahlenbeck. L'inquisition etc. bladz. 65.

haer oude plaetse," zou gaan prediken, totdat er van de Landvoogdes antwoord zou zijn gekomen op het verzoekschrift, dat men elken dag wachtende was. Moded voldeed aan dit verzoek en predikte op het Laar, onder een zeer zwaren regen, terwijl de toehoorders waren voorzien van allerlei wapentuig, al was ook hun die ter preeke gingen het dragen van wapenen verboden [1]). De spijt over de tegenkanting ondervonden, deed hem bij deze gelegenheid zeggen, dat indien men de vrijheid wilde veroveren met de hulp der edelen, deze zoozeer alles op het spel zouden zetten, dat terugkeeren onmogelijk zou zijn [2]). Van de edelen sprekende, zinspeelde hij natuurlijk op de kale jonkers aan wier hoofd Brederode, die aan den strijd om vrijheid van godsdienst meer kwaad dan goed hebben gedaan, en van wie Moded het ook wel wist dat de redenen die hen in het strijdperk brachten, lang niet altijd haren grond hadden in de overtuiging welke bij Moded als vastgeworteld stond, dat God de Heer moet gediend worden naar zijn Woord.

Voordat ik verder ga, vooraf eene opmerking. De geschiedenis van de hervorming te Antwerpen is zoo goed als volledig bekend, vooral wat de jaren 1566 en 1567 aangaat. Van dag tot dag kan men daar den gang der hervorming gadeslaan. Hierdoor acht ik mij ontslagen van de taak om de feiten, voorgevallen in de week dat de beeldenstorm plaats greep, in het breede te memoreeren. Ik zou daartoe slechts moeten herhalen, wat door anderen reeds meer dan eens is gezegd. Ik bepaal mij dus strikt bij den persoon van Moded, om aan het einde de vraag te overwegen, in hoeverre heeft Moded aan den beelden-

---

[1]) Antw. Chron. bladz. 81. [2]) Rahlenbeck, t. a. p. bladz. 66.

storm schuld gehad, een vraag die tot nog toe niet tot beslissing is gebracht, en waarvan de beantwoording een wijdere strekking heeft, dan men wel oppervlakkig zou denken.

Zondag 18 Aug. was het de dag van Maria Hemelvaart. Een plechtige processie, waarbij het beeld van Maria werd rondgedragen, werd gehouden. Het volk deed reeds luide zijn afkeuring en spotternij hooren: „Maieken, maieken," zoo werd het Mariabeeld toegeroepen, „dit is uw laatste feestdag, want weldra zal men u met mosselen zieden." De Paus werd openlijk uitgemaakt voor den Antichrist, de beelden voor afgoden, de monniken en priesters werden uitgescholden voor Farizëen. Dit was het voorspel van den beeldenstorm, die twee dagen daarna binnen de muren van Antwerpen zou uitbarsten.

Den 20sten Augustus zijn de beelden verstoord
t'Antwerpen, en van de Ketters versmoord.

Wij willen beginnen met de berichten te verzamelen aangaande Moded gedurende de week dat de beeldenstorm plaats greep. Hooren wij allereerst hemzelf: „Toen ik," zegt hij, „den twintigsten Aug. van een vergadering komende, te zes uur na den middag naar huis ging, kreeg ik in de Huyvetters-straat de tijding dat onze Lieve Vrouwe kerk vol met volk was. Nauwelijks te huis gekomen (gaande over de Steenhouwersvest), komt iemand bij mij en zegt mij dat men begon al de beelden af te werpen. Daarna ben ik naar de kerk gegaan, en heb mij aan een niet gering levensgevaar blootgesteld. Maar daar de Magistraat mij verzocht had, om, zoo het mogelijk was, het volk door een vermaning of predikatie te stillen, heb ik geen gevaar ontzien, maar getracht het volk te stillen; doch geen gehoor vindende, heb ik den predikstoel verlaten en ben uit

de kerk verdrongen geworden. Vijf uren daarna, voorbij de kerk komende, ben ik wederom naar binnen gegaan, en heb ik het volk vermaand om onder den schijn van het breken der Afgoden, toch niet te rooven en te stelen; doch de meeste beelden waren reeds afgeworpen en wat mij het meest verwondering baarde, was, dat men in zoo korten tijd zulk een groot werk had kunnen uitrichten, en daarbij niet een enkel mensch was gekwetst. Hoorende dat het volk bezig was zich te goed te doen aan wijn en bier in het klooster der Minnebroeders, zoo ben ik op verzoek van sommigen daarheen gegaan, doch toen ik daar kwam, vond ik al de afgoden afgeworpen, en het volk vertrokken. Van daar begaf ik mij naar de St. Jacobs-kerk, doch toen ik hoorde dat het volk bezig was in het Clarissen-klooster, begaf ik mij dadelijk daarheen; gelukkig was het volk nog slechts bij den ingang van het klooster, zoodat ik alle moeite met bidden en smeeken deed, om het van daar te krijgen. De nonnen zelf kunnen (zoo zij waarheid willen spreken), dit getuigen, en velerlei onheil zou zijn gebeurd, had ik het volk niet tegengehouden. In meer andere kerken of kloosters ben ik niet geweest, daar ik geen middel zag om het volk eenigszins te bedaren" [1]). Tot dusverre Moded zelf. Hooren wij ook den onbekenden schrijver der Antwerpsche Kronyk, die als ooggetuige wel waardig is gehoord te worden. „Den 20sten Aug.," zoo verhaalt hij, „was er een groote menigte in de Lieve Vrouwe kerk vergaderd, wier bedoelingen wel te raden waren. De Schout van Antwerpen, iets ergers vreezende, begaf zich met de twee burgemeesters en al de leden van den raad in de kerk, om deze te doen ontruimen, doch zag zich verplicht, wilde hij

[1]) Apologie, bladz. 63—66.

zijn leven behouden, onverrichter zake terug te keeren."

„Kort daarna," zoo gaat de ooggetuige voort, „is Doctor Hermannus, als de principaalste predikant met sommige van zijn adherenten in de kerk gekomen, en is begonnen te roepen: Leve de Geuzen. Daarna is hij ter kansel opgeklommen om te prediken en heeft de schare met luider stem psalmen gezongen. Hermannus, in zijn sermoen voortgaande, heeft zeer veel gepredikt van de Afgoderij, expresselijk gebiedende, dat men alle beelden, figuren en sieraden van de kerk in stukken zou smijten, waarmede terstond een begin werd gemaakt. Alles wat in de kerk was werd bedorven of gestolen; niet alleen werden de beelden verbrijzeld, maar ook de heilige sacramenten werden schandelijk getrakteerd; met de heilige olie besmeerden zij hun schoenen en al het zilver werd gestolen." En iets verder: „Hermannus zelf heeft genomen het heilig en hoogwaardig Preputium, dat meer als honderd jaar in groote waarde was gehouden," hetgeen de schrijver iets verder vrij wat meer onzeker verhaalt, als hij zegt: dat den 25sten Mei 1567 geèn ommegang, noch processie werd gehouden, omdat „de Heilige Besnijdenisse des Heeren" in de kerkrooving was gestolen; „*men zeide*, dat de valsche predikant Doctor Hermannus dit bij zich droeg en het gestolen had, en er mede naar Engeland was gevloden" [1]). Ook had de Magistraat Moded hooren zeggen in een zijner predikatien: „dat men d'idolatrie niet alleenlick uyten herten en behoorde te doen, maer oyck uyten ooghen" [2]). Nadat het volk op den volgenden dag, nl. den 21sten Aug., al wat nog in de Lieve Vrouwe kerk was staande gebleven, had verwoest, o. a. het groote kruisbeeld en de beelden der twaalf Apostelen,

---

[1]) Antw. Chron., bladz. 87, 88, 135. [2]) Bor. I. bladz. 83

werden ook de overige kerken verwoest en moesten ook de godsdienstige gestichten rondom de stad gelegen, het ontgelden.

Doch, zegt Motley, „de storm was uitsluitend gericht tegen hout en steen. Niet één enkel persoon werd gewond, niet één enkele vrouw aangerand. Integendeel, gevangenen, die zonder uitzicht in den kerker zuchtten, werden losgelaten. Een monnik, die twaalf jaren lang in de gevangenis van het klooster der Barrevoeters had doorgebracht kreeg zijn vrijheid terug. De kunst werd in het stof getreden, doch de menschheid had geen slachtoffers te betreuren." [1])

Den 22sten zou Moded in de Lieve Vrouwe kerk optreden te tien uren en Jan Taffin zou dienzelfden dag op hetzelfde uur in de Burgkerk preêken. Gelijk men kan begrijpen was het gerucht dat deze beroemde predikers het woord Gods zouden verkondigen als een loopend vuur onder de heilbegeerige gemeente rondgegaan, en ook tot de Magistraat doorgedrongen. Niet zoodra had deze laatste dit gehoord, of zij stelde alle mogelijke moeite in het werk om deze beide predikatiën te verhinderen. Zij zonden daartoe den pensionaris van Wesembeeke naar de beide predikanten toe om hen te bewegen van hun voornemen af te zien; doch deze hun woonplaats niet kunnende vinden, keerde onverrichter zake terug. De Magistraat begeerde nu dat hij naar de Lieve Vrouwe kerk zelf zou gaan en zien of hij daar nog eenig goed kon doen. Dicht bij de kerk kwam hij Jan Taffin tegen, wien hij de begeerte van de Magistraat mededeelde. Deze betuigde zijn leedwezen dat hij niet eerder den wil van de Magistraat had geweten, doch gaf tevens de verzekering

[1]) Motley. De opkomst van de Nederlandsche Republiek, II, bladz. 130.

dat hij en Moded niet optraden om het volk te beroeren, maar veeleer om het te vermanen, het geroofde terug te geven en zich gehoorzaam te gedragen. Nu was het echter onmogelijk de predikatie te doen ophouden. Het was te laat. Juist kwam hij uit de kerk en had Moded reeds op stoel gezien. Toen echter de pensionaris bleef aandringen, begaf Taffin zich wederom in de kerk, drong door het volk heen, klom op den predikstoel en zeide aan Moded dat het 't verlangen der overheid was, dat hij zijne prediking zou staken. Moded gaf ten antwoord, dat wilde hij geen oproer verwekken, het onmogelijk was het volk zonder prediking uiteen te doen gaan, maar, om aan het verlangen van de Magistraat te voldoen, beloofde hij slechts een korte vermaning te doen met gebed, aan welke belofte hij voldeed, hoewel, zegt van Wesembeeke, het gebed wel wat lang duurde. Wat Taffin betreft, hij deed zijn toehoorders die in de Burgkerk vergaderd waren, weten dat hij niet kon prediken, en toen het volk hieraan geen geloof sloeg, is hij er zelf heengegaan, en heeft der vergaderde gemeente voorgehouden dat het terwille der Magistraat was dat deze zijne prediking geen voortgang vond, en dat men der overheid gehoorzaamheid was verschuldigd.

Zoo gehoorzaam en onderdanig als Taffin was, zoo wederstrevend was Moded. Het plan toch bestond dat hij des namiddags te twee ure weder zou optreden. Nauwelijks had de Magistraat dit gehoord, of weder werd de voornoemde Pensionaris gezonden om hem van dit voornemen af te brengen. Moded gaf echter ten antwoord dat toen hij zijne korte vermaning had gedaan en den predikstoel verliet, onder het volk een rumoer was ontstaan, omdat hij geen vol-

ledige predikatie had gehouden, en de vergadering hem had gedwongen te beloven des namiddags wederom op te treden om zijn fout te herstellen. Om evenwel de Magistraat te believen en haar onderdanigheid te betoonen, gaf hij den raad aan al de deuren der kerk lieden te stellen, die het volk zouden vermanen naar huis terug te keeren. Hij beloofde er niet heen te gaan noch te prediken, dan alleen in geval van nood, d. w. z. zoo het openbaar was dat het volk anders niet tevreden zou zijn. Ook in de Burgkerk was 's middags weder een groote schare vergaderd. Taffin begaf zich in persoon weder daarheen, de schare vermanende dat zij toch aan de overheid gehoorzaam zou zijn, „en dat se hun sermoen wel een dagh of twee, ter begeerte der overheden, behoorden te laeten.“ De Magistraat bedankte Taffin zeer voor deze zijne beide diensten en gaf hem de eer dat hij dien dag tweemaal zijn woord beter had gehouden „als Hermanus, die andermael op den stoel was gegaen en predickte, alsoo 't volck met gewelt inde groote kercke ghedronghen was.“

Den volgenden dag deed de Magistraat een bevel uitgaan, dat een ieder die iets bij den beeldenstorm had gestolen, het gestolene binnen 24 uren aan de wijkmeesters zou terug brengen, op boete van de galg. Tevens deed zij een verzoek aan de predikanten, dat zij het volk tot gehoorzaamheid zouden aanmanen, en het volk zouden afhouden van alle rooverij en plundering. Moded voldeed aan dit verzoek. Hij trad in de Lieve Vrouwe kerk op, en predikte tegen het rooven der kerkgoederen, vermanende allen die eenig goud, zilver of juweelen uit de kerken hadden weggenomen, de gestolen voorwerpen terug te brengen. Na de preek werd door Moded een kind gedoopt.

Toen de meergemelde Pensionaris dit verzoek aan Taffin en Moded deed, bedankte hij den eerste zeer voor de goedwilligheid en gehoorzaamheid hem daags te voren bewezen, er tevens bijvoegende dat hij wel had gewild en gewenscht dat ook Moded zich alzoo had gedragen. Deze echter bracht tot zijne verontschuldiging bij, dat hij door den uitersten nood en ontsteltenis des volks tot prediken was gedwongen; wel had hij uitvluchten gezocht, maar deze hadden niets geholpen; hij had gepredikt om meerder kwaad te voorkomen. Toen de Pensionaris hen daarna gesmeekt en gebeden had dat zij hunne toehoorders toch ernstig zouden vermanen en den grooten moedwil, die bij den beeldenstorm was geschied, zouden bestraffen, hen vermanende weder te geven wat gestolen was, luidde het antwoord, *dat de beeldenstorm zonder hun weten was geschied*, en dat zij deze, als zijnde tegen de autoriteit van de Magistraat, ten zeerste afkeurden, hoewel zij meenden dat de groote afgoderij, zoolang bedreven, wel een zoodanige straf had verdiend. Doch wat het rooven en stelen aangaat, dat misprezen zij zeer, weshalve zij reeds tot restitutie hadden vermaand en daarmede zouden voortgaan, voor zoover de gelegenheid hun daartoe gunstig was. Ook beloofden zij niet na te laten de gemeente tot rust en gehoorzaamheid te stemmen, en de Magistraat in zake der regeering te laten handelen, zooals deze dit noodig achtte. Nochtans verzochten zij dat deze discretelijk zou handelen en de omstandigheden, waarin het volk verkeerde, in aanmerking zou nemen, opdat er geen meerder oproer zou komen, daarbij voegende, dat er groot onderscheid moest worden gemaakt tusschen het wegnemen der beelden en het rooven en stelen. Dit alles echter zeiden

zij in hun particulieren naam, doch dat zij om een breeder en bepaalder antwoord te kunnen geven, dadelijk de gemeente zouden bijeenroepen, om gezamenlijk te beraadslagen wat te doen, en nog heden aan den Pensionaris antwoord te kunnen geven. Spoedig daarop ontving de Pensionaris een briefje, inhoudende dat de vergadering des namiddags zou plaats hebben, welk antwoord de Pensionaris aan de Magistraat overbracht.

Des avonds laat ontving de Pensionaris een boodschap dat het antwoord gereed was en toen hij met den bode, die hem deze boodschap bracht, wilde medegaan, ontmoette hij aan de trappen van het stadhuis Taffin met drie der zijnen, die hem berichtten dat zij het antwoord op papier bij zich hadden, en dat hun in last was gegeven dit te stellen in handen van den Burgemeester Jacob van der Heyden en van den Pensionaris. De Pensionaris ging daarop naar de Magistraat. Deze liet de Afgevaardigden binnenkomen, die bij monde van Taffin het antwoord overgaven, van den navolgenden inhoud:

Messieurs les bourgmestre, eschevins et conseil de la ville d'Anvers.

Messieurs.

Nous protestons en vérité comme devant Dieu, que ce quy a esté faict quant à labolition des imaiges la esté sans nostre sceu et adveu.

Quant aux larrecins, pillages, ivrogneries et aultres dissolutions et insolences, quy sont ensuyvies, nous les blasmons et detestons. Et pourtant les ministres de la parole

exhorteront, comme ils ont desia faict, les auditeurs en prédications quon sen abstienne entièrement et quon rapporte en vos mains ce quy a este pillez et desrobbez.

Ceuz de nostre eglise sont prests de rendre toute obeissance à vos seigneuries pour sopposer sous votre commandement à tous saccagements, violences, voleries et aultres insolences. Nous vous reconnoissons establis par le seigneur en office de magistrat: et partant sommes obligez de vous obeïr, non seulement pour crainte destre puniz, mais aussy pour la conscience. Et par conséquent nous voulons fidellement payer tailles, gabelles, imposts, subsides, dismes et aultres charges qui nous seront imposées ordinaires et extra-ordinaires, confessant que ceuz qui se refuseront ou feront fraude en cest endroict offenseront Dieu et seront punissables par vos Seigneuries.

Pour plus grande asseurance de ce que dessus, les ministres de lesglise sont prests, sil est besoing, de faire serment en vos mains de vous estre fidelles et obeissants en toutes choses selon Dieu et sa parole, pour la conservation, bien et utilité des bourgeois et habitans de la ville.

Suplians que sous vostre autoritez et protection puissions nous assembler en quelques temples propres et capables pour lexercice de nostre religion, et ne prendre de mauvaise part si nous nous servons de quelques uns selons la necessitez presente, en attendant quy ayez pourvu.

Cependant ne pretendons ne forcher aulcun en sa conscience ou contraindre nostre religion, nous contentans en louant Dieu, d'avoir moyen de le servir selon la nostre, estimans que vos Seigneuries pourvoiront à ce que les uns et les aultres ayent matière de contentement.

Quil vous plaise faire ordonnance quon nait a enjurier

ni outraiger lun et lautre pour le faict de la religion.

Presentez au nom des ministres de la parole et aultres commiz à la conduicte des eglises tant flamengue que françoise, le 23[e] daoust 1566.

Les ministres: { Jean Taffin, Hermann Modet et George Sylvanus.

Les anciens: { Marco Perez, Charles van Bomberghe, Hermann van der Meere, Corneille van Bomberghe, François Godin, Jean Carlier, Nicolas Duvivier et Nicolas Sellin.

De Magistraat beloofde hun rekwest in overweging te zullen nemen, doch liet hun spoedig door den Pensionaris aanzeggen dat zij hun verzoek om de kerkgebouwen te gebruiken, niet kon inwilligen; ja, dat zij voor het oogenblik alle predikatiën in de kerken verbood; en dat de gehoorzaamheid en goede wil der predikanten, ten opzichte van dit verbod, aan de Magistraat hoogst aangenaam zou zijn [1]). De Gereformeerden schijnen hun verzoek echter te hebben vernieuwd en de Magistraat reeds den volgenden dag (25 Aug.) van inzicht te hebben doen veranderen. Althans bericht het Antwerpsch Chronykje: „Als doen preckte men in de nieu stadt openbaer de Calfstertsche Leere met dry predicanten, ende de predicant van 't Kiel werd toegelaten te precken in St. Joris Kerck de Confessie van Ausbeurch“ [2]).

---

[1]) J. de Wesembeeke. La description de l'estat, succès et occurences, advenues au Païs bas au faict de la Religion, bl 292. seq.

[2]) Aldaar, bl. 92.

Het bezit der kerken was hun echter nog slechts voorloopig toegestaan, daar de gebouwen rechtens nog aan de Roomsch-Katholieken toebehoorden. De beslissing van de kwestie of zij die voortdurend zouden behouden, moest grootendeels afhangen van den Prins van Oranje, wiens komst was aangekondigd. De Prins bevond zich nog steeds te Brussel; hij kwam in den avond van den 26sten Aug. te Antwerpen. Daar werd hem door de Calvinisten een smeekschrift overgegeven van ongeveer denzelfden inhoud als het vertoog dat de predikanten bij den Raad hadden ingediend. Moded nam hieraan geen deel meer. Hij had de komst van den Prins niet afgewacht, doch was weder naar Gent teruggekeerd [1]). Doch voordat wij hem daarheen volgen, willen wij een antwoord trachten te geven op de vraag, in welke verhouding staat Moded tot den beeldenstorm.

Wie hebben den beeldenstorm bewerkt? Men weet dat daarop zeer verschillende antwoorden zijn gegeven, al naar het standpunt, waarop men zich plaatste, de partij die men diende. De spaanschgezinden weten het den verbonden Edelen, en zeiden dat deze het volk hadden opgezet. De Edelen zelf spraken zich van alle schuld dienaangaande vrij, en beweerden dat zij niet verantwoordelijk mochten worden gesteld voor hetgeen het volk, uit eigen aandrift,

---

[1]) De heer M. L. van Deventer, in zijn „Het jaar 1566“ zegt (bladz. 36) dat tijdens den beeldenstorm te Antwerpen het gerucht liep van het vermoorden van al de geestelijken. Een toeleg van Moded op Brussel was in verbinding met le Clercq (een man dien wij bijna alleen uit dit werkje van van Deventer kennen), voorbereid. Daar de schrijver uitlandig is en hij deze historische proeve meerendeels naar onuitgegeven bescheiden heeft bewerkt, zoo ben ik niet in staat daaromtrent meerdere bizonderheden mede te deelen.

in zijne opgewondenheid misdaan had. Roomsche geschiedschrijvers wierpen de schuld op de onroomsche predikanten en beginselen, of aan de inblazingen van den Booze, wiens geest in hen spookte. Onroomsche daarentegen zochten de schuld, zoo niet van den Booze, althans van de hoofden der Hervormde leeraars en hunne eerlijkste aanhangers af te wenden, en ze alleen een hoop rabauwen en geboefte op den hals te schuiven, die hunne leerstellingen overdreef, evenals de woeste boeren en wederdoopers in Duitschland het vroeger die van Luther gedaan hadden [1]).

Ons schijnt het toe dat de heer Groen van Prinsterer de oorzaak van den beeldenstorm juist in het oog vat, als hij zegt dat hij „een noodzakelijk gevolg der algemeene gemoedsgesteldheid was.“ [2]) De beeldenstorm is niet ontstaan door de prediking van enkelen, noch het gevolg van een vooraf beraamd plan, maar hij was het gevolg van het algemeen besef (opgewekt door verschillende oorzaken, en daaronder niet 't minst de openbare preek), dat de dienst der beelden, zooals deze in de Roomsche kerk gedurende eeuwen in zwang was, in flagranten strijd was met het uitdrukkelijke woord van God: Gij zult u geen gesneden beeld, noch eenige gelijkenis maken van hetgeen boven in den hemel of onder op de aarde is. Gij zult u voor die niet buigen, noch hen dienen. [3])

---

[1]) Van Vloten, t. a. p. bladz. 88.

[2]) Archives II. bladz. 219.

[3]) Het is vooral de Gereformeerde opvatting van het Evangelie, die zich uit den aard der zaak het hevigst tegen den beeldendienst verzet. Zij baseert zich op het reeds aangehaalde gebod in de wet van Mozes (Exod. 20 : 4. Deut. 5 : 8). Als van zelf volgen hieruit drie stellingen.

Is dit oordeel juist, waaromtrent na de onderzoekingen der laatste jaren wel geen twijfel meer kan bestaan, dan wordt de vraag in hoever hebben de predikers, en onder hen Moded aan den beeldenstorm schuld, in een geheel ander licht geplaatst. Dat Moded tegen de beelden heeft gepredikt, en daardoor tot den beeldenstorm heeft medegewerkt, is een feit. Maar dit feit maakt hem niet schuldig; zijn gemoed drong hem te prediken tegen de afgoderij, die reeds te lang straffeloos was gepleegd, maar daarom heeft

---

1°. God mag niet worden afgemaald noch in beeld- noch in schilderwerk.

2°. De beelden mògen niet tot boeken dienen voor de onwetenden, d. w. z. niet dienen om de leeken te onderwijzen.

3°. Men mag de beelden noch aanbidden, noch vereeren.

Zie Heidelb. Catech. Zondag 35.

Zie ook de aanteekening van Calvijn op 1 Joh 5 : 21 : Kinderkens, wacht u voor de afgoden. „Nec idololatriam," zegt Calvijn, „modo damnat apostolus, sed praecipit, ut a simulacris ipsis caveant. Quo significat, non posse integrum ac sincerum Dei cultum retineri, simulac simulacra appetere homines incipiunt. Sic enim nobis ingenita est superstitio, ut minima quaeque occasio nos contagione sua inficiat. Non tam facile ardebit lignum aridum carbone subjecto, quam cito idololatria hominum mentes corripit et occupat, dum illis materia objicitur. Quis autem simulacra non videt scintillas esse? Quid scintillas dico? Imo potius faces, quae ad totius mundi incendium sufficiant, quamquam apostolus non de statuis modo loquitur; sed aras etiam et quaevis superstitionum instrumenta comprehendit. Ridiculi porro sunt papistae, qui hoc ad statuas Jovis et Mercurii et similium detorquent, quasi vero non generaliter doceat apostolus, pietatis esse corruptelam, ubi corporea Deo figura affingitur, vel ubi eriguntur ad cultum statuae et picturae. Meminerimus ergo in spirituali Dei cultu ita sollicite manendum esse, ut, quicquid nos ad crassas et carnales superstitiones flectere potest, procul a nobis arceamus."

hij nog niet gepredikt dat men nu maar dadelijk moest beginnen alles kort en klein te slaan, en de kostbare en prachtvolle kerken in een puinhoop te veranderen. Zegt men, hij is toch in alle geval oorzaak van den beeldenstorm geweest, en daarom schuldig, dan heeft hij die schuld met zeer velen gemeen. Oorzaak van den beeldenstorm zijn geweest, ik zou bijna zeggen, allen die in dien tijd leefden. Zoowel de predikers als zij die ter preeke gingen, zoowel de edelen die tegen de inquisitie protesteerden, als de spaansche koning zelf, die in de inquisitie het eenige middel zag om de ketterij te onderdrukken. Oorzaak van den beeldenstorm zijn geweest zoowel de Roomschen als de Onroomschen. Maar de groote oorzaak was de geest des tijds. De boog was te lang gespannen geweest. Eindelijk brak hij. En nu verspreidde zich de beeldenstorm als een loopend vuur over gansch Nederland, en brak hij los als een geweldige orkaan. Men oordeelt daarom verkeerd als men Moded boven anderen beschuldigt van den beeldenstorm te hebben gepredikt. Tegen den dienst der beelden heeft hij met nadruk en hevig geprotesteerd, maar dat hij den beelden*storm* zou hebben gepredikt, daarvoor zijn geen bewijzen bij te brengen.

Moded zelf verzet zich in zijn Apologie met nadruk tegen die beschuldiging. „Ik betuig," zoo spreekt hij „voor God en alle menschen op aarde, dat ik noch het geheele consistorie van deze zaak niet meer wetenschap heb gehad als van de ure mijns doods" [1]). En op de beschuldiging dat hij toch door zijn preeken oproer en commotie in den lande had verwekt, antwoordt hij: „Dat is even zoo veel te zeggen, als dat de profeet Elia de oorzaak was met

[1]) Apologie, bladz. 62.

zijne leer van de verstrooiing en het oproer in Israel; waarop die profeet den Koning Achab antwoordde: *ik* en beroer Israel niet, maar *Gij* en uws vaders huis, waarmede gij des Heeren gebod verlaten hebt en wandelt Baäl na; — waren Paulus en Silas, zoo vervolgt hij vragende, de oorzaak dat het volk te Thessalonica samenliep en maakte in de stad een oproer? — Te Ephese is wel een groot oproer om de leere Pauli geweest; maar welk, zegt de Schrift, dat de oorzaak is? — Zij, die van den afgodendienst hun gewin en profijt hadden, nochtans zoo werd Paulus en zijne leer de schuld gegeven" [1]).

Verzette zich dus Moded tegen de beschuldiging, als zou hij den beeldenstorm met opzet hebben verwekt, ja zelfs, gelijk men voorgaf, daartoe voor geld lieden hebben gehuurd en omgekocht [2]), hij meende daarentegen dat het de plicht der overheid was „den tempel des Heeren van alle afgoderien, superstitiën en inzettingen van menschen te zuiveren." Daarom droeg hij er dan ook roem op, dat door zijne vermaningen de vrome Heer van Kuilenburg, de heilige Schrift onderzoekende, er door hare getuigenis toe gebracht werd, het zondige van den Beeldendienst in te zien, en daarom hem, Moded, last en bevel had gegeven om met eenige edellieden de reiniging zijner kerk te Weerden te volbrengen, hebbende hij (Moded) dat van harte gaarne op zich genomen en ook — den Heere zij lof! — getrouwelijk volbracht. Zelfs knoopt hij er ondeugend en spottend den vromen wensch aan vast: „Och, gave God, dat ik, op denzelfden voet en maniere, Mevrouw de Landvoogdes, de Prinsen en Heeren der Vliesorde in gelijke

[1]) Apologie, bladz. 67 en 70. [2]) Apologie, bladz. 61.

affaire van dienst mocht wezen. Ik zou hun daarin van harte gaarne onderdanig en te wille zijn" [1]).

Doch daar is nog veel meer dat tegen de bewering getuigt als zouden Moded en met hem de overige Calvinistische predikers den beeldenstorm vooraf hebben beraamd.

Franciscus Junius, een man wiens vroomheid en oprechtheid wel door niemand zal worden in twijfel getrokken, heeft zelf een korte autobiographie opgesteld. Hij spreekt daarin ook van den beeldenstorm, en zegt: „In Juli diende ik te Gent op verzoek der kerk van die plaats, tijdens de beeldstormers, zonder onze voorkennis en tegen onzen wensch, door roekeloozen of misschien door kwaadwilligen opgeruid, op de kerken en de beelden in de kerken aanvielen. Ik roep allen, die toen in den Raad van Vlaanderen zitting hadden, als getuigen op om te verklaren, met welke goede trouw ik en anderen uit ons midden toen op last van den Raad, onzen invloed op de beeldstormers hebben gebruikt.... Met deze getuigenis wil ik mijn goede trouw en die mijner amptgenooten openlijk bevestigd hebben."

Toen Junius zoo schreef, na 1590, was hij hoogleeraar te Leiden; hij had niemand te ontzien; hij kon ook door zijn getuigenis geen zijner vrienden meer in gevaar brengen. Hij had dus kunnen volstaan met zichzelf vrij te pleiten; hij had van de schuld of onschuld zijner amptgenooten kunnen zwijgen. Zullen wij dan aan de plechtige verzekering, die hij kort voor zijn dood aflegde, geloof weigeren? [2])

Daarbij komt nog, dat de beeldstormerij volstrekt niet past in de overige plannen, die de consistoriën hadden

[1]) Apologie, bladz. 36—39.

[2]) Prof. R Fruin. Een proeve van Historische critiek, in „de Gids," 1869, No. 2.

beraamd en gereed stonden uit te voeren. Juist toen de storm losbrak, kwamen, overeenkomstig de afspraak, de predikanten en consistorieleden van alle oorden des lands naar Brussel om daar, ten getale van twaalf of veertienhonderd een rekwest aan de Landvoogdes aan te bieden, waarin op het toestaan van kerkgebouwen in de steden voor den Gereformeerden eeredienst werd aangedrongen [1]). Reeds waren uit Vlaanderen eenige deputatiën te Brussel aangekomen, toen de beeldenstorm zich plotseling over het geheele land verbreidde en de overkomst der kerkeraden en het indienen van het rekwest verijdelde. Kan men nu aannemen, dat de beide plannen, waarvan het een het ander onmogelijk moest maken, door de consistoriën tegelijk beraamd zijn [2])?

Ook Moded wijst hierop in zijn Apologie [3]). Hij zegt: „Mevrouw de Landvoogdes, het geheele Hof en de Magistraat van Antwerpen weten wel wat te dier tijde aller gemeenten voornemen was; hoe dat uit alle steden de voornaamsten uit hen zouden komen te Brussel, om een rekwest over te geven, belangende de religie, en hoe sommigen reeds uit Vlaanderen aldaar gekomen waren. — En daar bevolen was dat van de gemeente te Antwerpen twee ministers zouden afgevaardigd worden, een van de Waalsche en een van de Duitsche gemeente, zoo werd ik daartoe aangewezen. Alles voor de reis gereed zijnde, ontvingen wij de tijding dat onze Lieve Vrouwe kerk vol volk was, enz. enz.

Eindelijk wijzen wij nog op de getuigenis, die Moded met Taffin en Sylvanus voor de Magistraat van Antwerpen

---

[1]) Apologie, bladz 62. [2]) Prof. Fruin t. a. p.

[3]) Apologie, bladz. 63.

aflegde: „Mijne Heeren! wij betuigen in de waarheid gelijk voor God dat het wegnemen en omverwerpen der beelden is geschied zonder ons weten en voorkennis.“

Al deze getuigenissen in het openbaar, voor honderden geloofsgenooten afgelegd, bij wie Moded natuurlijk voor geen onbeschaamde leugenaar wilde doorgaan, staan daar als zoovele onomstootelijke bewijzen dat Moded den beeldenstorm noch heeft gepredikt, noch heeft gewild, al kan het niet worden ontkend dat hij door zijne heftige prediking onbewust aan den beeldenstorm heeft medegewerkt, maar dit kan hem den Calvinistischen, van ijver voor de eere Gods gloeienden hervormer niet ten kwade geduid, noch tot schuld aangerekend worden.

Daarbij moet nog worden gevoegd, dat de positie die de predikanten en de gereformeerde Edelen innamen, nadat de beeldenstorm had plaats gehad, uit den aard der zaak, dubbelzinnig moest zijn. Zij toch zagen in den beeldenstorm een fout, maar geen misdaad. Het volk, om nogmaals met den hoogleeraar Fruin te spreken, was zijn bevoegdheid te buiten gegaan, maar met een vrome bedoeling. Het had, zooals Marnix het uitdrukte, „door een onbedwongen en vurigen ijver allen menschen willen te kennen geven, hoe hartelijk leed hun de afgoderij was, die zij zoo menig jaar met groote lastering en verachting van God hadden bedreven.“ Ware het de overheid geweest, die al de afgodenbeelden versmeten en verbroken had, zij zouden daarin gejuicht en geroemd hebben. Deze zienswijs maakte het hun moeielijk zich te rechtvaardigen. Zij konden hun onschuld niet overtuigend bewijzen, omdat zij slechts gedeeltelijk konden instemmen met de verontwaardiging, die de heiligschennis bij de Katholieken gewekt had, en omdat

zij de beeldstormers de gruwzame straffen niet waardig achtten, die zij volgens de wetten des lands hadden beloopen. Zoo werden zij door velen schuldig gehouden aan een misdrijf, dat inderdaad hun zaak het ergst benadeelde.

De Calvinistische predikanten, en Moded staat hier aan hun hoofd, hebben dus den beeldenstorm niet gewild, noch met opzet uitgelokt. Tot dit resultaat, hoewel langs een anderen weg, komt ook de Heer Charles Paillard, in zijn in 1878 uitgekomen verhandeling „Huit mois de la vie d'un peuple.“ „Ainsi,“ zegt hij, „cela est certain, le signal n'a été donné ni par les ministres ou prédicants calvinistes, ni par les Gueux. Mais alors quelles sont les causes de l'iconomachie? D'où procède son caractère particulier, son idiosyncrasie? Pour notre compte, nous apercevons plusieurs causes se rapportant, les unes au mouvement considéré en lui-même, les autres à son rapide développement“ [1]).

Onder de nieuwere geschiedschrijvers, die zich tegen de genoemde verklaring der feiten hebben verzet, neemt de heer Nuyens een eerste plaats in. Wij mogen, waar wij over den beeldenstorm spreken, zijn naam niet verzwijgen. Zijn doorwrocht werk over de „Geschiedenis der Nederl. Beroerten,“ welks verdiensten zoo terecht door Dr. Acquoy zijn in 't licht gesteld [2]), maakt 't tot een plicht zijn oordeel te hooren en te overwegen. De hoogleeraar Fruin heeft reeds in het meer dan eenmaal door mij aangehaalde Gids-artikel op overtuigende wijze de onwaarheid van Dr. Nuyens bewering aangetoond als zouden de hoofden van het Compromis aan den beeldenstorm deelgenomen hebben. Wij zullen dat

[1]) Mémoires couronnés et autres mémoires publiés par l'Académie Royale de Belgique. Tome XXVIII. bladz. 233.

[2]) Dr. Acquoy. Inaugureele oratie.

bondige betoog hier niet weêrgeven, maar wij wenschen de aandacht op iets anders te vestigen. Dr. Nuyens zegt: „Wanneer wij een reeks van daden zien, die met elkander in verband staan en waarvan ieder feit een stap verder voorwaarts is tot een bepaald doel; wanneer die daden zich geleidelijk naar zekere tijdsorde ontwikkelen; wanneer zij allen voortvloeien uit één beginsel; wanneer zij eindelijk op verschillende plaatsen, bijna terzelfder tijd, onder dezelfde omstandigheden plaats grijpen, — heeft men dan, vragen wij, geen recht om te veronderstellen dat die daden niet het gevolg zijn van een blind toeval, dat zij niet geschied zijn zonder voorafgaand overleg, zonder bewerkers in den engeren zin des woords" [1]).

„Dergelijk feit toch als de beeldenstorm voor een toevallige (?) uiting van volksgeestdrift of heiligen ijver, gelijk men het noemt, niet voor het gevolg van een beraamd plan te beschouwen, is eene miskenning van alle historische kritiek" [2]).

Wij merken in de allereerste plaats op dat het dilemma dat de heer Nuyens hier stelt: de beeldenstorm òf een *toevallige* uiting van den volksgeest òf gevolg van een beraamd plan verre van juist is. Hoe? De beeldenstorm zou ook een *toevallige* uiting kunnen zijn en had dus evengoed achterwege kunnen blijven? Daargelaten dat niemand dit ooit heeft beweerd, merk ik op dat men eigenlijk nergens, maar vooral niet op historisch gebied van toeval spreken kan. Elk feit is, *bij genoegzame gegevens*, te verklaren, en kan daarom nooit toevallig zijn. De loop der menschelijke gedachten is een doolhof, maar er loopt een draad

[1]) Dr. W. J. F. Nuyens. Gesch. van den oorsprong en het begin der Nederl. Beroerten. I. 2. bl. 132. [2]) a. w. bl. 75.

door. Voor elk verschijnsel moet eene verklaring gezocht worden, al is zij vaak moeielijk te vinden. En de beeldenstorm is geheel te verklaren; en de gegevens zijn meer in aantal dan een man als Dr. Nuyens, die de geschiedenis door een kerkelijk gekleurden bril ziet, kan en mag aannemen. Het wil mij voorkomen dat het voornamelijk de weerzin tegen de beelden was, die het volk bewogen heeft de beelden stuk te slaan. Wij, levende in een Protestantsch land, kunnen ons moeielijk eene juiste voorstelling vormen van de hoogte, waarop te dien tijde de beeldendienst was opgevoerd. Het aantal dier steenen en houten poppen was legio. Niet alleen in de kerken vond men ze, maar ook in de huizen, op de hoeken der straten, en in de handelswereld maakten ze een niet onbelangrijk artikel uit. Geen landweg, hoe stil en afgelegen, waar de wandelaar niet een of meer beelden aantrof, waarvoor hij naar kerkelijk gebruik moest knielen, en het teeken des kruises maken. Voeg daarbij de tallooze processies, waarbij de beelden en vooral het Mariabeeld, als de koningin des hemels, koninklijk uitgedost, werden rondgedragen, en men heeft een flauw denkbeeld van de groote plaats, die de beelden in den eeredienst der Katholieke Kerk besloegen.

Welke ergernis moesten deze „gruwelijke afgoden“ wel geven, toen het volk met den bijbel bekend werd. Hadden Israels vrome koningen niet alle afgodsbeelden doen omverwerpen, en hadden de profeten hun dreigende stem niet doen hooren tegen hen die het schepsel eerden in plaats van den Schepper? En hoe was het schoone woord van Jezus om God te dienen in geest en waarheid in disharmonie met zulk een zinnelijk vertoon. Doch de eerbied voor de kerk, misschien nog wel meer de vrees voor de

geestelijkheid, hield een protest binnensmonds. Daar neemt de openbare preek een aanvang, en de predikers spreken uit wat het volk niet durfde, niet kon uitspreken. Eigenlijk brachten de predikanten geen nieuwe leer; zij gaven slechts klanken aan wat leefde en woelde in veler hart. Voor 't meerendeel mannen uit het volk, was hun stem de volksstem. Daaruit is ook hunne groote macht die zij uitoefenden op het volk te verklaren. De menigte hoorde welbekende dingen, maar het hoorde ze voor 't eerst uitspreken. Daarom en daarom alleen vond hun woord zooveel weerklank. Hoe langs hoe meer werd het openbaar dat het aantal niet te tellen was van hen, die met de moederkerk hadden gebroken. Het besef werd levendig dat de tijd spoedig zou komen om tegen de kerk openlijk protest aan te teekenen, en openlijk in verzet te komen tegen den dienst der afgoden. Reeds werd den 17den Aug. te Antwerpen het Mariabeeld bespot. Het was slechts noodig dat er een was die de vonk in de alom opgehoopte brandstof wierp. En toen het gerucht zich verspreidde dat eenigen hadden bestaan de beelden af te werpen, toen lagen in een week duizende beelden in Nederland in stukken ter neder. De beeldenstorm is een protest van het volk geweest tegen de afgoderij der Roomsche Kerk. En dat protest kon zich niet anders uiten. Men kan zich toch nauwelijks verbeelden dat de protestanten een verzoekschrift aan de overheid of geestelijkheid zouden hebben kunnen richten om de beelden weg te nemen of dat zij zelf die beelden hadden kunnen wegnemen van hun voetstuk om ze naar een veiliger schuilplaats te brengen. Neen! het volk wilde zijn *rechtmatigen* toorn lucht geven, en het kon dit alleen doen door de beelden stuk te slaan. De heer Nuyens, op

zijn Roomsch standpunt, kan natuurlijk deze verklaring niet toegeven, maar mij komt het voor dat zij de eenige en de meest redelijke is.

Hiermede meenen wij genoeg te hebben gezegd tot toelichting van Moded's verhouding tot den beeldenstorm, en gaan wij hem verder vervolgen op zijn levensweg.

Reeds is gezegd dat hij, bij de komst van den Prins te Antwerpen, naar Gent was wedergekeerd. Hij huurde hier met zijn amptgenoot Carpentier ééne woning, in de meening hier nu vast te zullen blijven wonen [1]).

Gedurende de dagen dat hij afwezig was geweest, waren ook hier de kerken geplunderd.

Gent werd met Kettersche praktijken
Den twee en twintigsten gedaan van gelijken.

Den indruk dien de gansche beeldstormerij op de Landvoogdes maakte, behoef ik hier niet weêr te geven. Deze is trouwens algemeen bekend. De schrik sloeg haar om 't hart bij 't zien van een zoo stout bestaan. Zij wilde naar Bergen vluchten, maar de Magistraat deed de poorten van Brussel sluiten; en het gelukte eindelijk aan Oranje en Hoorn en aan haar trouwen dienaar Mansfeldt haar te overreden te blijven. Het volk echter, nu aangemoedigd, bleef met meerder nadruk de vrije prediking eischen. Hoewel Margaretha in den Raad had verklaard liever te willen sterven dan toe te geven, zag zij zich toch nu gedwongen de vrije prediking toe te staan dáár waar zij bestond, ofschoon niet dan na een herhaald protest dat zij als eene gevangene tegen haar wil en dien van den koning handelde. Maar al stond Margaretha dan ook al, door den nood gedrongen, de vrije prediking toe, de rust was daarmede niet herwonnen,

[1]) Gendsche Gesch. I. bladz. 38.

want nu eerst neemt het tijdvak een aanvang, waarvan door een geschiedschrijver wordt getuigd dat van elken boom een galg werd gemaakt. Reeds dadelijk werd een begin gemaakt met het straffen der beeldstormers. Egmont, de gouverneur van Vlaanderen was een ijverig Katholiek en beschouwde den beeldenstorm als een onvergefelijke misdaad. „Wij moeten vroeg of laat de wapenen opvatten," zeide hij, „om die Hervormden tot rede te brengen; of zij zullen ons eindelijk de wet voorschrijven." En hij heeft getracht de Hervormden tot rede te brengen. Maar op welke wijze? Niet als een verstandig vredestichter heeft hij gehandeld, maar als een onbarmhartig handlanger der regeering, geneigd om wraak te oefenen aan allen, die hem in handen mochten vallen. Een menigte beeldstormers en andere ketters liet hij ter dood brengen; de geheele provincie was in een staat van beleg. Zijn geheimschrijver Backerseel, een man die op zijn meester den grootsten invloed uitoefende hielp hem daarin getrouw. Bij ééne gelegenheid b. v. liet hij twintig ketters, en daaronder een predikant op een en dezelfde heide ophangen [1]). Zij, die de openbare prediking buiten Gent gewoon waren bij te wonen, verminderden dan ook met den dag. „De gues ofte calvinisten," zoo verhaalt een ooggetuige, „werden zeerder vreesende de justicie dan zij ghedaen hadden. Dat bleeck wel an haer veltpredicacie buten Sente Pieters, daer niet tvierendeel van den volcke ghecommen en is, die daer plachten te commen, ende dezelve die daer quamen en hadden ooc gheen gheweere met henlieden gebrocht. Ziet, zoo roept hij uit, wat ghoede justicie doet."

Dag en nacht was men dan ook bezig de beeldstormers op te sporen. Zoo kwam de justitie in den nacht van den 29sten

[1]) Vergelijk Groen van Prinsterer, Archives II. bladz. 282 seq.

Aug. voor het bed van Moded en Carpentier die in de Cluse op de Hoogepoort te samen woonden. Op hun vraag of men verlangde dat zij medegingen, werd hun geantwoord, neen! want niet u zoeken wij, maar Anthonis van der Muelen. De schrijver, die ons dit mededeelt verwondert zich hierover zeer en vraagt: „Wat dit in hadde dat men de predicanten (die de wurtel van al waren, ende tvolc beroerden ende van den gheloove trocken) niet en vijnck, ghaf menich groot wondere. Wat duvelsche plaghe oft tooverie dat hier af in den wech gheweest heeft, dat is mij onbekent. Ic en wilder mijn hooft niet meer mede breken [1])"

Ons is echter de reden bekend. Men zocht naar Anthonis van der Muelen, niet omdat hij een ketter was, maar omdat hij een van „de principaelste leeders" van den beeldenstorm was geweest [2]). Ook hier hebben wij dus wederom een bewijs, en voorzeker een niet gering bewijs, dat men ten onrechte Moded beschuldigt zelf aan de beeldstormerij te hebben meêgedaan. Inmiddels werden de kerken te Gent weder voor den R. K. eeredienst geopend, en op den 1sten Sept. trad broeder Jan van der Haghen in de St. Michielkerk op, predikende over de gelijkenis van den barmhartigen Samaritaan, en Leo Bernard in de St. Janskerk sprekende over de genezing door Jezus van een doove, waarmede hij het Sacrament van den doop bewees. De priester toch steekt, gelijk Jezus deed, zijne vingers in de ooren van het kind, waardoor hij den duivel van het kind doet wijken; niet als of de moeder (gelijk de nieuwe

---

[1]) Van Vaernewijck I. bladz. 215. Van Vaernew. zegt: „Ooc hadde de justicie gheweest voor tbedde van twee predicanten die by haers wijfs laghen en sliepen." Deze plaats en een enkele zinsnede in een brief van Moded zelf, te vinden bij Bor (later mede te deelen), zijn zekere getuigen dat Moded is gehuwd geweest. [2]) Verslag enz. bl. 41.

predikanten leeren) negen maanden lang den duivel onder het hart draagt, maar omdat het kind reeds bij de ontvangenis door de zonde is besmet [1]).

Tegenover de Roomsche geestelijkheid binnen de stad, preekte Moded met zijn collega's buiten de stad nabij het Karthuizerklooster, zeggende dat de geestelijkheid het volk verleidde en bedroog en de Schrift vervalschte. Ja, zelfs noodigde Moded een der priesters van Gent uit tot een dispuut. Hij zou ongewapend, d. i. zonder boeken compareeren, partij mocht zooveel boeken medebrengen als deze wilde. Dan zou hij hem uit zijn eigen boeken beschamen en hem verslaan en ten onder brengen met zijn eigen zwaard, evenals David aan Goliat deed. De Roomsche kerk noemde hij in zijn preêken „de Hoere van Babylon.“ Zij zou in Nederland vallen, al zou het honderdduizend levens kosten. En toen hij eens, na den beeldenstorm, te midden zijner prediking, de klokken van de kerken te Gent hoorde luiden, riep hij uit: „Hoort toch, de Hoer van Babel doet haar stem weder hooren. Zij gelijkt een slak, op welke men met den voet heeft getrapt, doch die na eenige oogenblikken hare hoorns weder opsteekt. Maar wanneer ook het slakkenhuis is vertrapt, dan is er geen helpen meer aan. Haar leven is gedaan.“ [2])

Predikte Moded buiten Gent ijverig tegen de Roomsche kerk en stelde hij den beeldenstorm voor als het begin van haar ondergang, binnen Gent ging men ijverig voort te vangen, en soms ook te hangen degenen, van wie het zeker bekend was dat zij in het verwoesten van beelden en kerken de hand hadden gehad, waarvan het gevolg was dat Pieter de Rijcke, Jan Pijl en nog zes andere personen met Moded en Carpentier ten stadhuize kwamen om aan Schepenen te

[1]) Van Vaernewijck I. bl. 219. [2]) Van Vaernewijck I. bl. 231.

verzoeken dat men de gevangenen, die alleen de beelden hadden gebroken, zou vrijlaten en dat zij die voortvluchtig waren, ongehinderd zouden mogen wederkeeren, ofschoon zij meenden dat diegenen naar recht moesten worden gestraft, die in de voorgaande beroerten gestolen hadden [1]). De Magistraat gaf echter ten antwoord dat zij op hun verzoek niets kon beslissen voordat de graaf van Egmont was overgekomen. Den 8sten Sept. kwam de graaf te Gent. Zijn eerste zorg was een bizonder accoord met de Hervormden te maken, en reeds den volgenden dag werden dertien der aanzienlijksten van de gemeente ten stadhuize ontboden, waaronder ook Moded en Carpentier. Bij deze onderhandelingen werd steeds door Moded het woord gevoerd. Nadat hun door Schepenen was gevraagd of zij niet bereid waren op te volgen en in acht te nemen het bevel door hare Hoogheid gegeven op het verzoek der Edelen, en het laatste plakkaat van 25 Aug. ll., om zich door eed en handteekening te verbinden tot inachtneming daarvan, zoowel in hun eigen naam als in dien van anderen, welke dezelfde nieuwe godsdienst belijden, op straffe dat indien iets werd ondernomen, daarmede in strijd, zij daarvoor zouden boeten met lijf en goederen, nam Moded het woord en antwoordde het volgende: Dat zij wel bereid waren op te volgen het accoord gemaakt tusschen Mevrouw de Landvoogdes en de Edelen, maar dat zij in het bevel van hare Hoogheid punten aantroffen, die hen allerminst betroffen. Ook was hun godsdienst niet nieuw; veeleer dagteekende deze van de tijden der Apostelen; toch werden zij dagelijks beleedigd en belasterd ter wille van hun godsdienst; weshalve het billijk was dat de Magistraat met hen in onderhandeling trad, om eenige middelen te beramen, dien-

---

1) Gendsche Gesch. I. bl. 38.

stig om den vrede en de eendracht te bewaren; gelijk ook de Prins van Oranje en de Magistraat van Antwerpen gedaan hadden met de Hervormden aldaar. Hij verklaarde zich bereid de artikelen daar opgesteld te toonen. De Magistraat vond echter dit antwoord te onbestemd, en wilde nadere bizonderheden weten, waaraan echter Moded en de zijnen niet voldeden. Ook zijn verzoek om een kerk binnen de stad te mogen hebben, opdat zij, die Gods woord begeeren te hooren, in het barre wintersaisoen voor koude, regen en storm zouden beschut zijn werd zonder omwegen afgeslagen. Het einde der onderhandelingen was een accoord, dat den hervormden ter onderteekening werd voorgelegd en dat in hoofdzaak het volgende inhield: Het is aan de sectarissen niet geoorloofd te prediken binnen de muren van de stad of in eenige katholieke kerk buiten de stad. Zij moeten zich tevreden stellen met de plaatsen, welke men hun zal voorschrijven. Alleen de Calvinisten mogen prediken; doch niet op werkdagen. Geen ministers (wier getal bepaald wordt), mogen prediken dan alvorens zij in handen van de overheid zich onder eede verbonden hebben zich aan dit accoord te houden. Verder moeten zij de oproerigen in hunne gemeente tegengaan; geen kerken schenden en de Magistraat behulpzaam zijn in het straffen der beeldstormers. Ten laatste moeten tweehonderd van de aanzienlijkste der sectarissen het accoord onderteekenen [1]); welk accoord Moded en Carpentier met lachende aangezichten ontvingen [2]). De Hervormden waren echter met deze bepalingen niet tevreden. Gaarne toch zagen zij er bijgevoegd dat hun zou worden toegestaan op hunne wijze te doopen en te trouwen. Ook verlangden zij dat

---

[1]) Gendsche Gesch. I. bl. 41. Verslag, bl. 152—155.

[2]) Van Vaernewijck I. bl. 232.

de geestelijkheid dit accoord zou onderteekenen. Wel wilden zij het schenden der kerken naar vermogen beletten, en de Magistraat behulpzaam zijn in het straffen der beeldstormers, maar zij wilden ook zekerheid hebben dat de geestelijkheid zelf geen beroerten zou verwekken in de predikatiën, waarvan de schuld natuurlijk op hun hoofd zou neêrkomen. Op den 16den kwamen zij daarom weder op het stadhuis bijeen, doch zonder gevolg. Noch de Magistraat, noch de geestelijkheid wilde aan hun verlangen gevolg geven, zoodat het tusschen hen en den graaf van Egmont gesloten accoord vooralsnog niet werd afgekondigd.

Omtrent Moded liepen er in Gent allerlei geruchten. Zoo vertelde men van hem dat hij door de justitie tot driemalen toe op zijn rug was gebrandmerkt, om de schelmerijen, die hij had bedreven [1]). Ook ging de mare dat hij met een schoone gehuwde vrouw was weggeloopen, ja dat hij tegelijk drie vrouwen had en door de spaansche pokken, d. i. syphilis was aangetast. Anderen spraken: hij was een toovenaar geweest; en toen de duivel hem met huid en haar wilde wegvoeren, had deze hem slechts eenige haren uit het hoofd getrokken; vandaar de vele kale plekken op zijn hoofd [2]). Ook vertelde men dat hij vaak beschonken was gezien [3]).

De Magistraat van Gent deze geruchten vernomen hebbende, wilde nadere berichten inwinnen en schreef daarom een brief aan den Schout van Antwerpen, van den navolgenden inhoud: „Edele ende weerde Heere, alzo zekere predicant van dese nieuwe religie, genaemt Hermannus, gheboren uut desen landen ende zoo wij verstaen uut Gulic oft daer omtrent, zijne predikatie hier houdende, befaemt es van scelme-

[1]) Van Vaernew. I bladz. 235. [2]) Van Vaernew. II. bl. 11.
[3]) Van Vaernew. II. bl. 123.

rie ende ooc van ghebannen te wesene uut diversche steden ofte duutsche landen, zelfs verlaten van den broeders van de gemeente van derzelver religie vander stede van Antwerpen, omme dat hy ghenouch seditieulx ende uproerig zoude wesen, so eyst dat wy van uwe Edele begheerende vander waerheyt van den zelven sticken geadverteert te wesene, indien danof yet tuwer kennesse ofte Scepenen ende Wethouders gecommen es, te meer ooc dat ons rapport gedaen es dat hy aldaer eene huusvrouwe hebbende, noch andere twee oft drie hebben zoude in andere plaetsen, 'twelcke doende zult ons vrientschepe doen ende voorderinghe van justicien ende ter conservatie vande gemeene ruste ende welvaert." Gedagteekend 17 Sept. 1566 [1]).

De Schout van Antwerpen, Jan van Immerseel, schreef daarop terug dat ook hem die geruchten waren ter oore gekomen; o. a. dat hij door zijne oproerigheid uit Bremen was verbannen. Dat echter de gemeente van Antwerpen niets meer met hem te doen wilde hebben, daarvan wist hij niets; maar wel ging ook hier de faam dat hij meer dan één huisvrouw had; en dat zijn wettige huisvrouw met een anderen man was op den loop gegaan, die echter, naar men zeide, in Italië was. Meer wist de Schout niet te melden [2]).

Moded waren deze lasterlijke geruchten niet onbekend. Over sommige spreekt hij in zijn Apologie, en wijst ze allen als zonder grond af. Men zie bl. 28, 34, 75, 79. Maar afgezien van Moded's zelfverdediging, meenen wij te mogen zeggen dat deze geruchten niets dan laster zijn. Zouden Loyseleur, Taffin, Sylvanus, Junius en meer anderen zijner amptgenooten hem zoo hoog hebben gesteld, als hij in werkelijkheid degene geweest is, gelijk die geruchten hem afschilderen?

[1]) Verslag, bl. 156. [2]) Verslag, bl. 157.

Dit is niet te denken. Hoe komt het dan, dat die geruchten zoo gereedelijk ingang vonden en zoo algemeen verspreid waren? Op deze vraag geeft Moded zelf het antwoord. Hij zegt: „Zoo men naar den autheur van deze calumnien vraagt, dan zeggen sommigen: ik heb het zoo hooren vertellen, anderen: ik heb het alzoo hooren uitgeven en opgenomen, maar als men de conditien der menschen aanziet, die deze geruchten gelooven, dan zal men bevinden dat Julius Cesar in zijn Historieboek naar waarheid heeft gesproken: Quod volumus facile credimus, d. i. dat wij wenschen en begeeren, dat gelooven wij gaarne en lichtelijk." Moded denkt, dit zeggende, natuurlijk aan de Roomsch-Katholieken, voor wie al dusdanige geruchten koorn op hun molen waren [1]).

Op het einde der maand September kreeg de gemeente van Gent een niet geringen steun in de overkomst van Petrus Datheen. Hij kwam den 28sten te Gent, juist toen Egmont aldaar vertoefde. Van Vaernewijck zegt van hem: Wat zijn geleerdheid aangaat, hij kende Vlaamsch, Fransch, Hoogduitsch, Latijn, Grieksch en Hebreeuwsch. Hij was zeer zedig en liefelijk van spraak, zeer welsprekend en met de Schrift bizonder vertrouwd, weshalve zijn aanzien bij het volk zeer groot was [2]). Nauwelijks in Gent gekomen, begaf Datheen zich naar den graaf, om ten aanzien van de Hervormden gunstiger schikkingen te verkrijgen, doch in plaats daarvan moest hij en degenen die met hem waren des graven toorn ondervinden, omdat zij nog altijd bleven weigeren het accoord te onderteekenen. Eindelijk verkregen zij toch toestemming een kerk te mogen bouwen buiten de Bruggerpoort, dicht bij het Karthuizerklooster, waar zij altijd

[1]) Apologie, bl. 76. [2]) van Vaernewijck I. bl. 264.

gewoon waren geweest te vergaderen. Den 10den Nov. werd de kerk door Datheen ingewijd [1]), en Moded schijnt er meermalen gepredikt te hebben. Haar bestaan is echter van korten duur geweest. Reeds den 9den April van het volgend jaar werd zij door de Roomsch-Katholieken gewelddadig afgebroken; en daar ook hierbij de naam van Moded wordt genoemd, wil ik daaromtrent het een en ander mededeelen.

De reeds zoo vaak door ons aangehaalde Van Vaernewijck, woonde deze afbreking persoonlijk bij. Luisteren wij dan naar hem: „Kaptein Artur Boesins ging 's morgens vroeg met zijn regiment met trommels en trompetten met vliegend vaandel derwaarts en begon te breken. Eerst werden de glasruiten verbrijzeld, daarna werden de pilaren, waarop het gebouw steunde, omvergehaald. Op het midden van het dak stond een groote bal en daarboven een ijzeren vaantje. De bal smeet men in duizend stukken, want men zeide dat Hermanus, de oproerige predikant daarin zat. Te 10 uren lag de geheele tempel terneder, uitgenomen het achterste gedeelte. Daar plachten des predikants Hermanus „zijdewormkins" gewoonlijk te zitten, aldus noemde Moded de schoone, netgekleede juffers, die fluweelen en zijden hoedjes droegen, terwijl hij de schare bad, dat men voor haar plaats zou maken en haar laten doorgaan, waarom de juffers soms zeiden dat hij der vrouwen knecht was; ja, sommige rijke jonkvrouwen schaamden zich niet, zelfs in presentie hunner echtgenooten, hem om den hals te vliegen en te kussen [2]).

---

[1]) H. Q. Janssen. Petrus Dathenus, naar aanleiding van een tal onuitgegeven brieven, bl 9. Te Water. Hist. der Herv. Kerk te Gent, bl 180, meldt op gezag van Burgundius dat Nicasius van der Schuere de kerk inwijdde. [2]) v. Vaernewijck II. bl. 169—171.

En op het afbreken van den tempel werd het volgende vaars gedicht:

Capitein.

Flucx, knechten, en wilt bylen noch stocken sparen,
Laet ons desen stal ternedervellen;
't Wert hun vergolden al zonder bezwaren,
In spyt Calvinus en zyn ghesellen.

Crychsvolck.

Dat doen wy ghewillich om Godts laster te wreken,
't Ware schade zoude hy langhe blyven staen;
Men salder niet meer trouwen, doopen, noch preken
Haer valsche ministers zyn al vergaen.

Consistoristen.

Eys 't niet wel een zake omme te beclaghen;
Het ghelt dat wy totten tempel gaven es verloren,
Wy mueghen wel ons rauweghe habyt draghen,
Alle die Calvinus hebben besworen.

Crychsvolck.

Sammer pots! mertelen! het calf [1]) es ghevelt.
Zyn cracht es haest vergaen,
Zyn consistorie wert nu in 't stick ghestelt,
Dat heeft zyn valsche leerynghe ghedaen.

Consistoristen.

De duvel moet *Hermanus* de necke breken;
't Hadde goet gheweest hadde men in d' eerste verdreven;
Veel zynder verleet deur zyn valsche preken,
Zo dat wy nu al t'samen in aermoede leven.

Justicie.

Wilt haestelick weder verder loopen,
Ghy die hebt helpen Godts tempel breken,
Of ghy zullet metten lijfve becoopen,
Ende uw hooft duer een kempene venster [2]) steken.

---

[1]) Zinspeling op den naam Calvinist.

[2]) Kempene venster = venster van hennep d. i. de strop.

Te recht mocht men se heeten afgodisten,
Zy sochten den afgodt in coffers en kisten.
Die beelden waren 't minste dat zy sochten,
't Was alomme rooven en stelen dat zy mochten [1]).

Moded zelf had de inwijding van de kerk, die door de Geuzen „de tempel" werd genoemd, door de Katholieken „de schuur" (want hij was geheel van hout gemaakt), niet meer bijgewoond, maar was in October reeds weder naar Antwerpen vertrokken. Doch voordat wij hem daarheen volgen, wil ik, om der volledigheid wille, nog iets verhalen, waarin hij zijdelings te pas komt.

Den 7den Oct., 's avonds tusschen licht en donker was er een groote menigte verzameld op het St. Jacobskerkhof. De mare toch ging dat een vrouw van de Geusgezinden, wonende op den Steendam, daar begraven zou worden. Weldra begon men psalmen te zingen. Eenige kapiteins met hunne soldaten wilden daaraan een einde maken, doch hunne pogingen hadden slechts dit gevolg dat de toeloop hoe langs hoe grooter werd. En daar de soldaten geladen geweren bij zich hadden, gelijk ook velen van de geuzen onder hunne mantels en kappen wapenen verborgen hielden, zoo zou deze oploop waarschijnlijk niet zonder groote bloedstorting geëindigd zijn, zoo Moded niet te negen uren ware verschenen en verteld had dat de doodgewaande vrouw rustig aan haar spinnewiel zat, waarop de menigte uiteenging [2]). Ook vermelden nog de Gendsche Gesch. [3]), dat Moded met Datheen den 29sten Sept. en den 9den Oct. nabij het Karthuizerklooster predikten en „zich verstoutten op hunne maniere kinderen te doopen en ook eenige personen te trouwen."

[1]) Memorieboek der Stad Ghent. Dl. II. bl. 348.
[2]) Van Vaernewijck I. bl. 281.
[3]) Aldaar. I. bl. 46, 48.

Volgen wij nu Moded naar Antwerpen. Zijn eerste werk was aldaar een dier algemeene vergaderingen bij te wonen, die bekend onder den naam van Synoden, bestonden uit afgevaardigden van de verschillende consistoriën, welke, toen het verbond der edelen zoo goed als opgeheven was, zulk een onberekenbaren invloed op den gang van zaken hebben uitgeoefend. Met de opheffing van het Bondschrift, was de eeuw van Nederlands adel voor altoos voorbij, en die van zijn burgers aangebroken, aanvankelijk in zijn Hervormde consistoriën vertegenwoordigd. Ontstaan en geworteld in het volk, moesten zij ook wel krachtiger en doeltreffender werken dan een verbond van mannen, wier levensrichting, gelijk de uitkomst heeft bewezen, toch zoo geheel uiteenliep. In de maand Mei 1566 was een Synode te Antwerpen gehouden om de geloofsbelijdenis te herzien. Op deze vergadering was ook Moded tegenwoordig geweest [1]).

De bij de belijdenis gevoegde ootmoedige brief aan koning Filips, waarin zij beleden hun lichaam en goederen voor den koning over te hebben, zoo het hun slechts toegelaten werd Gode te geven wat Hij eischt, had niets uitgewerkt. En het was daarom dat men in Oct. van datzelfde jaar nogmaals den weg des vredes insloeg, om het door dweepzucht verstokte hart des konings te wenden. Tot dat doel werd nogmaals een Synode te Antwerpen gehouden, waar ook Moded tegenwoordig was en waarin werd besloten, dat zoowel die van de Gereformeerde religie als die van de confessie van Augsburg zich te zamen tot den koning zouden wenden. Dit rekwest aan den koning werd den 27sten Oct. door elf afgevaardigden aan den tijdelijken bevelhebber van Antwerpen, den graaf van Hoogstraten overhandigd. Zij deden daarin „in allen ootmoed

[1]) Te Water. Tweede eeuwgetijde van de Geloofsbelijdenis. bl. 55.

en met volkomen gehoorzaamheid," den eisch van gewetensvrijheid hooren, met belofte dat zij „boven alle imposten, tollen en andere gewoonlijke lasten," de som van 30 tonnen gouds zouden opbrengen [1]). In Zeeland, Holland, Utrecht en Gelderland werden tal van adressen op het voetspoor van het Antwerpsche, aan de overheden ingediend. Margaretha zag deze nieuwe stappen der Hervormden met bezorgdheid aan, en begon tegen hare belofte, de openbare prediking weder tegen te werken. Zoo werd een Calvinistisch leeraar, die langen tijd te Mechelen had gepredikt, plotseling op haar last gevangen genomen en opgehangen; meerdere gewelddadige handelingen van dien aard hadden plaats, en eindelijk verbood zij op den 4den December op de meest stellige wijze alle uitoefening van den hervormden eeredienst behalve de preek. Eene vergadering der Vlaamsche predikanten en consistorialen te Nieuwkerken, in het kwartier van Yperen, was het dadelijk gevolg van deze hevige maatregelen. Hier werd op den 17den December het besluit genomen tot een gewapenden tegenstand, die onder de leiding van Datheen, Moded en andere predikanten en van Doorniksche kooplieden werd georganiseerd [2]). Deze tegenstand mislukte echter geheel en al. De betrokken predikanten namen voor een groot deel de wijk naar Antwerpen, Moded toog naar Maastricht, waar hij zich blijkens zijn Apologie in het begin van Januari bevond. De „Apologie" toch is gedateerd uit Maastricht, Donderdag 9 Januari 1567. Zij wordt voorafgegaan door een opdracht aan den Prins van Oranje, dien hij in de zaak die hij verdedigt den „eenighen bequamen en competenten Richter" noemt. Moded schreef haar „niet alleen om zijn

[1]) Zie den ganschen brief bij Bor. I. bl. 122.
[2]) M. L. van Deventer. Het jaar 1566. bl. 48.

persoon, maar ook om de zuivere Godsdienst, van alle lasteringen en calumniën te bevrijden en te verontschuldigen." [1])

Daar ik haar geheel heb doen afdrukken, zoo meen ik dat het overbodig is omtrent haar inhoud in nadere bizonderheden te treden.

Moded wordt beschuldigd, zoowel in Maastricht, als in Mazeik en Hasselt tot den beeldenstorm te hebben aangestookt; maar de man, die te Maastricht een Apologie schreef, waarin hij zich vrijpleitte van de smet, die men op hem had geworpen, als zou hij aan den beeldenstorm te Antwerpen hebben medegewerkt, zal toch wel niet tegelijkertijd zoo ganschelijk in strijd met zijne woorden hebben gehandeld. Dit is niet alleen psychologisch zeer onwaarschijnlijk, maar ook, meenen wij, naar de verhouding te oordeelen waarin Moded tot den beeldenstorm te Antwerpen stond, deze beschuldiging ook hier als ongegrond te moeten afwijzen, in weerwil van hetgeen sommige Roomsche schrijvers ons verhalen.

Zoo wordt van hem verhaald dat hij op het einde van 1566 te Maastricht gekomen zijnde, de inwoners dier stad tot beeldstormerij zou hebben aangestookt, en tot het berooven van kerken en kloosters; en dat de inwoners van Mazeik en Hasselt, op aanraden van Moded dit voorbeeld spoedig zouden hebben gevolgd. Gerardus Groesbeek, bisschop van Luik, trachtte het oproer te Maastricht te vergeefs te dempen, doch te Hasselt en te Mazeik gelukte het hem het kwaad te keeren. Hasselt moest, na een korte belegering, beloven, naar de wijze der Roomsch-Katholieken te leven, de sectarissen uitwerpen, de schade der kerken boeten, de kerkendienaars en de stichters van het oproer uitleveren, de

---

[1]) Apologie. bl. 28.

kosten van den oorlog dragen en hare muren ter nederwerpen. Kort daarop bad Mazeik om genade. Moded, het gewaad van een Franciskaner monnik aangedaan hebbende had daardoor gelegenheid te ontvluchten [1]). Doch te Water van een en ander melding makende, voegt er bij: „Die dit getuigenis voor waarachtig wil houden, kan het doen; maar anders is het sommigen Roomschgezinden schrijvers al vrij gemeen om Moded, zonder grond, van oproerigheid te beschuldigen."

Hetzelfde moet men misschien toepassen op hetgeen van Vaernewijck verhaalt. Men zegt, zoo luidt zijn verhaal, dat Hermanus de predikant, omtrent dezen tijd (febr.) zich bevond in Hasselt, dat door krijgsvolk van den bisschop van Luik werd belegerd. De bisschop toch wilde Hermanus wegens zijn prediken, om den hals brengen, want hij had de burgers van Maastricht opgeruid om de beelden stuk te slaan; en nu vreesde hij dat Moded zijn land zou verontrusten en zijn onderdanen tegen de geestelijkheid zou opzetten. En iets verder: Hermanus van Zwolle, de stoute geuzenpredikant is (ik weet niet hoe), uit het stadje Hasselt geraakt, en is daarna naar Antwerpen gegaan, alwaar hij rondliep met twee pistolen, vergezeld door 100 of 200 lieden, die hem beschermden. Men zegt dat hij den Prins van Oranje in zijn aangezicht een verrader heeft geheeten [2]). Sommigen zeggen (maar het gelijkt een fabel), dat hij bij nacht uit Hasselt werd gelaten als een boer gekleed, en den anderen dag een koe voor zich uitdreef. Toen de soldaten hem vroegen, waar hij met de koe heen-

[1]) Nic. Burg. bl. 302. Fl. van der Haer. de Init. Tumult. Belg. bl. 304. Brandt. Historie der Reformatie. I bl. 449.

[2]) Nota bene! Hij diende vijf of zes jaar later den Prins als hofprediker.

ging, antwoordde hij: ik wil haar verkoopen om geld te hebben. Alzoo lieten de soldaten hem gaan in de gedaante van een boer [1]).

In de maand Maart vinden wij Moded te Antwerpen terug en wel op den 13den Maart bij gelegenheid van den slag bij Austruweel. Bekend is het dat Tolouze, toen de aanslag op Walcheren was mislukt, de Schelde was opgevaren en zich te Austruweel, dicht bij Antwerpen had gelegerd, waar zeer vele Walen zich bij hem voegden. De grootste wanorde heerschte onder Tolouze's troepen, die in Merxem en Deurne de beelden vernielden en de woningen plunderden. Nu eens was het plan naar Vianen en Gelderland op te trekken, dan weder besloot men een poging te wagen om Hasselt te ontzetten. Moded zelf was van daar hulp komen vragen [2]). De toeleg op Antwerpen zelf had, door de verstandhouding binnen de stad, zeker de meeste kans van slagen. Vreezende dat Tolouze tot dit laatste zou overgaan, schreef men uit Antwerpen naar Brussel om bijstand en hulp. De Landvoogdes haastte zich Philips van Lannoy, heer van Beauvois, herwaarts te zenden, met een niet gering aantal krijgsvolk. Deze kwam den 13den Maart bij Antwerpen. De geheele bende van Tolouze werd afgemaakt, slechts enkelen ontkwamen; ook de aanvoerder zelf moest er het leven laten. Vóór den strijd was men te Antwerpen van niets bewust; maar toen het geknal der musketten de inwoners 's morgens vroeg als 't ware was komen wekken en verwittigen van hetgeen te Austruweel was gebeurd, snelde een ieder naar de stadswallen, en kon men van daar den brand zien opgaan, die den onder-

[1]) Van Vaernewijck. II. bl. 119 en 146.
[2]) Van Deventer. Het jaar 1566. bl. 61

gang van de verloren bende verlichtte. Zoo groot de vreugde der Katholieken over het gebeurde was, zoo diep was de droefheid der Hervormden [1]). De slag aan hun partij toegebracht was dan ook groot. Toch was het aantal hervormden in Antwerpen nog zeer uitgebreid; het bedroeg ongeveer 40,000 [2]). Een oproer kon niet uitblijven. Strada [3]) verhaalt dat de vrouw van Tolouze, nog niet bekend met den dood van haren man, hoewel zijn nederlaag klaarblijkelijk was, van straat tot straat ijlde en de Calvinisten opriep, om hunne stervende broeders te redden of te wreken, terwijl Nic. Burgundius [4]) deze eer laat aan den „oproerigen minister Hermanus," zooals hij hem noemt, die overal rondliep en met luider stem de protestanten opriep, opdat zij niet zouden dulden dat deze voorvechters der vrijheid zulk een rampzaligen dood stierven. In hoeverre deze oproerige houding van Moded waarheid bevat, is moeielijk te beslissen. Maar noch van Meteren, noch Bor, noch Diercxens, noch le Petit maken hiervan melding. Ook de Justificatie van de Magistraat van Antwerpen, die anders zeer vijandig tegen Moded was gezind, spreekt hiervan niet met een enkel woord..

De stad was intusschen in volslagen oproer. Meer dan 15000 man waren reeds op de been en in de wapenen. Men wilde den broeders te hulp komen. Op dat oogenblik verscheen de Prins. Hij maakte hun bekend, dat alles te Austruweel was afgeloopen en dat er geen helpen meer aan was. Nu steeg

---

[1]) F. H. Mertens en K. L. Torfs. Geschiedenis van Antwerpen. IV. bl. 378.

[2]) Burgon. The life and times of Sir Thomas Gresham. II bl. 195.

[3]) P. Strada. Hist. de la guerre, etc. II. bl. 9.

[4]) Historia Belgica. bl. 315.

de woede ten top. Men maakte den Prins uit voor een papenknecht, voor een dienaar van den Antichrist. „Sterf laaghartige verrader," zoo schreeuwde een lakenvoller hem toe, „gij zijt de oorzaak dat onze broeders op gindsche vlakte zijn omgekomen." De Prins wist echter, door zijne als altijd meesterlijke houding, het grauw te bedwingen, en het volk toog naar de Meir, een langwerpig marktplein. Vroeg in den namiddag waren 12 of 15000 Calvinisten gewapend daar bijeen, en hadden de op de Meir uitloopende straten met wagens en kanonnen bezet. Wat de Prins en de Magistraat ook deden om de menigte te stillen; het mocht niets baten. Het woedende volk luisterde naar hunne woorden niet. Men eischte de sleutels van het stadhuis en van de stadspoorten, die eindelijk te vijf uren aan Moded werden overgegeven. Moded werd dus als het hoofd der Calvinisten beschouwd, hoewel hij de leiding van de oproerige beweging niet op zich heeft genomen. Die leiding werd opgedragen aan Thomas Churchyard, een uitmuntend engelsch krijgsman en dichter, gelijk deze zelf verhaalt [1]). In de hoop het oproer zonder gewelddadige middelen te kunnen dempen, lieten de Prins en de Magistraat nog denzelfden avond een conceptverdrag van zes artikelen voorstellen. De hoofdinhoud was, dat een ieder in zijn geloof zou blijven, zonder iemand iets te miszeggen of te misdoen, dat de sleutels der stad aan den Prins en den graaf van Hoogstraten in bewaring zouden gegeven worden, en dat de burgerwacht de openbare orde zou blijven helpen handhaven. Doch deze voorstellen mochten niets baten. Het volk bleef den ganschen nacht op de Meir staan schreeuwen en het oproer groeide gestadig aan [2]).

[1]) Aangehaald bij Burgon. The life etc. II. bl. 203.

[2]) Mertens en Torfs. IV. bl. 383.

Den volgenden dag den 14den Maart zonden de Calvinisten eenige gedeputeerden naar den Raad met de volgende eischen:

1°. dat al de geestelijken met allen die Paapsgezind waren de stad zouden moeten verlaten.

2°. dat hun het stadhuis in bezit zou worden gegeven, en indien niet, zoo zouden zij het met geweld innemen.

3°. begeerden zij dat hun de sleutels der stadspoorten in handen zouden worden gegeven, en dat niemand de stad in of uit zou mogen gaan „dan die Botter Harmans, (d. i. Moded) ende haer gedeputeerde believen soude."

4°. dat men vijf of zes van de aanzienlijksten der stad zou overleveren „om daer mede haren wille te doen" [1]).

Oranje en de graaf van Hoogstraten vonden echter deze eischen geheel onaannemelijk, weshalve zij nog dien zelfden dag aan de Calvinisten een nieuw verdrag aanboden bestaande in 15 artikelen [2]). Den volgenden dag vergaderde de Prins met den breeden Raad en de wijkmeesters om over het voorgenomen verdrag verder te beraadslagen. Men was hiermede bezig, toen Moded vergezeld door Taffin en Ysbrand Balk plotseling ongeroepen in den Raad verscheen. In een opgewonden stemming sprak hij den Prins toe, en zeide: „weet dat ik mijn volk in de Meir niet langer te vreden stellen kan. Mijne geloofsgenooten willen zeker weten wat er van hen geworden zal of wat hun te doen staat [3]). Gij moet mij antwoord geven op hetgeen gisteren geproponeerd is, of anders weten *zij* wat *hun*

---

[1]) Antw. Chr. bl. 116, 117. [2]) Medegedeeld bij Bor. I. bl. 158.

[3]) Gresham schreef, dat de Calvinisten weigerden de Meir te verlaten, zoo lang zij de artikelen van het verdrag niet op schrift hadden. (Burgon. II. bl. 205).

te doen staat en *ic verclaer hier met twee van myn Ministers, comter iet off en wytet ons niet* [1]). Moded sprak dus hier als uit naam van de burgers, ja, als ware hij heer der stad. Hij ging alom door de stad, deed aan sommige poorten het contract publiceeren en daar hij van sommige poorten de sleutels had, deed hij de Roodepoort openen, liet ieder uit- en ingaan die hem beliefde en handelde als stond hij aan het hoofd der burgers. De Raad echter liet zich hierdoor geen schrik op 't lijf jagen. Hij deed Moded ten antwoord geven, dat hij het verdrag (nl. de 4 artikelen door hem voorgesteld), niet kon goedkeuren, noch de geestelijkheid uit de stad wilde verjagen [2]), en voegde er bij: „wij zien nu dat ons niets anders overblijft dan ons goed en ons leven te verdedigen" [3]). Moded met twee andere predikanten beleide nu eene vergadering van het consistorie, en hier werd het plan beraamd zich met de Lutherschen tegen de Papisten te vereenigen. Dit plan stuitte echter op den onwil der Lutherschen af. Hun antwoord was, dat zij noch tegen den koning noch tegen de overheid der stad wilden rebelleeren, en dat zoo deze hun verbood te prediken, zij gewillig zouden gehoorzamen, een antwoord dat zeker wel zijn grond had in den diepen wrok die tusschen beiden bestond. Toen de Calvinisten dus van de Lutherschen geen bijstand hadden te wachten, deden zij tot tweemalen toe op alle hoeken der straten bij trommelslag afkondigen: dat al wie de nieuwe religie wilde voorstaan, van stonden af aan met zijn geweer op de Meir zou komen

---

[1]) Antw. Chron. bl. 120. [2]) Ant. Chr. bl. 121.

[3]) Rahlenbeck. L'Inquisition etc. bl. 124.

om zich bij de Geuzen te laten inschrijven. Slechts zeer weinigen gaven aan deze oproeping gehoor, weshalve „sy valsch hebben doen uitroepen, hoe dat hij, Calff Harmanus, beyde de gelooven te weten Calvinisten ende Confessionisten te samen gevoecht ende geaccordeert hadde, daerom die het oprecht Godts woort wilde voorstaen, soude van stonden aen met syn geweer op de Meer comen [1]." Ook deze valsche mare werkte niets uit, en in den avond van den 17den Maart waren „de Calvers gedwongen ook tegghen haren danck te bleten (?) en haer geweer neer te legghen, ende dat geschut weder in den Eeckhooff te voeren [2]." Des anderen daags vertrok een deputatie naar Brussel om de goedkeuring der Landvoogdes te bekomen op het contract met de Gereformeerden gesloten, nl. de 15 artikelen. Margaretha vond echter dit verdrag „soo afgryselyck tegen Godt en de conincklycke Majesteyt," dat zij ronduit weigerde het goed te keuren. Om de orde te handhaven deelde zij aan de afgevaardigden mede, dat haar plan was vreemd krijgsvolk in de stad te leggen. Hetzij dat van dit laatste iets was uitgelekt, hetzij dat het lang uitblijven der deputatie kwaad vermoeden had gewekt, te Antwerpen begon het volk te morren. Hadden wij, zoo sprak het, maar eerst de Papen doodgesmeten, het was uit geweest, maar wij zullen daartoe wel eens geraken en het hun verleeren wat zij ons gedaan hebben in de Meir [3]).

Deze nog altijd oproerige stemming van het volk maakte dat velen Antwerpen verlieten, zoowel Roomschen als Pro-

---

1) Antw. Chron. bl. 122.
2) Antw. Chron. bl. 125.
3) Antw. Chron. bl. 126.

testanten; en onder hen ook Moded op wiens hoofd 600 gulden was gesteld [1]).

Den 22[sten] Maart liep de mare te Gent dat Moded in de stad was en zekere „pernicieuse conspiratie" voorhad. De Magistraat had daarom doen afkondigen, dat wie ter kennisse van de justitie bracht waar Moded logeerde en maakte dat hij in de gevangenis kwam, 50 pond grooten van de Vlaamsche munt ter belooning zou ontvangen, en al wie hem herbergde of beschermde met de galg zou worden gestraft [2]). Burgundius meldt dat Datheen eveneens verbannen werd, met gelijke beloften voor hen die hem in handen der justitie leverden [3]).

Moded zijn gevaarlijke positie inziende, verliet het land en vluchtte naar Engeland [4]).

---

[1]) Van Vaernewijck II., bl. 151 Vergelijk ook Bakhuizen v. d. Brink, het Huwelijk van W. v. O. enz., bl. 154. Er is bijna geen vonnis van den bloedraad tegen een Vlaamsche gemeente of Herman, d. i. Moded, welke zich in het ongeloofelijke schijnt vermenigvuldigd te hebben, komt er als Predikant voor. Zie ook de lijst der gebannenen bij Rahlenbeck. L'Inquisition enz., bl. 226. Onder de vele namen lezen wij „Herman, wezende van mittelbaer statuere;" zonder twijfel wordt hier Moded bedoeld.

[2]) Verslag enz., bl. 76. [3]) Historia Belgica, bl. 324.

[4]) In een brief van Charles Utenhove fils aan M. de Villiers, geschreven 20 Juni 1567 en opgenomen in de Archives van Groen van Prinsterer. Tome III. bl. 105, leest men het volgende vermakelijke verhaal: „Maar indien het u behaagt om onder de zaken door, een verhaal te hooren niet minder waar dan lachwekkend, omtrent een zaak ongeveer drie weken geleden in de Nederlanden voorgevallen..... Er was in een huis van een handelsman te Gent, een ontzaglijk groote hond, dien men in de gansche nabuurschap *Hermannus* noemde. Zijn baas, hem niet kunnende vinden, vroeg aan zijne bedienden of Hermannus in huis was, waarop zij bevestigend

antwoordden. De soldaten in de stad, die de wacht hadden, dit hoorende en meenende dat Hermannus, de geuzenminister bedoeld werd, loopen dadelijk naar hun kapitein en vertellen hem wat zij hadden vernomen, hopende op de belooning die de Magistraat uitgeloofd had aan hem, die gezegde minister in handen der justitie leverde. Weldra omsingelen de soldaten dan ook het huis en dwingen den huisheer zijn deur te openen. Deze protesteert tegen die gewelddadige handeling, bewerende dat hij een goed Katholiek is. „Waar is het monster Hermannus," zoo schreeuwen de soldaten, en toen de man hen beduidde dat er in zijn huis geen andere Hermannus was dan zijn hond, werd hij toch met bedreigingen gedwongen Hermannus te toonen, dien men, na overal gezocht te hebben, eindelijk in den stal vond, luid blaffende, en op die wijze als 't ware het onrecht, zijn meester aangedaan, wrekende."

HOOFDSTUK II.

HET VERDER LEVEN VAN MODED TOT AAN ZIJN KOMST TE UTRECHT IN 1580.

De beste raad om te betrachten
Is: loopen en niet langer wachten.
Veel liever beed'len buiten 't land.
Dan hier gehangen of verbrand.

Zoo luidde een liedje uit dien tijd en velen waren er die aan dien „besten raad" gehoor gaven. Londen, Wezel, Emden waren de voornaamste plaatsen, waar de vluchtelingen een veiliger woonplaats zochten, en — waar zij met open armen werden ontvangen. Wij wenden het oog naar Engeland, waarheen met vele anderen, ook Moded de vlucht had genomen. Reeds in 1546 hadden zich eenige Protestantsche kooplieden, vooral uit Antwerpen, naar Engeland begeven, om het zwaard der vervolging te ontgaan. Dit aantal nam voortdurend toe, zoodat reeds in 1550 de gemeente te Londen, met à Lasco aan haar hoofd, een kerk bezat, en het getal harer leden in 1553 circa 4000 bedroeg. Toen echter Maria aan de regeering kwam, was de tijd van rust voorbij en begon de vervol-

ging. De gemeente werd ontbonden en verspreidde zich heinde en ver. Niet overal werden de vluchtelingen broederlijk ontvangen. Terwijl toch de Luthersche koning Christiaan III den Calvinist à Lasco den toegang tot Denemarken ontzegde, werd ook aan de vluchtelingen een verblijf te Hamburg, Rostock, Weimar en Lubeck geweigerd. Zij vonden eindelijk in Emden, Frankfort a/d Main, Dantzig en Wezel een te huis. Toen echter Maria in 1558 overleed en de Protestantsche Elisabeth haar opvolgde, staken de meeste vluchtelingen weder naar hun tweede vaderland over en zetten zich, vergezeld door anderen [1]), te Londen, te Colchester, te Sandwich, maar vooral te Norwich neder. Het is in de laatstgenoemde plaats dat wij Moded terugvinden. De gemeente aldaar was nog zeer jong. In 1565 was zij gesticht [2]), doch bij de komst van Alva in de Nederlanden was zij in ledental zeer toegenomen. Moded's verblijf aldaar is niet van langen duur geweest. Ten tijde van den slag bij Austruweel (13 Maart '67) was hij nog te Antwerpen, den 3den November 1568 is hij op de synode van Wezel tegenwoordig, en in dien tusschentijd is hij te Zwolle gevangen geweest en heeft hij een reis naar Genève gemaakt. Wat zijne gevangenneming te Zwolle betreft, daarover lezen wij in het „Dagboek van Arent Toe Boecop [3]) het volgende: „Den Hertoch van Alba heeft die van Swolle

[1]) Vooral het aantal Vlamingen, die naar Engeland vluchtten was zeer groot. Het bedroeg alleen in Londen 3838 op de 4851 vluchtelingen (Burgon. The life enz. II. bl. 242).

[2]) Geschiedenis en Handelingen der gemeenten in Engeland, in de werken der Marnix-Vereen. Serie III. Dl. I. 1ste stuk, bl. 135.

[3]) Uitgegeven volgens een H. S van de XVIIde eeuw door de Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Recht en Geschiedenis, bl. 65.

geschreven, dat sy den Capellaen met namen St(r)icker gevangen solden nemen ende oock straffen een ander tot een exempel, omdat hy Blasphemien gepreeckt hadde van den preeckstoel; die van Swolle hebben hem gevangen ende in de gevanckenisse gesmeten. Hy, overtuycht synde, soude geworget worden, maer hy op den 7 Junii uijtgebroken synde, is 't ontlopen hetwelcke sy terstont aen den hertoch van Alba overgeschreven hebben, hem biddende, dat hy hen daer in wilde verontschuldigen, waer by Agidius de Monte, Bisschop van Deventer, een brief gevoecht heeft, om die van Swolle wegen het vluchten des Capelaens te ontschuldigen, die des nachts uijtgebroken ende wech gelopen was."

Doch in dien tusschentijd heeft Moded ook, gelijk ik reeds zeide, een reis naar Genève gemaakt. Waartoe die reis diende? Het is op die vraag waarop wij een antwoord willen geven. Moded is te Norwich predikant geweest. Tot amptgenooten had hij aldaar een zekeren Kalvors, dien wij van elders niet kennen, en den bekenden Karel Ryckewaert, meest genoemd Theophilus, wien Kamphuysen toezong:

„Wat rester om 't geluck gheluckiger te maken,
„Dan dat wy vast met Godt in vriendschap mochten raken,
„En ick (o wat een troost en wat een vasten wyck waer 't)
„Volkomen *arm van Geest* en gy in Godt gans *Ryckwaert.*

Wij bezitten eenige brieven door de hervormde vluchtelingen van Yperen aan hunne betrekkingen geschreven. In een dezer uit Norwich verzonden, lezen wij het volgende: „Nu doe ick u weten, hoe dat Tiofelis, Kalvors ende Hermanus, ons predicanten, gewest sinde tot Londen, om dese twist te middelen, die onder die gementte Christi

was; so hebbe ick nu verstaen, so dat se verennicht sin," [1])... Welke was deze twist? In de gemeente te Londen stonden twee partijen tegenover elkander. De eene partij werd gevormd door de oudste leden der gemeente, die hoewel in getalsterkte de minderheid, machtig was door den steun van den bisschop en de historische traditie, zooals deze zich had gevormd van de stichting der gemeente af. De nieuwere partij vormde zich uit de later aangekomen ballingen, die zich natuurlijk aan het gezag van den bisschop niet wilden laten gelegen liggen en voor de traditie oog noch hart hadden. Toen nu na den beeldenstorm velen zich aan de gemeente aansloten, ontstond de vraag: Is de beeldenstorm geoorloofd, ja dan neen. Van de aanhangers der nieuwe partij hadden velen aan den beeldenstorm deelgenomen. Hun antwoord was dus niet twijfelachtig. Van daar de twist, die haren diepsten grond had in de kwestie van de „autoriteit der overheid." Wij kunnen dien twist niet in zijn geheel nagaan. Wij vermelden slechts dat toen Ds. Jorissen of Vibotius of ook Bartholdi, gelijk hij zich noemde, den 21sten Januari 1571 werd aangeklaagd dat hij openlijk als leeraar het verzet tegen de overheid „van religie halven" zou hebben goedgekeurd, twee getuigen tegen hem optraden, die beiden met hem zitting hadden gehad in de Antwerpsche Synode van 1562. De één, Adriaen Daniels verklaarde dat, althans zonder oppositie van Ds. Jorissen, op die Synode, waarvan hij lid was geweest, het „bevryden der ghevanghenen mits sonder gewelt" was goedgekeurd. De andere, Jacob van Aken, daarentegen attesteerde, dat de Synode ook het „bevryden met

[1]) Janssen en van Dale. Bijdragen tot de Oudheidkunde en Geschiedenis, inzonderheid van Zeeuwsch-Vlaanderen. II. bl. 270.

ghewelt had vryghelaten" alleen met deze clausule „onder correctie van die van Londen, Emden en Geneve." Ten blijke dat dit werkelijk de bedoeling dezer Synode was geweest, wees hij op het feit dat Ds. H. Moded, lid dier Synode, zelf op de Vischmarkt te Antwerpen de hand had geleend tot het ontweldigen aan „de sergeanten van politie" van twee, die om des geloofswille waren gevat [1]). Om den twist te bemiddelen werd besloten eenige mannen naar Genève te zenden, om het oordeel der broeders aldaar in te winnen. In die commissie had ook Moded zitting, als afgevaardigde van de gemeente te Norwich [2]), die het oordeel van de broeders te Genève, vervat in 32 artikelen en gedagteekend 25 Juni 1568 aan de gemeente te Londen overbracht [3]).

Meerdere bizonderheden aangaande Moded's verblijf te Norwich zijn mij onbekend ; alleen melden nog de Gendsche Geschiedenissen [4]) dat „de overheyd in Engeland, aan wie zijne Predikatien mishaegden, hem heeft doen vertrekken," een bericht dat echter te zeer op zich zelf staat, dan dat wij het, zoo maar voetstoots uit de hand van den Roomschen, tegen Moded natuurlijk ingenomen schrijver, als geloofwaardig kunnen aannemen.

Den 3den November 1568 had de Synode onder het kruis te Wezel plaats. Wel was het primitieve plan geweest de Synode te Emden te houden, doch de noodlottige slag bij Jemmingen, gevoegd bij de pest, welke dat jaar te Emden woedde, maakte dit minder geraden. Als van zelf

[1]) Dr. A. Kuyper. De Hollandsche gemeente te Londen, in „Voor driehonderd jaren," 1570, bl. 165.

[2]) Te Water, Verbond der Edelen. III., 53a.

[3]) Werken der Marnix-Ver. Serie III. Dl. I. 1e stuk, bl. 77.

[4]) Aldaar II. bl. 62.

sloeg men het oog op Wezel, waar de toen regeerende hertog Willem met hart en ziel de hervorming was toegedaan, en aan vele vluchtelingen een wijkplaats had verleend. Op die Synode was een tal van mannen vergaderd, groot van naam in kerk en staat. Wij hebben daartoe slechts op te slaan de lijst, zooals wij die bij Hooijer [1], Janssen [2]) en 's Gravezande [3]) vinden medegedeeld.

Aan het hoofd der onderteekenaars staat Datheen, waaruit men waarschijnlijk wel niet ten onrechte heeft afgeleid dat hij de vergadering heeft gepresideerd. Na hem volgt Hermannus Moded [4]). Dat Moded in deze vergadering de tweede plaats innam is voorzeker een bewijs dat hij niet onder de minstwaardige leden werd geteld. Ook Petrus de Rijcke, Philippus van Marnix en Caspar Coolhaes waren op de vergadering tegenwoordig. Moded teekende voor drie personen. Allereerst voor Jacobus Michaelis, die in 1573 predikant te Dordrecht werd en eenige jaren later de gemeente te 's Hertogenbosch diende, en tevens voor zijne beide Norwichsche collega's, Anthonius Algoet en den meergemelden Carolus Ryckewaert [5]). In 1571 werd

---

[1]) Oude Kerkordeningen, bl. 52.

[2]) Archief voor Kerkelijke Geschiedenis inzonderheid van Nederland verzameld door N. C. Kisten H. J. Royaards. V. bl. 457.

[3]) Twee-honderdjarige gedachtenis van het eerste synode, bl. 218.

[4]) Joh. Gysius voegt in de lijst, die hij uit het Wezelsche kerkarchief overnam achter den naam van Moded „Ecclesiastes Ultraject.“ Dit is natuurlijk een vergissing.

[5]) 's Gravezande vergist zich, als hij meent dat Moded „bij verzinning Carolus voor Theophilus geschreven hebbe.“ Zijn bijnaam was Theophilus. Hij heette Carolus Ryckewaert. Althans wordt in zekere rekening te Leiden een som verantwoord voor een reis naar Engeland om Carolus R., bijgenaamd Theophilus, te Leiden te beroepen. (Janssen. Kerkherv. van Vlaanderen, bl. 260.)

de Synode te Emden gehouden, waar 24 predikanten en 5 ouderlingen aanwezig waren. Onder de onderteekenaars der kerkorde ontmoeten wij ook Moded, die in de vierde plaats teekende [1]). Op deze vergadering schijnt hij zich echter niet op den voorgrond te hebben gesteld. In de drie commissien, die voor verschillende zaken werden benoemd, wordt althans zijn naam gemist. Zoo werd aan Datheen en Taffin opgedragen, den band der Protestantsche kerken in Nederland en Frankrijk nauwer toe te halen, en te trachten te verkrijgen dat de Fransche kerken de Nederlandsche geloofsbelijdenis onderteekenden. Tevens werd er een commissie benoemd om aan art. 38 gevolg te geven, en een register aan te leggen van predikanten, die tijdelijk niet in dienst en van hen, die tot den kerkdienst bekwaam zijn. Eindelijk zou Marnix van St. Aldegonde namens de Synode verzocht worden een historie te schrijven van wat op het gebied der Nederlandsche Hervormde Kerk sedert eenige jaren was voorgevallen. Allen die hierin belang stelden werden verzocht hunne bescheiden toetezenden aan de commissie, die tot verzameling daarvan was benoemd, in welke commissie o. a. Taffin, Caspar van der Heyden, Datheen, Junius waren benoemd. Tot onze groote verwondering missen wij, vooral in de laatste commissie, Moded. Zoo iemand, dan kon toch hij mededeeling doen van de „dingen die in sommige jaren herwaarts geschied zijn, voornamelyck van die dingen, die de oprechtinge der Kerken, de vervolgingen derzelver, die afwerpinge ende wederopregtinge der Beelden, de volstandigheid der Martelaren, die grouwelyke oordeelen Gods tegen de vervolgers, de veranderingen der Politie, etc.

[1]) Hooijer, t. a. p. bl. 64.

betreffen" (art. 148). Daar dit werk aan zoo bekwame handen als die van den grooten Marnix toevertrouwd, echter tot onherstelbaar verlies voor de Nederlandsche kerkgeschiedenis, nooit in 't licht is gekomen, zoo wordt, achteraf beschouwd, de naam van Moded zonder schade gemist.

In 1572 vinden wij Moded te Zierikzee [1]) werkzaam,

---

[1]) Door vriendelijke tusschenkomst van Dr. W. C. van Manen, pred te Zierikzee, ontving ik een uittreksel van een werk getiteld: „Het jaar 1566 en de Vlaamsche passementwever te Zierikzee, Schouwen en Duiveland of de Kerkhervorming vóór 300 jaren. Een verhaal voor jong en oud, door Anth. de Vlieger, burgemeester van Herkingen. Zierikzee, P. de Looze. 1869."

De schrijver van dit werk, een „ongeleerde landbouwer," gelijk hij zich met trotsche bescheidenheid noemt, raadpleegde tal van gedrukte bronnen, ook overleveringen, ongedrukte en deels later verloren geraakte bescheiden; weshalve hij zelf verklaart, dat men hem niet altijd kan „nagaan." Ik heb daarom gemeend zijne mededeelingen niet in den tekst te moeten opnemen, maar ze hier in te lasschen. Volgens de Vlieger is Moded reeds vroeger in Schouwen en Duiveland geweest, o. a. in April 1566. Toen kwam hij met Jacob Jorisse uit Vlaanderen om de gesteldheid der leden van de nieuwe leer op deze eilanden te onderzoeken, en te vernemen of er met goed gevolg zou kunnen gepredikt worden. Beiden namen hun intrek bij den herbergier Abel Imanse. Zij maken zich niet aanstonds bekend, gaan incognito een verkenningstocht door Schouwen doen, heel voorzichtig, om niet in de handen van het geestelijk gericht te vallen, vinden vele geopende harten en vruchtbare akkers, keeren terug naar Zierikzee, maken zich aan de verzamelde vrienden bekend, doch weigeren anders dan in 't geheim te prediken. Nog in dezelfde maand keeren beiden naar Vlaanderen terug. Iets verder verhaalt de Vlieger dat in de week van 14—21 Juli 1566 beiden Zeeland wederom bezochten. Moded bezocht de gemeenten te Burgh, Haamstede, Renesse, Noordwelle enz., sprak meest in huiselijke samenkomsten, doch te Haamstede eenmaal in het openbaar, op St. Maria Magdalena over Titus 3 : 4, 5 en vertrok na weinige dagen langs Brou-

waar Jacob Jorisse, ook wel genoemd Jacob Barselis reeds geruimen tijd was werkzaam geweest [1]).

Het schijnt dat Moded nog altijd aan de gemeente te Norwich was verbonden. Dit blijkt mij uit een aanteekening in de notulen van den Raad van Zierikzee op 24 Febr. 1573 aldus luidende: „Op 't verzoek van den Predikant Hermannus, dat bij de Magistraat dezer stede zoude geschreven worden aan die Gemeynte tot Noordwijk (Norwich) dat henlieden gelieven de voorn. Hermannus voor zekeren tijd alhier te laten blijven en resideeren; zoo is volgens d'intentie van zijn Excell. de Prince van Oranje geresolv.

wershaven en de omliggende dorpen door Zierikzee naar Vlaanderen, waar zijn gemeente te Oudenaarde „reikhalzend" naar hem uitzag. Het is moeielijk uit te maken of de Vlieger hier gebeurde dingen verhaalt. Zeker tast de Vlieger mis als hij (bl. 200) verhaalt dat Moded den 21sten Juli nog te Haamstede was, en „een ieder wenschte het genot zijner geestelijke gesprekken te mogen genieten."

Van de Velde „Tweehonderdjarig Jubelfeest ter gedachtenis der verlossing van de stad Zierikzee" bericht dat Moded in de Notulen van den Raad van Zierikzee als predikant voorkomt 24 Febr. en 2 Sept. 1574.

[1]) Met dezen Jorisse had de Magistraat echter niet veel op. Dit blijkt uit de notulen van den Raad op 24 Febr. 1573, waar wij lezen: „Aangaande het verzoek van voorn. Hermannus (Moded) nopens 't aannemen van zeker persoon bij hem gerecommandeert tot Predikant binnen deze stad, is geresolv. den voorn. Hermannus te antwoorden, dat men wel genegen is een goed, vreedzaam persoon alhier te laten prediken, mits dat men d'ander Predikant (hier wordt Jorisse bedoeld), zal verlaten." De Notulen van den Raad van Zierikzee zijn in het begin dezer eeuw, met een menigte andere bescheiden, in wagenvrachten voor oud papier verkocht. Er is evenwel een uitvoerig register op de notulen in manuscript, gebonden in eenige folianten. In alphabetische orde zijn daarin uittreksels uit de notulen verzameld.

de zake te communiceeren met den Gouverneur dezer steede, en dat men den voorn. Hermannus zal antwoorden, dat men verstaat, dat van meerder valeur en authoriteyt zijn zal, dat zijn Excell. zelfs gelieve te schrijven aan de voorschr. Gemeynte, alzoo die van de Magistraat dezer stede nooit met gelijke zaken gemoeit en zijn geweest.“

In 1572, het jaar waarin Moded te Zierikzee kwam, had de stad de zijde van den Prins gekozen. Toen de stad was overgegaan, zoo verhaalt Hooft, begon men er de gezuiverde godsdienst te oefenen. Doch niet zoodra had men des hemels zaak bij de hand genomen, of de menschelijkheid wilde er haar personaadje onder spelen, met het zaaien van een zaad, hetwelk ontvonkbaar als buskruit, in het begin bij vlaagjes flikkert, daarna heviger vuur geeft en eindelijk zoozeer ontbrandt, dat nooit door één ander onheil, de staat in gevaarlijker brand werd gezet, of meer wreed en geweldig geschud werd.

Dit was toeteschrijven aan de geestelijke grootheid, het eerst geopenbaard in Herman Moded, leeraar alhier beroepen. Deze man, strevende met zijn hartstocht, den vloed van het aankomende geluk voorbij en den buit der kerkelijke rijkdommen reeds in gedachten omdeelende, hield, bij den admiraal de Rijk aan om van dien tijd af, toezegging te hebben van 't bewind over de abdy te Middelburg, tegen den tijd dat deze omgezet werd. De Rijk vertoonde hem beleefdelijk, hoe het bestel van dusdanige zaken, niet aan de Krijgsoverheid, maar aan 's landsregeering stond. Maar hij (Moded) beeldde zich echter in, dat het den hoofdman aan genegenheid mangelde. En nemende dit afwijzen op als eene weigering, bestond hij ook op den stoel, hier-

over uit te varen, tot groote ontstichting van de nieuwelingen, die onder zijn gehoor kwamen.

Toen de Prins dit vernam, en hoe men de zuivering, zoo jong en teeder nog, dus roekeloos in gevaar stelde verzocht Zijne Doorluchtigheid aan de Rijk, dat deze hem dé gelegenheid van het stuk met zijne bedenkingen daarop, nader zou bekend maken. Deze verklaarde nu dat de heerschzucht van Moded zoo wijd gaapte, dat hij, niet alleen in het geestelijke, maar tevens ook in 't wereldlijke en krijgsbestuur gaarne den baas zou spelen. De Prins dan, die het inbreken van zulk eene ongeregeldheid niet kon gedoogen, en de omstandigheden des tijds geen scherpen tegenstand toelieten, trok hem, onder den schijn van verheffing van daar en maakte hem tot zijn hofprediker. In welke dienst, zelfs onder de oogen Zijner Doorluchtigheid, hij zich zoo kwalijk wist te matigen, dat naderhand 's Prinsen gemalin, Charlotte van Bourbon, hem in plaats van Moded, *Immoded* noemde, dat uitgelaten of onzedig beteekent [1]).

De waarheid van hetgeen Hooft verhaalt, trekt Te Water eenigermate in twijfel, als alleen berustende op de getuigenis en beschuldiging van den Scheeps-Hopman de Rijk. Ook zijn zoon J. W. Te Water [2]) hecht aan dit verhaal „aan het licht gebracht door de welbesnedene penne van den grooten Drossaard Hooft", weinig geloof. Immers ontving hij, na zijn vertrek uit Zierikzee een getuigschrift van wege de overheid van dezen inhoud: Item is Hermannus Moded, Minister, geconsenteert, dat men hem verleenen

---

[1]) Hooft. Nederl. hist., bl 241.

[2]) Reformatie van Zeeland, bl. 216.

zal certificatie dat hij hem alhier eerlijk gedragen heeft in 't ampt, als dat behoord" [1]).

J. van Iperen [2]) daarentegen, meent het verhaal van Hooft als waarheid te moeten aannemen; hij zegt daarvan het volgende: Ik besef dat de dappere de Rijk den woelgeest van H. Moded te Zierikzee niet dulden kon, ofschoon deze anders alle de deelen van zijn dienst getrouwelijk had waargenomen; op welk laatste het getuigschrift der Regeering van Zierikzee moet zien; en op hetwelk de heer Te Water zijne verantwoording van Moded grondde. Want de heer 's Gravezande bericht mij dat in de notulen van het 8ste Middelburgsche consistorie van 7 April 1574 staat gemeld, dat die van Vlissingen een brief per expresse zonden aan het consistorie, een waarschuwing bevattende betreffende de komst van Moded van Zierikzee, daar hij zocht zich in den dienst te Middelburg in te dringen, door 't behulp der Staten van Zierikzee, tegen den wil van de classis, willende die van Vlissingen dat zij Moded (zoo hij kwam), niet op den predikstoel zouden laten gaan, totdat hij met Vlissingen verzoend ware. Hieruit, zegt van Iperen, kan men afleiden, dat de Drossaard Hooft zijn omstandig bericht wegens Moded niet verzonnen hebbe; van 't welk hij ook van elders overvloedige zekerheid kon bekomen.

Moded schijnt dus ook tot de gemeente van Vlissingen in geen al te beste verhouding te hebben gestaan. Moeielijk is het overigens te beslissen of Hooft de volle waarheid zegt, maar mij komt het voor dat het getuigschrift door

---

[1]) Te Water zegt dat dit certificaat wordt gevonden in de notulen van den Raad van 31 Dec. 1576. De anders zoo nauwkeurige te Water heeft zich hier verlezen. Het moet zijn 31 Dec. 1575.

[2]) Historische redevoering ter eere van Joannes van Miggrode, bl. 43.

den Raad van Zierikzee overgelegd, hier het meeste gewicht in de schaal moet leggen. Zeker is het ook, dat de Rijk reeds 8 Mei 1573 is gevangen genomen, en dat de twist, *zoo die heeft plaats gehad*, al zeer spoedig na Moded's komst in Zierikzee moet zijn voorgevallen. Ook kan die twist geen invloed hebben gehad op het vertrek van Moded bijna een jaar later; en dat de Prins hem tot zijn hofprêeker zou hebben aangesteld alleen met het doel om hem uit Zierikzee te verwijderen, klinkt zeker al zeer vreemd. Het komt mij voor dat aan het verhaal van Hooft weinig geloof is te hechten.

Tot amptgenoot had Moded, behalve Jorisse, Henricus Brandt, een man van een zeer onrustigen levensloop, doch die te Zierikzee met lof tot aan het einde zijns levens werkzaam is geweest [1]). Met hem werkte Moded samen om de hervorming in Schouwen verder uittebreiden, en de pogingen van den arbeidzamen Moded werden met zulk een goed gevolg bekroond, dat er reeds in 1573 te Zierikzee een coetus van predikanten werd gehouden, om den welstand der verschillende gemeenten te behartigen. In deze pogingen werd Moded krachtdadig bijgestaan door Arnoldus de Steur, aan wien in Engeland om naar het schijnt vrij gewichtige, doch ons onbekende redenen, de dienst des Woords was verboden, en die nu, onder toelating van Moded, op verschillende dorpen van Schouwen het Evangelie verkondigde, totdat deze breeder naricht zou ontvangen hebben van het consistorie te Londen, of het om wettige en gewichtige redenen de Steur niet waardig oordeelde het predikampt te bedienen. Moded toch meende dat de Steur geheel gerehabiliteerd was, omdat hij een

[1]) Zie over H. Brandt. Janssen. Kerkherv. van Vlaanderen bl. 265.

plechtige schuldbekentenis had afgelegd. Ook meende Moded blijkens een gesprek dat hij had met Bartholdus Wilhelmi pred. te Dordrecht, dat de gemeente te Londen de Steur valsch had beschuldigd, en dat hij verzekerd was om redenen die te lang waren om te verhalen, dat de bewijzen voor zijn schuld niet zouden te vinden zijn. Bartholdus Wilhelmi schreef over de zaak naar Londen, en ontving den 23sten November 1573 antwoord, waarin het consistorie verklaarde niet bereid te zijn van de afzetting van de Steur aan Moded rekenschap te geven, maar dat het bleef bij zijne meening, dat het de Steur om gewichtige redenen onwaardig achtte het Woord te bedienen. [1]) Tegen het einde van het jaar 1575 schijnt Moded Zierikzee, toen het door Requèsens belegerd werd te hebben verlaten, althans in de kroniek van Splinter Helmich [2]) op 31 Januari 1576 leest men: „Dus tijt voer die predikant Hermanus Moded uut de (belegerde) stadt, *zonder weete of verlof*". Het laatste getuigt alweder van zijn lastig en eigendunkelijk humeur.

Of Moded op de provinciale synode van Dordrecht in 1574 tegenwoordig was, is niet bekend. De namen toch van den praeses en scriba zijn tot ons gekomen; doch de namen der overige leden schuilen in het duister. Evenmin is iets meer aangaande zijn werkzaamheid als hofprediker bekend, dan het weinige dat Hooft ons mededeelde. Daar de Prins echter in 1575 en daarna den Abt Thomas van Til aan zijn hof verbond, zoo zal Charlotte van Bourbon wel niet lang van „Moded immodeste" hebben last gehad.

---

[1]) D. Gerdes. Scrinium Antiquarium. I. bl. 287 en 291.

[2]) Te vinden in de Kroniek van het Historisch Genootschap te Utrecht van 1875.

Na zijn verblijf aan het hof van den Prins, schijnt Moded wederom naar Engeland te zijn gegaan, en de gemeente te Norwich als predikant te hebben gediend. Hij verscheen althans op eene bijeenkomst van verschillende engelsche gemeenten binnen Londen, 22 Mei 1576 gehouden, met den ouderling Cornelis de Keyser, als afgevaardigde van de gemeente te Norwich [1]). Tevens was hem last gegeven door de gemeente te Yarmouth, om hulp te verzoeken, tot ondersteuning van de kerkendienaars aldaar [2]). De handelingen dier vergadering onderteekende hij met nog vier andere predikanten, nl. Ysbrandus Trabius, eigenlijk geheeten Ysbrand Balck, Johannes Cubus, Gottfried van Wingen en Carolus Ryckewaert [3]). Nog in 1578 was hij te Norwich werkzaam. De koningin Elizabeth, die in dat jaar de gemeente te Norwich bezocht, werd door Moded uit naam der gemeente toegesproken, die Hare Majesteit (tot een teeken van dankbaarheid) een „silveren vergulden cop, in een groen fluweelen casse“ aanbood. Boven op het deksel stond Josef, met deze woorden er onder:

Innocuum pietas ad Regia Sceptra Josephum
Ex manibus fratrum carnificisque rapit;
Carcere et insidiis, sic te, Regina, tuorum
Ereptam, duxit culmina ad ista Deus.

Rondom den kop stond: *Serenissimae Angliae Reginae Elisabethae, Ecclesiae Belgicae Nordovici ob religionem exulantes, hoc monumentum et pietatis et posteritatis ergo consecrabunt adi 1578.* Binnen in den kop was een serpent ingewonden en in 't midden des serpents een duifken met deze woorden:

---

[1]) Werken der Marnix-Vereen. Serie II. Deel I bl. 12.
[2]) a. w. bl. 15. [3]) a. w. bl. 32.

Prudens ut Serpens, simplex ut Columba.

Dezen kop gepresenteerd zijnde door Moded, heeft de Koningin hun met deze woorden aangesproken: *Grato recipio animo, sed quid ita estis obliti vestrum, ut mihi aliquid de vestra paupertate offeratis, quae nullius indigeo* [1]).

Ook de gemeente te Sandwich werd door de Koningin bezocht. Aldaar werd H. M. aangesproken door Ysbrand Balck, die haar „een silveren kistken“ overgaf, „daer 't kindeken Moses inlagh, daermede te kennen gevende, dat de Ghemeente aldaer ghevlught, was door Godes voorzienigheyt bewaert gheweest ghelyck Moses op 't water“ [2]).

In October 1578 vinden wij Moded te Gent terug, juist in den tijd dat de bekende edelman en volksleider Jan van Hembyze, de hervormden te Gent aanspoorde om zich tegen den Religie-vrede van den aartshertog Matthias te verzetten. Reeds in het vorige jaar toen de Hertog van Aerschot door den raad van state tot stadhouder van Vlaanderen was benoemd, was door Hembyzes toedoen een omwenteling tot stand gebracht ten gunste der Hervormden en in Maart van het volgende jaar had de woelzieke Jan van Hembyze andermaal het gemeen tot oproer aangezet. De bezittingen der Katholieken, geestelijken zoowel als leeken, werden geplunderd en velen van hen mishandeld. Hoewel voor het oogenblik de vermaningen van den Prins nog eenige heilzame uitwerking deden, zoo brak toch, toen den 22sten Juli de Religie-vrede werd afgekondigd, de storm los. Wel ware er eenige steden en provincien, zooals Antwerpen, Mechelen, Breda, Lier, Brugge, Yperen, Gelderland en Friesland, die zich onderwierpen, maar de meeste waalsche provincien wilden uit ijver

---

1) Serie III. Dl. I. 1e stuk, bl. 135. 2) a. w. bl. 162.

voor de R. K. kerk van zulk een vrede niet hooren, terwijl daarentegen Gent hem niet wilde aannemen, daar het van geen gelijkstelling van de R. K. en de Herv. godsdienst wilde hooren, zoolang de uitoefening der Hervormde godsdienst niet werd toegestaan in al de geunieërde provincien [1]). Wel drong de Prins door brieven en gezantschappen er op aan dat men toch dien vrede zou aannemen en uitvoeren, welken hij als 't eenige middel beschouwde om de rust te bewaren, de Spanjaarden te wederstaan en de gereformeerde kerk te behouden, doch Jan van Hembyze wilde naar geen raad hooren, en daar Datheen en Moded zich juist in Gent bevonden, stookte hij hen op om tegen den Religie-vrede te prediken, als zijnde een verraad aan de kerk. Hembyze zelf ontzag zich niet luidkeels op den Prins te schelden. Hij legde hem heimelijke samenspanning met Frankrijk uit baatzuchtige bedoelingen ten laste. Hij kreet hem uit voor een vermomden Papist, die den zoogenoemden godsdienstvrede wilde invoeren, louter met oogmerk om de Roomsche afgoderij weder op de been te helpen. En Datheen ontzag zich niet te prediken dat het artikel, om de Roomsche godsdienst toe te laten, goddeloos was, dat de Prins iemand was die even geredelijk van godsdienst als van kleederen veranderde, die om God noch religie gaf; hij kreet hem uit voor een gewetenloos staatsman, die zich het hemd van het lijf zou scheuren en in het vuur werpen, indien hij dacht dat het met vroomheid besmet was [2]). Op zulk een wijze donderde Datheen tegen den grooten Zwijger los. En Moded? Volgde hij zijn voorbeeld na? Waarschijnlijk liet

[1]) Gendsche Gesch. bl. 54.

[2]) Te Water. Gesch. v. d. Herv. Kerk te Gent, bl. 199.

hij zulk een onbeschofte taal niet van zich hooren, maar toch ook hij preekte tegen den vrede. Circa den 5den Oct. was hij te Gent gekomen [1]), had ter kwader ure het oor geleend aan Hembyze en volgde Datheen's voorbeeld na. Op den 9den Nov. trad hij op in de St. Bavo-kerk, en tegen den voorgestelden vrede uitvarende, beriep hij zich, gelijk hij vroeger meermalen had gedaan, op koning Josia; gelijk deze de opgerichte beelden had verbroken, zoo moest ook nu de Roomsche „Afgoderie en Superstitie" uitgeroeid en nimmermeer gedoogd of hersteld worden [2]). Deze oproerige taal van Moded en Datheen, doch vooral van den laatste bleef niet zonder invloed. De partij van Hembyze kreeg de overhand. Men schreef aan den Prins; men wilde dat hij persoonlijk zou komen om de rust te herstellen. De Prins schreef terug aan den raad van Gent dat hij zou komen; hij voegde er bij: „daar ik vernomen heb, dat Meester Petrus Dathenus mij voor een man zonder godsdienst of trouw, en vol heerschzucht, heeft uitgemaakt met woorden, die weinig passen aan zijn geestelijk gewaad, acht ik het niet de moeite waard, op dit pas meer daarover te zeggen, dan dat ik mij bereidwillig onderwerp aan het oordeel van allen, die mij kennen [3])." De naam van Moded wordt in de beroeringen te Gent te dezen tijd slechts zeer zeldzaam genoemd; dat hij, evenals Datheen, den Prins zou gelasterd hebben, daarvan geen spoor. Nauwelijks was de Prins te Gent gekomen, of de rust keerde weder. Zijne tegenwoordigheid werkte als met tooverkracht. Den 3den December werd op bevel van de Magistraat een vast-

[1]) Gendsche Gesch. II. bl. 62.
[2]) a. w. bl. 71. [3]) Motley. De opkomst enz. IV. bl. 247.

en biddag gehouden door de verschillende predikanten. Datheen en Moded hadden echter de komst van den Prins niet durven afwachten, en waren in stilte uit de stad vertrokken [1]).

Waarheen Moded van uit Gent vertrok, was tot voor eenige jaren onbekend, totdat de hoogleeraar Doedes op de bibliotheek der Utrechtsche hoogeschool een werkje van Moded vond, dat daar sinds jaren berustte, en van die vondst in 1873 mededeeling deed [2]). Blijkens de daar voorgeplaatste opdracht aan de Staten van Holland en Zeeland is het in 1579 te Antwerpen geschreven. Moded is dus uit Gent naar Antwerpen gegaan. De vrucht van zijn verblijf aldaar heeft hij in het genoemde boekje neergelegd, hetwelk wij hier ter plaatse nader in oogenschouw willen nemen.

Van dit werkje van Moded bestaan drie uitgaven, allen van 1579, één Latijnsche en twee Hollandsche. De titel van de Latijnsche uitgave luidt: Tabula brevis et perspicua de sacra Domini coena, auctore Hermanno Moded. Daaronder staat het wapen van Antwerpen en lager, 1 Cor. 10 : 16.

De eene Hollandsche uitgave heeft tot titel: Een corte tafel ende gantsch grondich Bericht van het Heylighe Nachtmael. Ghemaeckt door Hermanus Moded. Daaronder het wapen van Antwerpen. Lager, 1 Cor. 10: 16. Op de laatste bladzijde: Ghedruckt in Het Jaer ons Heeren M.D.LXXIX. Daaronder het wapen van Antwerpen. [3]) De andere Hollandsche uitgave heeft volkomen denzelfden

---

[1]) Gendsche Gesch. II. bl. 86.

[2]) Stemmen voor Waarheid en Vrede onder redactie van Dr. A. W. Bronsveld. 1873, bl. 1197.

[3]) Beiden op de Bibliotheek der Utrechtsche hoogeschool.

titel, alleen met dit verschil dat de auteur aldus wordt aangegeven: Ghemaeckt door den Eersamen Hermannus Moded. [1]) Het verdere verschil tusschen beide hollandsche uitgaven bepaalt zich tot enkele geringe zaken. [2]) Welke van deze drie uitgaven is nu de oorspronkelijke? De Hoogleeraar Doedes heeft op deze vraag een voldoend antwoord gegeven. Moded stond onder zijne tijdgenooten als zeer welsprekend bekend en in zijne geschriften vinden wij nergens dat gebrekkige, waaraan „het gantsch grondich Bericht van het Heylighe Nachtmael" lijdt. De schrijver maakt den indruk van niet al te best met de pen te kunnen omgaan; en de in weinig vloeienden stijl geschreven brief aan de Staten van Holland en Zeeland verraadt volstrekt niet de hand van den bekwamen Moded. Op den titel van de eene uitgave staat: Ghemaeckt door den Eersamen Hermannus Moded. Noemde de schrijver zich zelf op den titel van zijn geschrift den eersamen? Dit is immers niet te denken. Geen twijfel of het Latijnsche opstel is van de hand van Moded zelf; ook blijkt het in de *nederlandsche* taal gedrukte opstel eene *overzetting* te zijn, niet door Moded zelven vervaardigd, maar door iemand, die geen meester was in het vertalen, die niet altijd juist en nauwkeurig kon teruggeven wat hij in het oorspronkelijke vond en die somtijds niet eens goed verstond wat hij in het latijn voor zich had. Één voorbeeld van misverstand. Daar, waar de schrijver in zijne opdracht (bl. 4) zegt wat hij hier zal bespreken, laat hij zich aldus hooren: „De duobus hic igitur prius praefandum duxi, contemptu nimirum verbi Dei et Sacramentorum utilitate." Derhalve over de *geringachting* van Gods woord

[1]) In bezit van den hoogleeraar Doedes.

[2]) Zie deze geringe verschillen. Stemmen, bl. 1205.

en over de *nuttigheid* der Sacramenten. In de vertaling staat echter: Alvoren een weynich van dese twee stucken te spreecken, te weten, van die cleynachtinghe *sowel* des Woordt Gods *als* der H. Sacramenten. De slotsom is dus dat het *latijnsche opstel* door Moded is vervaardigd, de *nederlandsche overzetting* daarentegen niet door hem is bezorgd, wij zouden zeggen, ook niet door hem is nagezien.

Het Latijnsche opstel wordt voorafgegaan door een 39 regels groot lofgedicht in hexameters, natuurlijk niet door den schrijver vervaardigd. Moded zal toch niet zijn opgetreden als lofredenaar van zijn eigen werk. De dichter vindt het opstel voortreffelijk en eindigt met te zeggen:

> Haec legito, et tantam mirabere maiestatem
> Lector tam exiguo complecti posse libello [1].

Thans volgt een uitvoerige Epistola Dedicatoria Prudentissimo, amplissimoque populi statuumque Hollandiæ, Zelandiæque ordini. Daarin handelt Moded voornamelijk over de geringachting, waaraan de prediking van Gods woord bloot staat. Hij draagt zijn geschrift aan de Staten van Holland en Zeeland op om het onder hunne bescherming te plaatsen. Deze epistola is 19 pagina's groot en gedateerd Antwerpen 24 April 1579.

Nu volgt het opstel zelf, 31 bladzijden groot en verdeeld in 65 kleine paragrafen. Aan den rand zijn plaatsen uit het O. en N. Testament aangehaald, tot staving van hetgeen gezegd wordt.

Nadat de schrijver heeft aangewezen dat het offer door Jezus Christus gebracht, noodzakelijk was en dat de belofte der verzoening en vergeving der zonden, door dat

---

[1]) Dit gedicht komt niet in de vertaling voor.

offer mogelijk gemaakt, door Gods Geest zelven in de harten der geloovigen wordt betuigd, doet hij uitkomen dat dit eeuwig en eenig Evangelie der verzoening „non modo omnem rationis captum et vim exsuperat," maar dat de geloovigen, zoolang zij in het vleesch leven, steunsels van noode hebben, opdat hun geloof versterkt en verzegeld zou worden. Een dezer zegelen nu is het H. Avondmaal. In het H. Avondmaal is „cum elementis, pane scilicet et vino, rite usurpatis, corporis sanguinisque sacratissimi veritas" waarlijk tegenwoordig en wordt uitgedeeld aan een elk die met een waarachtig geloof aan den disch verschijnt. Nadat de schrijver aldus in grondtrekken heeft vermeld hoe hij het Avondmaal beschouwt, deelt hij de verschillende onderwerpen mede, die hij kortelijk (sed tamen quam brevissime), zal bespreken. Zij zijn de volgende:

1°. de coenae elementis quibus Dominus in hujus institutione usus est.

2°. de rebus, quae sub aspectum non cadunt, et spiritualiter (ut ita dicam), oculis fidei proponuntur.

3°. de legitimo coenae usu.

4°. de Domini praecepto.

5°. de adultis, qui se ipsos examinare, mortem Domini annunciare et pro beneficiis in coena collatis gratiam agere possunt.

6°. De significatione cum praesentis et futuri temporis, tum etiam aeternitatis, quae [1]) perpetuum divini ergo nos favoris testimonium nos perdocet.

De schrijver is bekend met de afwijkende gevoelens der Roomsche kerk, van Luther en Zwingli, betreffende het

[1]) Vermoedelijk te lezen, quam.

Avondmaal, en tracht deze te weerleggen. Ook verklaart zich de schrijver beslist tegen hen die van „'t Huys der Liefde" zijn. De schrijver zelf is, zooals te verwachten is, geheel de voorstelling van Calvijn toegedaan, en in hoofdzaken vinden wij hier terug wat de Heidelbergsche Catechismus en de Geloofsbelijdenis aangaande het Avondmaal leeren, en terecht zegt hij, ziende op zoovelen die hoewel onbekeerd, toch ten avondmaal gaan: Illud namque certissimum est, quod ad ipsam sacramenti veritatem attinet, nullam communionem habere et non nisi externa signa recipere eos, qui nihil habent spiritus Christi, *quique historicam fidem huc tantum offerunt*, de quibus non absurde Augustinus in persona Judae dicit, eos panem Domini, non autem panem Dominum edere.

De zeven laatste paragrafen bevatten een recapitulatie van hetgeen voorafgaat.

Naar waarheid zegt de Hoogleeraar Doedes, die eenige vertaalde paragrafen „ter nadere kennismaking" heeft uitgeschreven, dat de schrijver zich, met hetgeen men grondige bewijsvoering noemt, bijna niet heeft ingelaten. Hij *stelt* meer, dan dat hij 't gezegde ook *staaft*. Het opstel gelijkt meer op eene geloofsbelijdenis of althans op eene thetische uiteenzetting van een bepaald gevoelen aangaande het Avondmaal, dan wel op een onderzoek of streng betoog; en de schrijver beijvert zich in hooge mate, om zoo scherp mogelijk te onderscheiden tusschen hetgeen in zijne oogen dwaalleer is en hetgeen hij zelf als de eenig ware voorstelling voordraagt. De meening, die ik reeds vroeger uitsprak, dat Moded een wetenschappelijke opleiding heeft genoten, wordt door de kennismaking met dit boekje ten volle bevestigd. Niet alleen weet

de schrijver datgene, wat hij bestrijdt en verwerpt, en datgene wat hij als de ware Avondmaalsleer wil gehandhaafd zien, zóó duidelijk tegenover elkander te plaatsen, dat zijne dogmatische geoefendheid en bekwaamheid daardoor in een helder licht treedt, maar hij toont ook in de Latijnsche taal, die toen, meer dan heden „de taal der geleerden“ was, zich zeer gemakkelijk te kunnen uitdrukken. Slechts weinig heeft Moded geschreven, maar wat hij geschreven heeft, geeft hem recht op een plaats, (al is 't dan ook niet een eerste), onder de Nederlandsche Godgeleerden [1]).

[1]) Dat Moded een man was, wien het niet aan geleerdheid ontbrak, blijkt uit een zinsnede voorkomende in een brief van Helmichius aan Arent Cornelissen pred[t]. te Delft: „De Bibliorum versione hoc habeo quod scribam Impositum fuerat id oneris jam multo ante a Classe nostra et Modeto et mihi conjunctim. Itaque inter nos ita sumus operas partiti, ut ego a Jobo, Modetus autem a Psalmis, incipiamus.“ Zie Werken der Marnix vereeniging. Serie III. Dl. IV. bl. 37.

Ook werd Moded in 1585 verzocht een „cleyn waerschouwinge“ te schrijven tegen een leerrede door Herman Herberts uitgegeven. Of Moded aan dat verzoek heeft voldaan, is mij niet bekend. Zie Marnix-vereen. Serie III. Dl. II. bl. 251 en Glasius. Godgeleerd Nederland, in voce.

HOOFDSTUK III.

MODED, PREDIKANT TE UTRECHT.

Wanneer ik geen levensschets, maar slechts een karakterschets van Moded had te geven, dan zou ik, met hetgeen ik in dit hoofdstuk over hem wensch nêer te schrijven, kunnen volstaan. Vraagt men, waarom? Ik antwoord, omdat men 'smenschen karakter slechts dan kan leeren kennen, niet wanneer hij in ongewone omstandigheden verkeert, maar wanneer het leven zijn gewonen loop heeft hernomen. De omstandigheden, waaronder wij Moded tot nu toe zagen verkeeren, zijn van dien aard dat zij het rechte licht niet op zijn karakter kunnen doen vallen. Tot nog toe zagen wij hem meestal optreden als volksleider, als den man, die door zijn kloeken geest en welsprekende woorden duizenden bij duizenden roert en sticht en soms tot tranen toe beweegt; daarna zagen wij hem als balling rondzwerven; hier in Utrecht leeren wij hem nog meer van nabij kennen, maar helaas! niet tot zijn voordeel.

Staat Moded tot nog toe ons voor oogen als de kloeke Calvinist, als de moedige geloofsheld, die stormen noch gevaren vreezende, niet moede wordt, de zaak van zijn

Heer te verdedigen, hier doet hij zich kennen in al zijn eigenzinnigheid, heerschzucht, liefdeloosheid en onverdraagzaamheid, als een man die geen waardeering kennende, niet schijnt te willen gedoogen dat er zijn die anders denken dan hij.

Doch voordat wij Moded in Utrecht zien optreden, zal het noodig zijn, tot recht verstand van zaken, kortelijk den toestand der Utrechtsche gemeente te schetsen.

Gelijk het zuurdeeg onzichtbaar het meel doordringt, zoo hadden zich, in de toen reeds „aloude Bisschopsstad" de denkbeelden der Hervorming in alle stilte verspreid. Een der eersten, die aan deze denkbeelden klanken gaf, was de bekende Huibert Duifhuis. In 1577 begon Duifhuis de gezuiverde leer te prediken en in 1578 berichtte hij aan Burgemeesters en Schepenen dat zijn gemoed hem dwong voortaan op de wijze der gereformeerden te leeren, waartoe hij verlof verzocht. Dit verzoek van Duifhuis, zegt de hoogleeraar Royaards, is kenmerkend, in zooverre het toont dat hij een afkeer scheen te hebben van eene gewelddadige hervorming en in zeer gematigden zin de kerk die hij diende, wenschte te hervormen. De denkbeelden, die Duifhuis predikte, waren die van Erasmus, gelijk zij ook veel overeenkomst hadden met de meeningen van Wessel Gansvoort en Geert Groote; maar grootelijks verschilden zijn begrippen van die, welke bijna gelijktijdig in de Synode van Dordrecht (1578) werden gehuldigd. Van ouderlingen en diakenen wilde hij niet weten. Bij den doop verlangde hij geen verbindtenis van ouders of getuigen, maar vroeg hen alleen naar den naam van het kind. Eveneens bediende hij het Avondmaal aan allen die daarbij den dood van Christus wenschten te gedenken zonder eenige belijdenis des geloofs af te vragen of den

Avondmaalganger aan iets te binden. De kerkelijke tucht noemde hij „een overblijfsel van het Pauselijke juk“ dat hij had afgeworpen en „een specie van heerschappij over de gewetens.“ Daarom wilde hij geen censuur oefenen. Welk een verschil dus in leer- en kerkbegrip tusschen de gemeente van Duifhuis of de St. Jakobsgemeente en de Calvinistische of Consistoriale gemeente, die zich daarnevens had gevormd. Deze laatste gemeente breidde zich, onder hare predikanten Helmichius en Sopingius hoe langs hoe meer uit, en toen zij het eindelijk zoo ver had gebracht dat haar een kerk werd afgestaan, was haar streven de gemeente van Duifhuis in zich op te nemen.

Echter had Duifhuis hiernaar geen ooren, en nu namen de twisten een aanvang; hij zelf werd afgeschilderd als een zich indringend leeraar, die uit het Pausdom gekomen, geen kerkelijke toelating van de gereformeerden verkregen had, en zijn kerk werd de Libertijnsche genoemd. Deze vijandige stemming van de Consistoriale gemeente is te verklaren. Het moest aanstoot geven dat, terwijl synode op synode werd gehouden om tegenover de Katholieke kerk een geregelde Hervormde kerk te vestigen, zich naast de gereformeerde kerk een vrije en onafhankelijke gemeente vormde, welke geheel op zichzelf stond, zich aan de wordende Vaderlandsche kerk niet aansloot, en in leer en kerkbestuur zoo geheel verschilde van de denkbeelden van Calvijn, die meer en meer in ons vaderland de overheerschende werden [1]).

---

[1]) Zie over dit alles breeder de verhandeling van H. J. Royaards, Proeve eener Gesch. der Herv. in de stad en provincie Utrecht. Archief. Dl. XVI, XVII., en het Acad. proefschr. van J. Wiarda. Huibert Duifhuis, de prediker van St. Jacob.

Het is hier de plaats niet deze twisten verder in bizonderheden na te gaan. Weshalve wij alleen vermelden dat Duifhuis in 1581 stierf, maar den twist niet met zich mede nam in 't graf. Het tooneel bleef, al veranderden ook de spelers. Zijn opvolger was Erasmus Backer, die hem reeds bij zijn leven als hulp was toegevoegd, terwijl nevens hem Herm. Elconius werd aangesteld. Nog bij het leven van Duifhuis, was aan de twee predikanten der consistoriale gemeente Moded toegevoegd.

Moded werd den 17den Oct. 1580 bij raadsbesluit tot Predikant te Utrecht aangenomen, hoewel hij reeds sedert Paschen aldaar had gepredikt [1]).

Dat hij door den invloed van Datheen werd aangesteld, die aan den opbouw der gemeente ijverig had medegemerkt, is zeer waarschijnlijk; en dat hij door zijn oudere amptgenooten al spoedig als hun meerdere werd erkend kan, dunkt mij, wel daaruit blijken dat hij met Petrus Oberkamp op de nationale Synode, gehouden den 29sten Mei 1581 te Middelburg waar Caspar Coolhaes geroepen werd zich te verantwoorden [2]), als afgevaardigde van Utrecht zat.

---

[1]) Dodt van Flensburg. Archief voor Kerk- en Wereldlijke Gesch. van Utrecht. III. bl. 255.

[2]) Hooyer. a. w. bl. 195. J. W. te Water. Ref. van Zeeland, bl. 347 geeft ook een lijst der leden; doch daarop komt Moded niet voor. Dit wekt bevreemding. Moded was toch niet de man om zich in eene vergadering over het hoofd te laten zien. Dat Moded iemand was, wien men op hoogen prijs stelde, blijkt uit het feit, dat hij vaak tot verschillende zendingen gebruikt werd, en meermalen als bemiddelaar optrad tusschen de Utrechtsche gemeente en den graaf van Leicester. Zie o. a. Werken der Marnix-Vereeniging. Serie III. Dl. IV. bl. 58. Zoo werd hij ook in Juli 1583 naar Montfoort gezonden, om daar een oproerige beweging tegen te gaan, die was ontstaan door zekeren Henr. Bulchius. Aldaar, bl. 40.

De vergadering werd gepresideerd door Arnoldus Cornelii pred. te Delft, aan wien Moded eenigen tijd later, door middel van Hendrik van den Corput, pred. te Dordrecht, van al de stukken in de zaak van Coolhaes copie vroeg. [1]) Het is mij echter niet gebleken dat Moded zich bizonder in den twist door Coolhaes ontstaan gemoeid heeft.

De Consistorialen hielden niet op zoowel bij de stedelijke regeering als bij de Staten en den Prins van Oranje zich te beklagen, dat de gemeente van St. Jakob niet wilde dansen naar hunne pijpen, terwijl daarentegen die van St. Jakob niet nalieten er op te wijzen hoe het consistorie onder den schoonklinkenden naam van kerkelijke discipline slechts gewetensdwang poogde in te voeren. Deze klachten werkten echter weinig uit; ook al daardoor dat de Magistraat op de hand der St. Jacobsgemeente was, o. a. blijkens een brief dien zij aan den Prins schreef, en waarin deze woorden voorkomen: „Dat de Gemeynte, die de Kercke van St. Jacob frequenteerde, was in seer grooten getale, oock van de beste en gequalificeerste der stadt [2]). Dit werkten zij echter uit dat men besloot twee gesprekken of conferenties te houden tusschen Moded en Helmichius ter eener, en Backer en Elconius ter anderer zijde. De eerste conferentie werd gehouden den 4den Aug. ten overstaan van Schout, Burgemeesters en eenige gedeputeerden van de Magistraat [3]). Zij echter leidde tot geen resultaat. Wel bleek daaruit dat zij „aangaende de hoofdstucken der Christelycker Religie of malkanders predicatiën ende leeringen, geen verschil en hadden,“ maar „wat belangde de Christelycke discipline, ordening ende regiering der

[1]) Werken der Marnix-Vereen. Serie III. Dl. II. 2e st. bl. 168.
[2]) Uytenbogaert. a. w bl. 222.. [3]) Bor. a. w. II. bl. 282.

Kercke," daarover konden zij het niet eens worden. Over het leerstuk der Predestinatie werd met opzet gezwegen [1]).

Intusschen bleef een tweede conferentie niet uit. Zij werd in November gehouden en er werd in gehandeld over de kerkordening, doch, gelijk licht te voorzien was, zonder eenig gevolg. „Want die van St. Jacobsparochie gingen van andere beginselen uit en beriepen zich op de voorwaarden hunner aanneming dóor de Magistraat" [2]). Bij deze conferentiën en samensprekingen stond Moded steeds op den voorgrond en voerde steeds het woord, hoewel zijn amptgenoot Helmichius, die toch ouder in dienstjaren was, daarop meer recht scheen te hebben.

Ook bij de twisten over de alteratie van art. 13 der Unie van Utrecht speelde Moded zijn rol. Den 21sten April 1583 werd te Utrecht eene vergadering gehouden van de Gedeputeerden der Geuniëerde Provincien, ten einde de artikelen der Unie te herzien. De strijd liep voornamelijk over art. 13. In dit artikel was bepaald dat wat de Religie aangaat, Holland en Zeeland zouden handelen naar eigen goeddunken; doch dat de andere gewesten ten opzichte van dit punt zoodanige beschikking kunnen nemen, als zij zullen vermeenen te behooren, zonder dat zij hierin door eenige andere provincie mogen worden belemmerd, op dien voet evenwel, overeenkomstig de pacificatie van Gent, dat niemand ter zake van de godsdienst worde vervolgd. De uitzondering voor Holland en Zeeland was

---

[1]) Opmerkelijk is het hoe weinig zwaar in dezen tijd het leerstuk der Predestinatie woog. Zoo werd op de nationale synode van 1586 van Coolhaes verlangd dat hij de geloofsbelijdenis als schriftmatig zou aannemen, uitgezonderd art. 16.

[2]) Bor. II. bl. 836.

gemaakt, omdat deze provinciën bij het sluiten der Unie hervormingsgezind waren, de andere nog Roomsch [1]). In de drie verloopene jaren was echter veel veranderd, en daarom werd voorgesteld art. 13 in dien zin te veranderen „dat alle Provincien zouden moeten blijven bij de Evangelische godsdienst, zonder eenige verandering daarin te maken, dan met gemeen consent van de Bondgenooten, doch dat tevens de Provinçien, steden of leden, die van de Roomsche of van een andere religie waren en begeerden zich in de Unie te begeven, bij gemeen consent konden ontvangen worden en hunne vrijheid behouden." Dit voorstel opende levendigen strijd. De Staten van Holland, die zich reeds lang als het hoofd beschouwden, waren geenszins tevreden met de bepaling dat in de Evangelische Godsdienst geen verandering zou mogen worden gemaakt dan met gemeen consent der bondgenooten, terwijl eveneens de Staten van Utrecht, hoewel de hervorming zeer genegen, toch in art. 13 een bolwerk zagen voor hunne godsdienstige vrijheid, weshalve zij niet geneigd waren tot verandering daarvan mede te werken. Deze liberaliteit der Staten van Utrecht was echter allerminst naar den zin van Moded, die reeds ten opzichte van de kwestie aangaande de gemeente van St. Jacob had getoond, hoezeer het tegen zijn zin was dat naast de Calvinistische gemeente nog een andere gemeente werd gedoogd en die nu in het behoud van art. 13 een beginsel zag dat zijn onverdraagzame zin allerminst kon goedkeuren. Het was daarom dat hij zich kort daarna wendde tot de Noord-Hollandsche Synode, die in het begin van Mei te Amsterdam gehouden werd, ten einde langs kerkelijken weg te ver-

[1]) Uytenbogaert. bl. 224.

krijgen wat hij van de Staten niet verwachten kon. Hij verzocht nl. „dat het Synodus sou willen supplieeren voor de gemeente van Utrecht aan de geunieerde Provincien, dat haere E. wilde verklaeringe doen op den dertienden artykel van de Unie" [1]). De Synode waagde zich echter aan de zaak niet. Zij wees er Moded op dat zij slechts een partikuliere synode was en dat in de Unie, Holland, wat de religie aangaat, was uitgezonderd van de andere provincies, maar wel wilden eenige broederen uit haar een partikulier schrijven aan de broederen in den Raad richten, om voor die van Utrecht hun best te doen en aangaande art. 13 te beslissen „nae dae zy luiden bevinden haer Kercken noodig te wezen" [2]).

Moded nam echter hiermede geen genoegen en ging voort allerwege in Utrecht onrust aan te kweeken en de burgerij tegen de regeering op te zetten, welke laatste hem niet ongaarne zou hebben zien vertrekken. Althans op zijn verzoek om meerder traktement werd dit besluit genomen: „Gehoort by den Raden van de anderde Burgermr. dat Modetus, predicant, dickwils an hem angehouden heeft om augmentatie van sine gagie te hebben, heeft de Raet daerop gepersisteert by des voirsz. Modetus toegeleyde pensioen, ende *indien hy beter moet, dat hy syn profyt vervolge* [3]).

De laatste woorden zijn wel een bewijs dat de Raad

[1]) Brandt. Hist. der Ref. I. bl. 691.

[2]) Bij Brandt luidt deze regel: „na dat se bevonden *de saeke* noodig te wesen." Doch te recht houdt de hoogl. Royaards de lezing die hij in zijn Ms. vond en die ik in den tekst heb opgenomen, voor de ware. Een Synode moest toch wel bedacht zijn op het voordeel der kerk. [3]) Archief XVIII. bl. 227.

liever had gezien dat Moded zijn werkzaamheid naar elders verplaatste. Deze echter voldeed aan dit verlangen niet, weshalve de Raad op 14 Dec. 1584 dit besluit nam: De Raet aengesien de indispositie ende ouderdom van Hermannus Modetus, ende dat de gemeente genouch van andere predicanten versien is, heeft denselven Modetus bedanckt van syne dienst, mits dat men hem syn gagie sall laten volgen tot Paeschen toecomende [1])." De Hoogl. Royaards merkt hierbij op: „Dat de beweegredenen tot dit besluit slechts schijnbaar en gezocht waren, valt niet moeielijk te onderkennen. Waren er toch vroeger niet te veel Predikanten, dan zal hun getal, althans in 1584, bij de meer gevestigde Hervorming niet te groot zijn geweest; daarenboven de ouderdom van Modetus wordt evenzeer als gezochte aanleiding opgegeven. Want 20 jaar later bediende men zich nog van hem. Wellicht nam de Raad eene tijdelijke ongesteldheid van hem te baat, om zich te ontslaan van hem, wiens bedrijvigheid en heerschzucht den Raad hinderlijk waren."

Dat de Calvinistische predikanten en Moded zelf allerminst met deze afzetting genoegen namen, laat zich denken. Konden zij het goedkeuren dat de Magistraat zich het recht toekende een dienaar af te zetten? Of had niet de Dordsche synode van 1578 reeds bepaald dat de benoeming der dienaars zal geschieden door den kerkeraad (art. 4) en dat het afzetten der predikanten aan het oordeel der classis stond (art. 99)? Zij drongen dan ook bij den Raad aan op het genomen besluit terug te komen, doch deze besloot in zijne zitting van 15 Febr. 1585: „De predi-

---

[1]) Archief XVIII. bl. 227.

canten gehoort zijnde op heur aengeven van de sake van Modetus, ende heeft de Raet verclaert, dat zij als nog verstaet, dat haer toecompt de predicanten aen te nemen en af te setten, enz." [1])

Toen dit niets uitwerkte, wendde Moded zelf zich tot de regeering, doch hem werd op zijn rekwest het volgende geantwoord:

Smanendaechs den XVen Martij 1585.

Opt versouck van Harman Moded, dienaer des woorts alhyer, bij requeste gedaen, alse dat mijn heeren van den Raide de Kercke Jesu Christi soude willen laten bij haer gerechticheyt, ofte soe het alleen om syn persoon te doen waere, dat mijn heeren alsdan beleeffdelick daerin tegens hem soude believen te handelen. Is voor apostille gegeven: de Raet verclaert dat zij opt eerste deel vant versouck persisteren bij haer leste verclaringe, ende nopende tanderde deel versoucken naerder ende breder wtgedruckt de beleeffdicheyt, daervan de suppliant vermaent, om dselve gesien daerop gedisponeert te worden, soe bevonden sall worden te behooren [2]).

Moded bleef dus afgezet; de spanning tusschen de stadsregeering en de consistoriale predikanten bleef bestaan. Hij schijnt evenwel na korten tijd zijn plaats weder te hebben ingenomen, want als Leicester te Utrecht komt, is hij weder als predikant werkzaam.

In December 1584 was Uytenbogaert benoemd tot predikant bij de Consistorialen. Gematigder dan zijne amptgenooten, vooral wat het leerstuk der predestinatie betrof, waarvan „Helmichius somtijds leerde, maer Moded zeer

---

[1]) Archief XVIII. bl. 228. [2]) Archief XVIII. bl. 278.

veel en dikwijls" is het niet te verwonderen, dat de Raad, ofschoon Uytenbogaert pas zijne studien te Genêve had geëindigd, hem beriep, vooral daar de St. Jakobsgemeente zijn komst met verlangen te gemoet zag [1]).

Wat de laatstgenoemde gemeente betreft, haar predikant Backer was vertrokken, en in zijne plaats was beroepen Taco Sybrands, die naast Elconius zijn ampt waarnam, terwijl in 1585 als derde predikant Cornelis Royenburg werd aangesteld. Doch de dagen der St. Jakobsgemeente waren geteld. Zij toch, als geheel op zichzelf staande, kon in die dagen zich slechts staande houden, als zij gesteund werd door het gezag der overheid; maar ontviel haar eenmaal die steun, dan was haar ondergang beslist. De consistoriale gemeente toch behoorde niet alleen tot de reeds zoo goed als gevestigde kerk, maar was, als veel meer in den geest van het volk vallende, ook oneindig talrijker in leden dan de St. Jakobsgemeente. Gelijk de Staat naar de Unie van al de provincien streefde, zoo streefde ook de kerk, die in die dagen zoo nauw met den Staat was verbonden, naar steeds meerdere eenheid, en moest wel elke gemeente, die zich tegen die Unie verzette, ondergaan in den steeds breeder wordenden stroom. Wij zullen dit in de St.-Jacobsgemeente bevestigd zien. In April 1586 kwam Leicester te Utrecht. Het is bekend onder welke voorwaarden aan Elisabeth de Souvereiniteit was opgedragen, nl. dat zij de gereformeerde religie en de privilegiën zou handhaven, en Leicester, die reeds in Engeland de Puriteinen de hand boven het hoofd had gehouden, zou aan de eerste voorwaarde niet ontrouw zijn. De graaf van Nieuwenaar en Meurs,

[1]) Bor. II. bl. 837.

die in 1585 als stadhouder van Utrecht was aangesteld, stond de beginselen van Leicester geheel en al voor. Waren de meeste leden der regeering leden of begunstigers der St.-Jakobsgemeente, bij de jaarlijksche verandering der Regeering in Oct. 1585 waren voor de oude leden meest burgerhoplieden in de plaats getreden, die, als ijverige leden van de consistoriale gemeente, weinig goeds voor de St.-Jakobsgemeente voorspelden. Nauwelijks was dan ook Leicester in Utrecht gekomen, of hij begon pogingen in het werk te stellen om de beide gemeenten te vereenigen, of beter gezegd, de St.-Jakobsgemeente in de consistoriale gemeente te doen opgaan. Daartoe ontbood hij, op aandrang van den Stadhouder graaf van Meurs en Nieuwenaar, eenige predikanten van beide gemeenten, ten einde hare onderlinge vereeniging te bevorderen. De bijeenkomst had dit gevolg dat er 18 artikelen van vereeniging werden opgesteld, onderteekend door Moded, Sopingius, Helmichius, Uytenbogaert ter eener zijde, en Elconius, Royenburg en Petrus Beerk, predikant „op de Vaert," ter andere zijde. Taco Sybrands alleen weigerde te teekenen; „also de articulen mede brachten, het tekenen van de Confessie van de Nederlandse Kercken, want hy maekte zwarigheyd over 't articul van de Predestinatie." Zijne weigering was echter geen beletsel dat de vereeniging werd doorgezet, en nadat de artikelen waren bekrachtigd door de Synode van 's Gravenhage in 1586, waarin Moded en Helmichius zitting hadden, trad Uytenbogaert voor de eerste maal op in de St.-Jakobskerk, den 21sten Aug., predikende over Ps. 133: „Ziet, hoe goed en hoe liefelijk is het, dat broeders eendrachtig samenwonen" [1]).

---

[1]) Bor II. bl 838.

De zegepraal van het consistorie over de St. Jakobsgemeente, gevoegd bij de aanzienlijke verandering der regeering in Oct. 1585 gaven den burgerhoplieden meerder moed het ontwerp te volvoeren van eene geheele onvoorwaardelijke opdracht dezer landen aan de Koningin van Engeland. Daartoe werden verscheidene aanzienlijke regeeringsleden uit de stad verdreven waaronder vele Roomschen, en ook van hen die bekend stonden als leden van de St. Jakobsgemeente. In hunne plaats kwamen nu eenige Brabanders en Vlamingen op de kussens, onder wie Daniel de Burchgraaf, Prouninck van Deventer en Reingoud de meest bekenden zijn. Daar deze allen ijverige calvinisten waren, zoo meende men dat de hoofden dier gemeente daarin de voornaamste hand hadden gehad, hoewel het consistorie zelf verklaarde onschuldig te zijn, en het zeker is dat in de vergaderingen over deze zaak nooit was gehandeld. Evenwel, zegt Uytenbogaert [1]) ontbraken er geen bewijsteekenen, dat Moded zich met eenige ouderlingen dapper had geweerd; en Oldenbarneveld noemt in zijn rede tot Leicester, Moded als een der voornaamste bewerkers der Utrechtsche onlusten. [2])

Was de regeering te Utrecht alzoo veranderd in den geest der consistorialen, in de Staten van Utrecht zat nog altijd de R. K. geestelijkheid als het eerste lid. Dat dit den burgerhoplieden, de magistraat en den gereformeerden een doorn in het oog was, is licht te begrijpen. Zij stelden dan ook alle pogingen in het werk, opdat deze niet langer als lid der Staten zou erkend worden, doch dit gelukte niet, daar de Stadhouder van Utrecht daarin groote be-

---

1) Uytenbogaert, bl. 235. 2) Hooft. Boek 34. bl. 195.

zwaren zag. Toen men hier dus op een niet te verwachten tegenstand stuitte, besloot men het advies van Leicester in deze zaak te vragen, die op dat pas zich in Engeland bevond. Daartoe werd Filips Rattaller gezonden, en nevens hem Herman Moded, de laatste om met den Graaf over de belangen der kerk te spreken. Den hoofdinhoud van den schriftelijken last geeft Uytenbogaert [1]) aldus weder: „Om de Koningin en Leicester te vertoonen den ellendigen staat van de kerk, zoo Leicester niet weder kwam, als zonder hem geheel bloot staande, en overgelaten aan de genade van haar doodgezworen vijanden, en daarom te verzoeken niet alleen continuatie van 't secours, volkomener als te voren; maar ook de protectie van de kerke Gods, die hier te lande ten uiterste was geperst en benauwd, te omhelzen, en tot dien einde te accorderen de wederkomst van zijn Excellentie, (wiens getrouwheid, voorzichtigheid en heilige ijver allen menschen, Gods eere, en 't welvaren des vaderlands beminnende, genoegzaam waren bekend en openbaar) zoo spoedig mogelijk etc."

Uit een brief van Helmichius aan de predikanten te Delft [2]), blijkt, dat hoewel velen onder de Gereformeerden verlangden dat de Roomsche leden uit de Staten van Utrecht verwijderd werden, de Utrechtsche predikanten echter geen actief deel hebben gehad in de „ontzettinge van de Geestelicheyt uit de Staten." Bepaaldelijk zegt Helmichius „dat onsen broeder Hermannus daarmede hem niet bemoeyt en heeft, want hij niet tegenwoordich en is geweest toen 't geschiede."

Ook over de reis van Moded naar Engeland laat zich Helmichius uit. Hij zegt: „Voorts van Hermanni reyse

[1]) Uytenbogaert, bl. 239.

[2]) Werken der Marnix-Vereen. Serie III. Dl. IV. bl. 67.

naer Engellandt, van dewelcke veel, doch onsekerlick, bij vlieden wert gesproken laten wy v. l. weten dat hy gereyst is, daertoe besonderl. van onze Magistraet verzocht en gebeden. Wy hadden liever gezien dat se iemant anders dit hadden opgeleyt om alle calumniën aff te snijden, want wy wel wisten dat hy seer in 't ooghe was, hoewel sonder fondament, maer siende dat het de Magistraet beliefde hem te gebruycken, wt oorzake dat hij goet acces by S. Excellen. heefft ende hem met de Engelsche sprake wat kan behelpen, so en hebben wy daer niet seer tegen willen sijn, vreesende dat wy ondanck mochten behalen, indien deur een ander de sake niet so wel wtgevoert soude werden" [1]). Den 18den Maart kwamen Rat-

[1]) In een brief van den Engelschman Wilkes, die lid van den Staatsraad was, geschreven aan Walsingham, en handelende over de zitting der geestelijkheid in de Staten van Utrecht, komt het volgende over Moded voor: „Ik verneem, dat de overheid van Utrecht aan Mylord en aan Hare Majesteit zekeren Herman Moded, hun voornaamste predikant, heeft afgevaardigd, om hen met de zaak bekend te maken en hunne handelingen te rechtvaardigen. Gezegde Moded wordt, volgens bericht van M. de Villiers den predikant en van Saravia, een groot geleerd predikant van Leiden, voor den grootsten onruststoker gehouden in al deze landen. Volgens hunne verzekering en die van andere achtenswaardige personen, zou hij de eenige oorzaak zijn dat Gent voor de goede zaak verloren is gegaan, toen hij in die stad dezelfde rol ging spelen. De prins van Oranje kon in zijn tijd gezegden Moded volstrekt niet dulden, en zooals graaf Maurits mij zegt, verzette hij zich steeds tegen de raadslagen en ontwerpen van den prins, zijn vader. Ik achtte het niet ongepast, u deze proef te geven van het karakter van Moded, omdat ik weet, dat Mylord North, Mr. Kellegrew en Mr. Webbe hem te Utrecht grootelijks in zijnen zin gestijfd hebben, en het zich niet laat betwijfelen dat zij in Engeland hetzelfde zullen doen." Zie Nuyens. Geschiedenis der Nederl. beroerten, IV. 1. bl. 241.

taller en Moded te Utrecht terug, met de tijding dat Leicester weder spoedig zou terugkeeren, met meerder last en autoriteit als hij tot nog toe had gehad. „Hiervan, zegt Bor [1]) waren degenen die hem toegedaen waren seer verblyd."

De goede verstandhouding, die tot nu toe tusschen Moded en den graaf van Nieuwenaar had bestaan, zou echter weldra verbroken worden. De laatste was voor eenigen tijd naar Duitschland vertrokken, en hetzij hij zich door de eene of andere handeling bij de Gereformeerden gehaat had gemaakt, of om welke andere reden dan ook, men stelde pogingen in het werk om hem zijn post te ontnemen, en in zijn plaats Mylord North tot stadhouder te benoemen. Deze was een groot gunsteling van Leicester en bij de Gereformeerden zeer gezien. Daar men dit echter moeielijk kon doen, zonder den graaf dood te verklaren, zoo verspreidde men alom het gerucht van zijn dood en begaf Moded zich in persoon naar de gravin. Hij vroeg haar of zij niet eenige tijding had ontvangen van haars mans dood, en toen de gravin ontkennend antwoordde, drong hij nog sterker aan, zeggende: „Ik bid u, Mevrouw, wilt ons zulks niet verbergen; want wij kunnen niet langer zonder Gouverneur zijn, en de tijd dringt om spoedig naar een ander om te zien [2]).

Hetzij deze logenachtige houding van Moded den graaf ter oore was gekomen, hetzij Moded in Engeland zijnde, kwade geruchten omtrent den Stadhouder had verspreid, tusschen hem en den graaf ontstond groote twist, die zoo hoog liep dat de geheele burgerij onder de wapenen kwam en de poorten der stad bijkans een geheelen dag gesloten bleven. De

---

[1]) Bor. II. bl. 953. [2]) Uytenbogaert, bl. 235.

graaf was op Moded zoo vergramd en verbolgen, dat „hy dreychde en seyde, de scheede tot syn rappier te willen maecken van Moded's pensse.“ De burgerij koos voor Moded partij en wilde niet dat hem eenig leed zou geschieden; en daar de Stadhouder ook zijn aanhang had, zou deze twist tot eene groote bloedstorting aanleiding hebben kunnen geven, waren niet de aartsbisschop van Keulen, Truchses, die toevallig te Utrecht was, en de Engelsche generaal Norris verzoenend tusschenbeiden getreden. De Magistraat, den graaf willende believen, ontzeide nu aan Moded den kansel, doch het Consistorie verzette zich hiertegen zoo hevig, dat Moded, na eenige weken weder den predikstoel beklom en zich verzoende met den graaf, met wien hij in nog nauwer correspondentie dan te voren trad [1]). „Dese dingen, zegt Uytenbogaert, gaven schrickelycke ergernissen.“ De ware oorzaak der verbittering van Moded tegen den graaf, meent men dat zou zijn geweest de Instructie van Karel Roorda, die van wege de Staten Generaal heimelijk naar Utrecht tot den graaf gezonden was, waarin werd verzocht dat Herm. Moded, die van het begin dezer troubelen voor een oproerig persoon is bekend geweest, en zich met allerlei nieuwigheden heeft bemoeid tegen zijn vocatie, zoo 't mogelijk was, uit de Geuniëerde Provinciën zou verdreven worden [2]). Men zag

---

[1]) Uytenbogaert, bl. 252.

[2]) Te Water. Historie der Herv. Kerk te Gent. bl. 244. Dat deze instructie naar des graven zin was, blijkt uit het journaal van Splinter Helmich, medegedeeld door prof. R. Fruin in de „Kroniek van het Historisch genootschap te Utrecht,“ jaargang 1875, bl. 274, waar wij het volgende lezen: Den 26[sten] Maij 1587 heeft die Grave van Meurs etc. als Stadhalder over Utrecht, die burger hopluyden ende befelhebbers snamiddaechs int Hoff bij hem doen kommen, ende op haer begeert, dat sy met goede ogen souden aenzien ende haer des

althans Roorda dikwijls te Utrecht bij den graaf, zonder dat men eigenlijk wist wat hij daar deed, en Roorda was geen vriend van Moded.

Zoo was hij gekomen bij Joh. Uytenbogaert en had hem voor Moded gewaarschuwd, als zijnde een zeer gevaarlijk persoon, die Helmichius, naar het gevoelen van Roorda overigens een zeer vroom persoon, misbruikte als een pijp, waardoor hij (Moded) blies [1]). Doch wat hier ook van zij, de graaf van Nieuwenaar en Moded werden vrienden als te voren; en van dit oogenblik af gaat Moded de vreemde rol spelen, van zich te scharen aan een zijde, tegenover welke hij tot nog toe had gestaan, nl. aan die der staten tegenover de Leicestersche factie. Dit gedrag van Moded wekte hooge bevreemding. Daar waren er dan ook velen, die het er voor hielden dat de vriendschap tusschen den graaf en Moded was bewerkt door de Staten Generaal en Roorda, die gedachtig aan de spreuk: hac non successit, alia aggrediamur via, Moded met beloften van traktement hadden overreed om zich te laten gebruiken als een werktuig ten einde de hekken der Regeering te Utrecht te

niet moijen, dat hij Harmanus Modet uyt die Stadt dede gaen, so hy hem hielt voor een oproerig predicant, als oock om andere particuliere questie etc., twelck S. Exc. onlangs te voren oock an die Staten van Utrecht versocht hadden; waeruyt schier een commosie onder die borger erresen was, want Hermanus voornoemt presenteerde hem met recht verdedigen tegens alle diegeene die hem wilden beschuldigen."

[1]) Uytenbogaert, bl. 266. Helmichius die Moded zeer goed kende, hechtte echter aan de vele kwade dingen die men van hem vertelde geen geloof. Hij schrijft aan Arn Cornelius: „De Modeto nostro quam falso fama nuper multa sparsit, cognosces ex collega." Zie Marnix-Vereen. Serie III. Dl. IV. bl. 72.

verhangen en hen weder van het kussen te stooten, die hij zelf vroeger daarop had gebracht. Althans zijne verhouding tegenover de Brabanders en Vlamingen werd gansch anders. Joh. Uytenbogaert evenwel meent een andere reden gevonden te hebben, die tot dit zonderling gedrag van Moded aanleiding heeft gegeven. Toen het gerucht liep dat Elisabeth van plan was vrede te sluiten met den koning van Spanje, was ook van wege de Utrechtsche predikanten een afgevaardigde naar Elisabeth gezonden, om haar dit voor de gereformeerde religie zoo heillooze plan uit het hoofd te praten. Als afgevaardigde nu was niet Moded, maar Helmichius gezonden, hoewel deze veel jonger in jaren was. Dit was, volgens Uytenbogaert, Moded een doorn in 't oog. Deze achteraanstelling kon hij niet verdragen. Vandaar de vijandschap die hij van nu af aan tegen de Regeering opvatte, gelijk ook tegen sommige burgerhoplieden, met wie hij vroeger veel omgang had gehad; vaak ontstonden daardoor twisten en oneenigheden, die door de gematigdheid van Uytenbogaert wel werden gestild, maar toch, naar diens oordeel, het voorspel waren van de onheilen, waarmede Moded de stad en de geheele provincie bedreigde. Toen dan ook Helmichius uit Engeland was wedergekeerd en deze aan Uytenbogaert in 't lange zijn wedervaren had verhaald, sprak de laatste tot hem: „Domine Helmichius! Ik ben zeer blijde u gezond weder hier te zien, opdat wij malkander ten beste mogen raden en helpen. Ik heb uw rapport met stilzwijgen aangehoord, hoort nu wat ik u kortelijk zeggen zal. Dit, dat ons in deze stad een zwaar onweder boven het hoofd hangt, hetwelk ons eerlang, immers tegen den tijd van het veranderen van de Magistraat overstelpen zal. De zaken toch hier onder de Staten, Magistraten, Hoplieden en gemeene

Burgers zijn zoo verward, dat ik geen menschelijk middel zie om die te ontwarren." Daarop verhaalde hij aan Helmichius wat in diens afwezen was gebeurd, hoe gansch anders de verhouding van hun beider mededienaar Moded was geworden, en eindigde met de voorspelling dat de staat van zaken te Utrecht een gansch ander aanzien zou krijgen, en dat er in de Magistraat eene verandering zou plaats grijpen, die der Gereformeerde kerk tot groot nadeel zou zijn [1]). De uitkomst beantwoordde aan deze voorspelling. Toen op den 1sten Oct. 1588 als naar gewoonte de verkiezing van nieuwe Raadsleden moest plaats hebben, was er in de stad een groot rumoer. De graaf van Nieuwenaar, die door Leicester bij het aanstellen der Vlamingen en Brabanders was voorbijgegaan, begreep dat zijn stadhouderlijk gezag nooit behoorlijk in het Sticht zou worden erkend, zoo de aanhang van Leicester de regeering in handen hield. Daartegenover stond het krijgsvolk, dat den eed in handen van Leicester had afgelegd en de Burgerhoplieden, die jegens de tegenwoordige Regeering zeer gunstig gestemd waren [2]). De stadhouder behaalde echter de overwinning. Eenige regeeringsleden werden gevangen genomen, en zij, die vroeger de stad hadden moeten ruimen, werden weder teruggeroepen en namen hunne zetels weder in. Dat zij op het consistorie fel waren gebeten, is niet te verwonderen, waaruit dan ook eenige gewelddadigheden voortsproten. Doch toen eenige predikanten zich op het stadhuis vervoegden, en de vraag stelden of zij zich konden verzekeren van de protectie van de Magistraat tegen de smadelijke bejegening die zij dagelijks ondervinden moesten, antwoordde de Burgemeester, Dirk

[1]) Uytenbogaert. bl. 267.

[2]) J. Wagenaar. Vaderl. Hist. VIII. bl. 296.

Canter, dat zij op bescherming konden rekenen, mits zij zich voortaan wachtten zich met zoovele zaken hun niet aangaande, te bemoeien, gelijk Moded had gedaan. Nadat over de handelingen van Moded eenige woorden waren gewisseld, vertoonde de Burgemeester hun ten leste een briefje, van de hand van Moded en van den navolgenden inhoud:

„Het stroyen van de hoofden der seditie onder de Borgerye als een veldt-geschrey was: Syn Gen. wil dese Stadt aen de Hollanders brengen, ende den Erf-raedt weder instellen. Nu is dat voor allen nodich: Desen morgen den Magistraet te doen laden: Vier Borger-Hopluyden by syn Gen: ende de Magistraet te stellen, ten weynichsten by provisie. De redenē zijn dese: Ten eersten: Om de Borgerye daer mede uyt hare confusie eñ woeden te brengen in ordening ende stilheyt. 2. Om deselve oproermakers met haren aenhanck, alle vorderhope te benemen en t' onder te brengen. 3. Dat syn Gen. authoriteyt gesterct en alle misverstanden hen wechgenomen werdē; als oock d' authoriteyt vande Magistraet. Syn Genade sal wel doen, soo het niet gedaen en is, Deventer en Frans Gerritsz. op Hasenberch te doen brengen, elck apart, met expres bevel, dat niemant by hen toegelaten werde. Dat Trello daer boven by syn Genade bewaert blijve. Ick duchte gantschlijck, hy is mede onklaer. Armoed soeckt list. Dat men gradatim (dat is, trapswijse) procedere. Wy hebben den draet. Ick sie ons aen 't klouwen te komen. Dit voor-middach gedaen zijnde, soo sal ick wel naerder den wech wijsen."

De Burgemeester verklaarde dit briefje te hebben ontvangen van den graaf van Nieuwenaar, die wederom had verklaard dat Moded het hem had gezonden, tijdens de laatste beroerte, toen Deventer, Trello en Frans Gerritsz.

een der burger-hoplieden, gevangen werden genomen. Toen de burgemeester hun vroeg of zij de hand van Moded herkenden, antwoordden zij allen eenstemmig, ja. De inhoud verwekte bij hen groote verwondering, en de burgemeester, die het briefje eerst niet uit zijn handen wilde geven, stond hun eindelijk toe het mede te nemen, om het den Kerkeraad te vertoonen. Hij vertrouwde het toe aan Uytenbogaert, die bij handslag moest beloven, dat, zoodra de kerkeraad er een afschrift van had genomen, hij het onverwijld zou terugbezorgen. De geheele kerkeraad (Moded alleen was afwezig) verklaarde dat dit briefje was geschreven „met Moded's eigen hand." Uytenbogaert werd daarop met twee ouderlingen naar Moded afgevaardigd. Toen hem werd gevraagd of hij zulk een briefje had geschreven, ontkende hij eerst. Doch toen hij op staanden voet overtuigd werd, zweeg hij stil en begaf zich den volgenden dag, zeer vroeg in den morgen naar Amsterdam [1]).

Een jaar daarna werden Sopingius, Helmichius, Uytenbogaert en Royenburg met verlies van traktement uit hun dienst ontslagen. De redenen die de Magistraat voor hun ontslag bijbracht, waren voornamelijk deze dat zij in Utrecht zonder vrucht werkten, omdat zij zich niet wilden laten vinden tot een vereeniging met de St. Jakobsgemeente [2]).

Dat Moded, kort na zijn heimelijk vertrek, te Utrecht is geweest, om daar zijn zaken te regelen, is zeer waarschijnlijk. Althans wij hebben van hem een brief aan den Advocaat van Holland, geschreven uit Utrecht, 12 Nov. 1588, dien ik in het volgende hoofdstuk zal mededeelen.

---

[1]) Uytenbogaert, bl. 267 vv.

[2]) W. der Marn. V. Serie III. Dl. IV. bl. 77.

HOOFDSTUK IV.

MODED'S LAATSTE LEVENSJAREN.

Na zijn vertrek uit Utrecht levert het leven van Moded weinig belangrijks meer op. Ook moeten wij ons hier met slechts enkele gegevens tevreden stellen.

Na zijn heimelijke vlucht uit Utrecht was hij naar Amsterdam vertrokken, waar het hem al spoedig, ook door tusschenkomst van den graaf van Nieuwenaar gelukte eene andere betrekking te verkrijgen. Hij trad namelijk in dienst van de Staten van Holland, die hem aanstelden tot correspondent in eenige kwartieren buitenslands, zoodat hij verplicht was hetgeen hij vernam, te schrijven aan voornoemden graaf, aan Oldenbarneveld en aan Reinier Cant, burgemeester van Amsterdam [1]). Deze betrekking moet hij reeds spoedig hebben verkregen; althans wij bezitten een brief van hem, gedateerd 12 November 1588, waaruit blijkt, dat hij toen reeds als correspondent was aangesteld. Die brief, geschreven aan den Advokaat van Holland, luidt in hoofdzaak, als volgt: „Ik dank God

---

[1]) Uytenbogaert, bl. 268.

die aller menschen harten buigt naar zijn welgevallen. Mijnheer Cant heeft mij geleverd de commissie en de instructie, met de akte, nl. het traktement. Ik hoop mij van mijn taak zòo te kwijten, dat mijn Heeren en alle vromen daaraan genoegen zullen hebben.“ Voorts maakt hij gewag van zijn grooten arbeid, langdurigen dienst in de kerk en van het levensgevaar dat hij meermalen had doorstaan. Verder wenscht hij vóór zijn vertrek nog al het mogelijke in het werk te stellen om de Unie te bevestigen en alle misverstand weg te nemen [1]).

Naar Duitschland vertrekkende, nam hij den naam van *Hendrik van Benthem* aan, om in de Roomschgezinde landen onbekend te blijven, alzoo „de Staeten van Hollant hem niet alleen tot secreete diensten gebruikten, maer hy oock in de Stiften van Munster en Keulen de heimelicke Gemeenten der Gereformeerden bediende [2]).

Pieter Bor zegt verscheidene brieven van Moded, onderteekend met dat pseudonieum te hebben gezien. „Hoewel zegt hij, mij de hand bekent was, dan deur veranderinghe des naems was ick verabuseert.“ Een daarvan deelt hij mede [3]). Het is een brief geschreven uit Munster, 29 Juli 1589, waarschijnlijk naar Emden, waarheen hij op reis was.

„Ik ben“, zoo schrijft Moded, „bedroefd om het ellendige ongeval dat ons is overkomen, maar blijde dat ik onder de schelmen en straatschenders mijn leven heb behouden met een tamelijken losprijs. Alle wegen boven en beneden

[1]) Bor. II. bl. 839. [2]) Hunnius. Statisch Vlaenderen, bl. 211, 212.

[3]) Deze brief wordt gevonden in Bor (editie 1626), Bijvoegsel achter Boek 27, fol. 32. In de editie van 1679, die ik steeds heb gebruikt, komt hij niet voor.

Munster zijn zoo onveilig, dat men moeielijk aan hunne handen kan ontkomen. Ik ben met den bode Anthonis, die mij vergezelde, geslagen en gebonden geworden. Het was alsof wij gevallen waren in de handen der Turken. Op mijn ouderdom sloeg men niet de minste acht." Daar hem als zijn geld ontnomen was, had hij tot leenen zijn toevlucht moeten nemen, en was hij verplicht zijn reis uit te stellen, totdat hij, hetzij uit Amsterdam, hetzij uit Emden het noodige zou hebben ontvangen, om zijn schuld te voldoen. Hij verzocht echter aan niemand van dit ongeval te spreken, opdat zijn naam niet in den mond van velen zou komen, en hij op de reis naar Emden, niet bespied en verraden werd. Uit dezen brief blijkt dat hij gehuwd was en zijn huisvrouw te Amsterdam had achtergelaten. Hij verhaalt verder dat hij aan handen en voeten was gebonden geweest, in een zeer dicht bosch, liggende in drek en vuilnis, steeds met een geweer op de borst; doch, roept hij uit „de Heere heeft my bewaert." Den dag te voren was hem dit geschied.

Terwijl hij in zijne nieuwe betrekking al heen en weêr reizende was, stelde hij alle mogelijke moeite in het werk om zich met de Utrechtsche gemeente te verzoenen. In November 1589 te Amsterdam zijnde, schreef hij daartoe een brief aan den kerkeraad te Utrecht. Deze brief zelf is verloren gegaan, doch het antwoord van den kerkeraad daarop is bewaard gebleven. Daar dit antwoord eenig licht werpt op Modeds gedrag te Utrecht, lasschen wij het hier in zijn geheel in. De brief luidt als volgt [1]: „Eerzame, lieve Broeder! Het is niet onze schuld dat gij niet reeds eerder van ons bericht hebt ontvangen. Uw brief uit Amsterdam, gekomen en gebleven zijnde in de handen van onzen Schout Zuylen, is oorzaak

[1]) Marnix-Vereen. Serie III. Dl. II. bl. 36 v.v.

geweest dat wij van uw antwoord en meening met groote verwondering langen tijd onwetende zijn geweest. Midden in den winter in de droeve storing onzer dienaren en kerk, is ons eerst ter hand gekomen uwe missive, gedateerd November '89. De menigvuldige droefheid en moeite, ons overkomen, hebben ons op deze uwe zaak geen acht kunnen doen slaan, ook al omdat wij van u niet zulk een antwoord ontvingen, als wij verwacht en behoorlijk geacht hadden. Maar dewijl de zaak toch eens moet worden afgedaan, hebben wij nu goed gevonden u dit te schrijven voor finaal antwoord. Wij gaan stilzwijgend voorbij hetgeen gij verhaalt van het aankweeken der hartstochten en de verkeerde leiding daarvan, doch wij kunnen u niet verbergen dat wij uwe verklaring geenszins rond en eenvoudig vinden, en niet voor voldoende kunnen aannemen; gij toch bekent in niet één punt schuld, maar gij spreekt slechts voorwaardelijk, zoodat hetgeen *gij* zegt de alleronschuldigste ook wel zou kunnen zeggen, terwijl gij tevens anderen de schuld geeft. Uw brief is daarom door ons met droefheid gelezen, aangezien gij zulke groote en kennelijke fouten en schandalen zoo weinig gevoelt. Gedenk, broeder! de partijschap, waarvan gij blijk hebt gegeven tegen „eenen persoon van qualiteit" [1]), rustende op een grond, welken de ondervinding daarna geheel heeft omvergestooten; gedenk ook het wantrouwen door u tusschen den voornoemden persoon en zijn medebroeder gezaaid, gelijk gij dit ook tusschen hem en meer anderen hebt trachten te doen, zijnde dit het eenige middel dat de geheele zaak, de republiek en de kerk betreffende, naderhand ten onderste boven geworpen heeft, waarover ook de handeling met u voor het Avondmaal

[1]) Uytenbogaert.

is voorgevallen. Gedenk uwe geheime bijeenkomsten en beraadslagingen met sommige personen, u en ons wel bekend, die toch te voren gehoorzaam zijn geweest; gedenk wat door u en anderen omtrent eenige personen is uitgestrooid geworden, hetgeen de ondervinding na een zeer lang en scherp gerechtelijk onderzoek en gevangenhouding heeft getoond geheel onwaar te zijn, hoewel daarop nochtans de kuiperijen tegen de voorn. personen en de moeiten hun aangedaan, zijn gegrond geweest. Gij zelf hebt daarop roem gedragen, toen gij op den droeven dag der commotie met een vroolijk aangezicht langs de straten zijt geloopen, tot verscheidene personen, ook zelfs papisten zeggende: Ik heb 't verteld! En nu wat hebt gij verteld? Wat is hiervan aan? En nochtans dit woord alleen, deed menig vroom burger, uit eerbied voor uw persoon, te dier ure een besluit nemen, waarover zij nu berouw hebben als haren op hun hoofd. Wat al verschrikkelijke vertelsels en beschuldigingen, van te hebben willen dooden en anderszins, zijn op verschillende plaatsen uit uwen mond gehoord tegen uwe naasten, die toch in dit opzicht onschuldig waren, maar waarin gij niet onschuldig waart. Wij weten dit zeker uit den mond van geloofwaardige getuigen, ook dat daaruit de geheele ondergang van sommigen is gevolgd, die nu met hunne kinderen, in hunne droefheid voornamelijk over u roepen. Wanneer men nu met deze uwe voorgaande handelingen de memorie vergelijkt, geschreven aan Z. E. dan worden deze bevonden heel wat meer waard te zijn dan een rotte mispel, gelijk gij ze bij verzachting wilt voorstellen, daar zij openlijk getuigenis afleggen, hoezeer gij u met raad en daad hebt bemoeid met zaken die geheel buiten de perken van

uw beroep en ampt liggen. Gedenk bovendien hoe gij een vromen man in verdenking hebt gebracht, wien met de zijnen, het woord dat gij hem in den mond hebt gelegd, wel diep in het hart moet grieven, en dat zij mogelijk met zich in het graf zullen voeren. — Doch ons lust 't niet deze zaak (die groot en zeer vreemd is), verder in bizonderheden te ontwikkelen. 't Voorgaande dient alleen om u in herinnering te brengen, waarin en hoe gij tegen uw beroep en ampt hebt gehandeld en hoe gij u tegen uw naaste en tegen de kerk hebt vergrepen; waardoor een ieder zich zoozeer aan u geërgerd heeft, dat wij niet een onzer kennen, die van u, althans wat dit aangaat, niet met merkbare afkeuring spreekt; te meer, omdat de val en het verderf der kerk daaruit is gevolgd. Wij willen wel gelooven dat uwe bedoeling zich niet zoover heeft uitgestrekt als de zaak geloopen is, maar, wij letten op uwe slechte handelingen, die ons al vroeg mishaagd hebben; handelingen die geheel en al waren buiten uw beroep en ampt. Uwe onvoorzichtigheid is daarom des te meer te beschuldigen, omdat gij u bemoeid hebt met zoo gewichtige zaken gelegen buiten uw beroep, in welke gij u hebt laten gebruiken tot een instrument om den weg te bereiden tot datgeen wat nu de gansche wereld aanschouwt en alle vromen beschreien, en waarvoor men vroeger, toen de partijschap reeds bestond en men de praktijken vernam tot de verandering (nl. der regeering) bij de hand genomen, wel zeer bevreesd was. En dat is gemeenlijk de vrucht, wanneer men uit hartstocht en uit kwaad vermoeden, iets tegen iemand inbrengt, vooral in dergelijke tijdsomstandigheden waarin men de eene omwenteling op touw zettende, de andere als van zelf in de waagschaal stelt of uitlokt. Daarom,

lieve broeder, zeg ronduit dat gij u misdragen hebt en niet dat gij u hier of daar zoudt hebben kunnen misdragen en beken ronduit dat gij ons kwalijk behandeld hebt, en niet alleen dat wij meenen kwalijk behandeld te zijn; want dit is alhier te openbaar dan dat het in twijfel zou kunnen worden getrokken. Het kan ook niet verschoond worden dat gij, zonder ter vergadering te verschijnen, zonder eenige voldoening te doen tot wegneming ter voorz. ergernissen, zijt vertrokken. De voorgewende „noot des perickels" was zoo groot niet of dat had wel kunnen geschieden, doch wij houden het er voor, dat er wat anders was dat u zoo haastig deed vertrekken, zonder het oordeel der kerk te hooren of te vernemen. Wat voorts het vreemde ampt aangaat, door u aangenomen, wij geven u in gemoede in bedenking of deze twee dingen: een commissaris of agent van de overheid te zijn in landszaken en een herder en predikant der gemeente van Christus te zijn, te zamen kunnen gaan. Het doet ons om uwentwil leed, lieve broeder, dat gij nu uzelven in datgene wilt verontschuldigen, hetgeen gij vroeger met ons in anderen terecht berispt hebt, en nog veel meer, dat gij niet begrijpt of niet wilt begrijpen, waarom deze opdracht, niet uit gunst of liefde ten uwen opzichte, u op den hals geschoven is, waarin toch het 10de artikel van de kerkordening ons de wet stelt [1]). Ziet, lieve broeder, dit hebben wij u nogmaals voor oogen willen stellen om u te doen gevoelen dat gij uwe zonde vergroot;

---

[1]) Kerkord. van 1586. art. 30: Dewijle een Dienaer des Woords, eens wettelijk beroepen sijnde, sijn leeven lanck aen den kerckendienst verbonden is, soo sal hem niet geoorlooft zijn hem tot een anderen staet des levens te begeeven, tenzij om groote en wichtighe oorsaeken, daer van die Classe kennisse nemen ende oordeelen sal."

over zulke groote en kennelijke ergernissen, die wij boven in drie punten in 't kort vervat hebben, behoort gij te weenen en de gemeente Gods door een openlijke bekentenis te stichten; zulk een ronde bekentenis zal u altijd verontschuldigen. Hoewel wij dan nu uwe verklaring, waarin wij geên bewustzijn van schuld, noch een oprecht leedwezen aantreffen, en die de gegeven ergernissen niet herstellen, niet kunnen aannemen, en wij daarom wel reden hebben om tot uwe „wederoprichtinghe" de zaak verder te vervolgen, zoo meenen wij toch de zaak en het geding te moeten laten rusten, in aanmerking nemende dat de kerk (God beter 't) jammerlijk aan den grond ligt, daar onze herders zijn verstrooid, wij aan alle kanten benauwd zijn, de kudde verlaten en de gansche religie in een treurigen toestand is. Wij geven dus de zaak Gode over en laten het aan uw eigen geweten over u voor den Heer te verootmoedigen en rouwe te dragen; alleen zal 't het bestuur der kerk vrij staan om met u verder te spreken en voor goed met u af te handelen, zooals het dit zal behooren te doen. Wil niet denken, broeder, dat onze vermaning uit partijdigheid, bitterheid of andere vleeschelijke beweegredenen gesproten is, alsof wij uwe aanklagers waren en partikulier met u twist hadden, maar het is de zaak zelve en de gemeente Gods die klaagt; amptshalve hebben wij moeten doen hetgeen wij gedaan hebben, want wijzelf zijn over u bedroefd en beschaamd, en ons aangezicht is vaak beschaamd en ons hart vaak bedroefd geweest. Wij bidden God Almachtig dat Hij uw hart moge vermurwen en tot oprechte nederigheid wil brengen, om uw loopbaan nog zalig en eerlijk te voleinden. Wees Hem aanbevolen."

Tegelijk met den brief aan Moded verzond de kerkeraad

te Utrecht een brief [1]) aan de gemeente te Emden, die reeds over Moded's zaak scheen geschreven te hebben. De kerkeraad meldt daarin hetgeen hij aan Moded geschreven heeft; dat de gemeente te Emden toch moest begrijpen, dat de twist tusschen de leden des kerkeraads en Moded niet van partikulieren aard was; dat de ergernis door Moded gegeven zeer groot was, ja grooter dan de kerkeraad begeerde te schrijven, en dat hij daarom de gemeente van Emden verzocht met Moded te spreken en te handelen, om te trachten hem weder te brengen tot de gemeenschap der kerk. Voorts wilden zij de gansche zaak begraven en zonden een copie van den brief aan Moded geschreven. „Het jammert ons wel," zoo spreekt de brief, „dat de man, die van ouds af der kerk veel diensten heeft bewezen, op zoodanige wijze den dienst verlaat, maar had hij op de vermaningen, die hem steeds broederlijk gedaan zijn, wat meer acht geslagen en dezen meer gevolgd dan zijn eigen zin en wijsheid, waarlijk! het zou zoo verre niet geloopen zijn. Dat de lieve God ons allen beware en deze en diergelijke voorbeelden ons tot waarschuwing mogen dienen om voorzichtig te wandelen."

De kerkeraad van Emden was niet ongenegen zich met de zaak in te laten en eene verzoening tusschen de gemeente van Utrecht en Moded te bewerkstelligen [2]). De gemeente van Emden schreef daartoe den 8sten Maart en 20sten

[1]) Werken der Marnix-Vereen. Serie III. Dl. II. bl. 33.

[2]) De kerkeraad van Emden was meermalen als bemiddelaar tusschen twee partijen opgetreden. Twee jaren vroeger o. a. was een burgerlijk geschil tusschen lidmaten te Utrecht en te Emden aan de uitspraak van den kerkeraad aanbevolen, naar „het goed gebruik van ouds te Emden bestaande, om op die wijze geschillen en kwestien weg te nemen," in overeenstemming met 1 Kor. 6 : 1—7. Zie W. der Marnix-Ver. Serie III. Dl. II. bl. 31.

September 1590 twee brieven naar Utrecht [1]); slechts het antwoord daarop, gedateerd 23 Juli 1591, is bekend en opgenomen in de werken der Marnix-Vereeniging [2]). Daaruit blijkt dat Moded door tusschenkomst van den Emdenschen kerkeraad eene schuldbekentenis had ingezonden. Die van Utrecht nam daarmede echter geen genoegen, daar deze tot wegneming der schandalen geenszins kon dienen. „Niet alleen overmits zij niet rond noch eenvoudig is, (wat men om des vredes wille nog zou kunnen voorbijzien), maar veel meer, omdat zij eene halve verontschuldiging voor Moded is, en eene beschuldiging voor ons allen bevat, althans gemeenschap van schuld betuigt". Moded toch schijnt in die schuldbekentenis de geheele zaak als een misverstand te hebben voorgesteld.

„Wij zijn zeer verwonderd", zoo luidt het verder, „dat hij zich niet ontziet de zaak aldus voor te stellen, en het ontsticht ons zeer, dat een oud-predikant gelijk hij is, zoo onbewegelijk is om schuld te bekennen ten aanzien van zulke zware fouten, die aan ons en aan alle menschen alhier en ook aan hemzelven zeer goed bekend zijn. Wij antwoorden daarop dan ook niet, maar geven u alleen in bedenking, wat van *zulk* een schuldbekentenis te denken is, die een zaak omkeert, en daardoor ook andere lieden in schuld wikkelt. Niet onze handelingen met hem (die hij een misverstand en „partialiteyt„ noemt), zijn oorzaak dezer droeve ontstichting, maar de ontstichting door hem voortdurend en vooral op het laatst gegeven, is oorzaak geweest van onze handelingen met hem, die vele jammerlijke ontstichtingen gestuit hebben. De vrede onder de bedienaars

[1]) Te vergeefs heb ik in de archieven te Utrecht naar deze brieven gezocht.

[2]) Aldaar, Serie III. Dl. II. bl. 42.

des Woords alhier is altijd bewaard geweest, maar omdat nu één zich heeft vergrepen en de anderen hem tot hun groot leedwezen kerkelijk hebben moeten vermanen, daarom is niet de zalige band des vredes uit partijdigheid verscheurd, gelijk Moded voorgeeft." De kerkeraad wilde verder niet ophalen wat hem in de schuldbekentenis mishaagde. Ook had hij geen lust al de getuigenissen tegen Moded over te zenden, (ofschoon hij dit door zijn hardnekkigheid wel verdiende), maar stelde zich tevreden met een ander „forma Reconciliationis" te zenden, waarin volstrekt niet op het uiterste werd aangedrongen, maar die in zeer gematigden geest geschreven was en daarbij dienstig om de ergernissen, door Moded gegeven, weg te nemen. Zij was van den volgenden inhoud [1]: „Harmanus Modetus sall bekennen dat hij, *hoewel vuyt eenen ijver ende ter goeder meninge*, nochtans vorder hem sommige saken onderwonden heeft dan zijn ampt ende die stichtinge der kercken mede brocht, ofte dan hij behoorde. Dat hij, mede vuyt menschelicker swackheyt ende onbedachtsaemheyt, in enige dingen hem anders laten vinden heeft, dan die christelicke lieffde ende welvaert der kercken vereyschte; waervuyt alsoo buyten zijn meninge t'sijnen groten leetwesen grote argernisse ende swaricheyt voor de kercke tot Utrecht is gevolcht, hij daervan grote droeffheyt ende hartelick leetwesen van beginne aen gedragen heeft ende noch draecht, etc.

„Biddende ende begerende dat die ghene, die hierin sijns persoonshalven bedroeft, ontsticht off beschaedicht moegen zijn, dat zij hem sulx te goede houden, ende 't selve der algemeyner mensschelicker swackheyt toeschrijvende, in 't

[1]) t. a. p. bl. 49.

vier der lieffde verteeren willen etc., gelijck hij mede Godt den Here vuyt grondt zijns harten bidt ende altijt bidden wil, dat Hij den bedroeffden standt der kercken tot Wtrecht genaedelick wederom oprechten wil etc.

„Wil hij iewers tot zijner verschoninge te passe brengen dat hij geabuseert ende bedrogen is; Item dat die mensche veel gebreken ende vergrijpingen, oock als hij het alderbest meent, onderworpen is etc., dat mach men wel lijden ende dat staet hem vrij."

De kerkeraad meende dat Moded de onderteekening daarvan niet kon weigeren, indien de „wederoprichtinge" van hen, die hij bedroefd had, hem eenigszins ter harte ging. Zoo Moded slechts wilde onderteekenen, de gansche zaak zou vergeven en vergeten zijn.

„Daar wij nu alles gedaan hebben", zoo luidt de brief verder, „wat wij konden, zullen wij ons van de gansche zaak ontslaan, zoo hij de voorn. schuldbekentenis niet wil onderteekenen. Ons is 't dan genoeg als onze meening te kennen gegeven te hebben, wat hij, tot herstelling van het schandaal, op zijn allerminst schuldig is te doen. Voorts laten wij u de verdere behandeling der zaak over en mogen wij lijden dat gij hem, al onderteekent hij niet, toch tot de tafel des Heeren toelaat, indien gij 't gedoogt. Wij toch zijn niet van plan ons verder tegenover hem te stellen of hem moeite aan te doen, en hetgeen buiten ons geschiedt, dat zullen wij ons niet aantrekken. Alleen willen wij niet dat hij eene verklaring onderteekent, waarin hij ons of de kerk beschuldigt; dit zouden wij ons aantrekken en hiertegen zouden wij ons verplicht achten te protesteeren. Heeft hij reden zich over partikuliere personen te beklagen, hij kan met

hen partikulier handelen; ons is dit goed; maar wij kunnen niet verdragen dat hij het collegie van den kerkeraad of de kerk in 't algemeen ten onrechte verdacht maakt, gelijk hij niet alleen in zijn bovengemeld geschrift, maar ook mondeling bij u en andere lieden (gelijk verschillende goede vrienden ons bericht hebben), tracht te doen, hoewel wij zeer goed begrijpen dat gij hem niet zult gelooven."

Van harte wenschten de leden van den Utrechtschen kerkeraad, dat aan deze droeve zaak een einde mocht komen. Veel wilden zij toeschrijven aan menschelijke zwakheid en onbedachtzaamheid. Ook wilden zij wel gelooven dat Moded over den jammerlijken toestand der zaken een groot hartzeer had en in zijn gemoed bedroefd was. Zij waren wel geneigd tot christelijke verzoening en vereeniging, want zij waren nooit zijn vijanden geweest, noch waren het nu. Zij beklaagden hem zelfs, denkende aan zijne vele vroegere diensten, maar zij konden de oogen niet sluiten voor de vele en groote ergernissen door hem gegeven en die door vele menschen zeer hoog opgenomen waren. Ja, het maakte hunne verwondering gaande dat hij, die in het boetedoen als exempel moest voorgaan, volstrekt geen droefheid toonde, hoewel door zijne handelingen de kerk toch zulk een jammerlijke schade geleden had.

In zulk een goeden en vredelievenden geest schreef de kerkeraad van Utrecht aan dien te Emden, welke laatste er ook zeker niet weinig toe bijdroeg, dat Moded 9 Aug. 1591 bovengenoemde „forma reconciliationis" onderteekende, wat in het kerkeraadsboek te Emden aldus werd aangeteekend [1]): „Anno 1591, den 9 Augusti, is Herman-

[1]) t. a. p. bl. 49.

nus Modetus hyr voer den samptlicken broedern als predigern vnd oldesten erschenen, vnd heft desse schrift oder bekentnisse alsoe simpliciter anghenomen."

Na zijne verzoening met de gemeente te Utrecht, verliest de weg, dien Moded door dit leven nam, zich vrij wel in het duister; ik moet mij vergenoegen met mede te deelen wat, althans grootendeels, ook aan te Water reeds bekend was. Nadat te Water heeft verhaald dat hij in Munster en Keulen de heimelijke gemeenten der Gereformeerden bediend heeft, gaat hij aldus voort: „Ik heb niet aangeteekend gevonden hoe lang hij zich daar heeft opgehouden; zijnde het te denken dat toen hem zijn traktement niet meer werd uitbetaald, hij zich vandaar zal begeven hebben, om elders middelen van bestaan te vinden. Het is meer dan waarschijnlijk, dat hij bedoeld wordt in de Notulen van de Staten van Zeeland van den 29sten Januari 1601, als er gesproken wordt van een verzoek van Mondet om eenige recompense te hebben voor zijn 25 jarigen kerkdienst; waarin hij ook eenige middelen aan de hand gaf, om de gerezen onlusten in de kerk te stillen."

Dat Moded zich te dien tijde in Zeeland bevond en aldaar reeds eenigen tijd had gewoond, blijkt uit een werkje, ten deele van zijn hand, waarvan wij hier een kort relaas willen geven.

De titel luidt aldus: „Van de eerste beghinselen der Wederdoopsche Seckten, en wat veelderley verscheyden tacken, een yder met zijn aert ende drijven daer wt ghesproten zijn, Item van haer ydele Visioenen, Droomen, Prophetiën, sendinge, leere, grooten twist, etc. vele wt haer eyghen boecken ghetrocken, ende met gront der H. Schrift crachtich wederleyt. Hier is noch by ghevoecht

een grondich t'samensprekinge over de voornaemste hooftstucken haerder dwalinghe.“ Middelburg. Anno 1603 [1]).

In het voorbericht zegt hij, voor weinige jaren zijn ouden vriend en broeder Pieter Pauwels gevonden te hebben, vroeger ouderling te Norwich. Deze had twee traktaten opgesteld, om zijne kinderen voor de sekte der wederdoopers te waarschuwen, waartoe het schijnt dat hij in vroeger jaren had behoord. Hoewel Pieter Pauwels geenszins een man van studie was, vond Moded dit geschrift toch zóó merkwaardig, dat hij den wensch te kennen gaf, het, na verbetering en vermeerdering, onder zijn naam in het licht te zenden, wat Pieter Pauwels hem gaarne toestond. Het boekje, groot 341 blz. en voorzien van een register, is opgedragen aan de Generale Staten der Vereenigde Nederlanden, voor welke opdracht hij een eeregift van tweehonderd gulden ontving [2]).

Nadat de schrijver in een „Vasten gront tot d' Inleydinghe,“ bestaande uit 42 paragrafen, eerst heeft aangewezen dat er een „algemeene heylighe kerk“ bestaat, gegrondvest op het lichaam van Jezus Christus, betoogt

---

[1]) Te vinden in de Bibliotheek van de Maatschappij van Letterkunde. Zie Cat. II. bl. 3.

[2]) De Heer J. P. van Visvliet te Middelburg bericht mij, dat volgens de Rekening van den Rentmeester der geestelijke goederen van Schouwen, van het jaar 1602, Moded een jaargeld (?) heeft ontvangen van 200 gulden, dat maar eens is uitbetaald, en wel over het tijdvak loopende van 21 Febr. 1602 tot 21 Febr. 1603, en dat in margine van die rekening, door de rekenkamer is aangeteekend „*Obiit — daarom sij voortaan dit tractement uit de rekening gelaten.*“ Dat dit gefingeerde traktement de eeregift is, is duidelijk. De door mij cursief geschreven zinsnede is van een kantteekenaar, die niet wist hoe de vork in den steel zat. Moded leefde nog in 1612.

hij dat die kerk van de vroegste tijden af aanvallen heeft te verduren gehad van hen die zich door den Satan lieten bewegen en omvoeren door allerlei wind van leer. Sommigen hunner zien den geest der Schrift voorbij en letten alleen op hare letter, anderen hebben altijd het woord geest in den mond „ende dat met vremde allegorien, drijvinge, droomen, ende andere ongheschiktheden.“ Doch beide deze sekten zijn vreemd aan God en aan de gemeenschap der heiligen. De gemeente van God bestaat van het begin der wereld af; beginnende met Adam wordt zij voortgezet onder Israel, het volk van God, en vindt eindelijk in Christus haar Hoofd en Heer. Van deze heilige gemeente, die sinds Adams tijd bestaat, sluit God uit „alle vreemde secten, rotten, alle verkeerden in de leere van den gront der Salicheyt, die oft onder de kercke Gods des Ouden Testaments, oft onder de kercke des Nieuwen Testaments nu en dan opgestaen ende inghecropen zijn.“ Onder deze sekten zijn er die zich vertoonen als wolven in schaapskleederen, voor welke Christus geleerd heeft ons te wachten, en de sekte der Wederdoopers is daarvan niet de minst gevaarlijke. Hoewel deze sekte nog niet lang bestaat, zoo volgen hare aanhangers toch in sommige stukken de ketters, die in vroegere tijden in de kerk zijn opgestaan. Doch de eerste en de vader van dit „duyvels ghebroetsel“ is Nikolaes Storck, opgestaan in 1521. Deze gaf voor, dat hij met de engelen had gesproken in menschelijke gedaante. De tweede is: Thomas Muncerus; deze gaf voor, met God te hebben gesproken, die hem het zwaard van Gideon had gegeven, om alle Goddeloozen te vernielen. De derde: Balthazar Hubner; deze beweerde dat Adam nooit bewilligd heeft in het eten van den appel.

Joannes Hutte, die de naastbijzijnde komst des Heeren verkondigde. Joannes Denck, die den eed verwierp. Caspar Schenkfeldt, die beweerde dat de menschheid van Christus door diens godheid was verteerd. Lodewijk Hetser, een Ariaan. Melchior Rinck, die leerde dat alles wat hij deed hem door God bevolen was. Sebastiaan Franck, die alle ceremonien, hoewel van God den Heere ingesteld, voor „poppenspel" hield. Melchior Hofman, die zich voor den profeet Elias uitgaf. Jan Matthijs van Haarlem „een dullen raescop, overspeelder, etc. deze gaf hem uit voor Enoch, ende is den eersten sender der Nederlantsche doopers gheweest". Obbo Philips „een tamelick wel gheleert man;" deze heeft Dierick Philips, zijn broeder, David Joris van Delft en Menno Simons wederom gedoopt. David Joris laat al de genoemden verre achter zich in goddeloosheid en godslastering. Hendrik Nicolaes, de stichter van het „onzuivere huis der liefde." Adam Pastor, die met Arius en Servetus de godheid van Christus bestrijdt. Eindelijk Menno Simons. Deze 16 lieden zijn, volgens den schrijver, de hoofdketters, en accordeeren allen hierin, dat den kinderen der geloovigen, het zegel van Gods verbond, te weten de Doop, zal onthouden worden.

Naast deze zestien ketters, noemt de schrijver nog eenige andere wederdoopsche sekten. Zij zijn karakteristiek om hunne namen, b. v. de Drekwagen van Hendrick Naeldeman, de Waterlanders, de lieve Voetwasschers, de Mirakelsekte enz. Al deze sekten, zegt de schrijver, maakten een broederschap uit. Zij hadden een Doop, een Nachtmaal, een Ban tot het jaar 1555, maar nu is de onderlinge haat zoo groot, dat zij met elkaar niet willen eten nog drinken; zij groeten elkâar niet eenmaal; ver-

bannen en veroordeelen elkander, en leven in zulk een verbitterdheid, als zelfs onder de Heidenen niet is gezien.

Voorts deelt de schrijver nog drie zeer onlangs opgekomen sekten mede. Zij heeten: de Huyscoopers, de Contrahuyscoopers en de Neutralisten.

Over al de genoemde sekten handelt nu de schijver meer in het bizonder. Over Menno Simons is hij zeer uitvoerig.

Het Tweede gedeelte van dit werkje bestaat uit „een Dialogus of t'samenspreken van twee persoonen, d' eene ghenaemt Eenvoudich mensche, clagende dat hy is in den Doolhoff dezes werelts, ende d' ander, Bericht der waerheyt, die hem den rechte padt aenwijst". De „eenvoudige mensch" is door de leer der wederdoopers in tweestrijd gebracht, en spreekt: „O eeuwige goede God hoe onbegrijpelijk zijn uwe oordeelen, en hoe duister uwe wegen. Gij hebt mij arm eenvoudig mensch in deze woeste wereld gesteld, opdat ik u recht kennende, uw wil zou doen, en hier zou wandelen in heiligheid en gerechtigheid. Nu ben ik op een doolpad gekomen, en zie voor mij verschillende wegen, en die allen betreden, terwijl elke wandelaar zijn eigen weg prijst en voor het eenige, rechte pad houdt, dat leidt tot het Hemelsch Jeruzalem. Welken weg zal ik nu volgen? Ach ik ellendig, eenvoudig mensch! of ik troost mocht vinden en in de waarheid onderricht worden!" Deze woorden hoort het „Bericht der Waerheyt". en roept uit: Hola! wien hoor ik daar zoo deerlijk lamenteeren, is het niet de „eenvoudige mensch"? Ja, het is hemzelve; ik zal hem de hand bieden. Och mijn vriend ik wensch u de eeuwige zaligheid toe.

Nu ontwikkelt zich een tweestrijd, waarin de „Een-

voudige mensch" telkens de partij der wederdoopers opneemt, en dan door „Bericht der waarheid" wordt weerlegd. Het einde van den strijd is natuurlijk dat, „Bericht der waarheid" de overwinning behaalt, en de „Eenvoudige mensch" overtuigd wordt en belijdt dat de wederdoopers dwalen. Hij zal gaan tot zijne broeders en trachten hen van hunne dwalingen te overtuigen. Hieraan hecht „Bericht der waarheid" zijne goedkeuring en belooft hem te helpen in alles, waarmede hij de eere Gods en „den eenvoudigen mensch" dienen kan; waarop de „eenvoudige mensch" zijnen goeden vriend en lieven broeder hartelijk bedankt, en de laatste met een gebed om Gods zegen en genade eindigt.

De schrijver spreekt in zijn werk met kennis van zaken; immers zegt hij [1]): „zoo de nood mij drong, ik zoude uit eigen ervaring kunnen spreken van hetgeen, ons reeds voor 42 jaren in Braband en Vlaanderen, en elders, vooral te Antwerpen, door dit „boos gespuys" wedervaren is." Hij kende de wederdoopers dus niet van gisteren of eergisteren.

Blijkt uit de opdracht van dit zijn geschrift, dat hij zich in 1603 te Middelburg bevond, wij weten tevens zeker uit een uitdrukking, die Saravia in een reeds vroeger door mij genoemden brief gebruikt, dat hij in 1612 nog leefde. Saravia schrijft daarin aan Uytenbogaert: Ego me illius confessionis ex primis unum fuisse authoribus profiteor; sicut et Hermanus Modetus, *nescio an plures sint superstites.* Hij leefde dus nog 13 April 1612, den datum waarop deze brief werd geschreven.

Wist te Water noch den tijd noch de plaats van zijn

[1]) bl. 186.

overlijden, wij kunnen ook omtrent de plaats waar hij stierf, met eenige meerdere zekerheid spreken, daar D. P. Pers in zijn boek „De verwarde Adelaar en ontstelde Leeuw“ [1]) verhaalt dat hij op zijn ouden dag eenzaam binnen Emden heeft geleefd en aldaar gestorven is.

Een kort en bondig oordeel over Moded uit te spreken valt mij hoogst moeielijk. Immers een oordeel te vellen over een man wiens leven zoo wisselvallig was en in zulk een buitengewonen tijd valt, die zoo luttel geschriften heeft nagelaten, en wiens biographie wij hebben moeten samenstellen uit berichten, die meestal van een partijdige en Moded vijandige zijde tot ons kwamen, is niet alleen zeer gewaagd, maar zou ook zoo licht onbillijk en onwaar zijn. Ik kan mij te eerder aan het einde van dit geschrift van zulk een beoordeeling onthouden, omdat ik in de levensschets zelf, door die berichten aan kritiek te onderwerpen, reeds mijn oordeel eenigermate heb uitgesproken en gemotiveerd.

En wanneer ik dan terugzie op het belangrijke en veelbewogen leven van dezen Nederlandschen hervormer, dan weet ik niet beter te doen dan te eindigen met de woorden van Willem te Water: „de aanmerkelijke diensten die hij, niet alleen aan de opkomende hervormde kerken in Nederland, maar ook aan het Gemeenebest heeft bewezen, schijnen zijn gebreken en [vaak verkeerde handelingen] al vrij wel te kunnen vergoeden.“

---

[1]) Aldaar, bl. 404, 2de druk.

NASCHRIFT.

De naam „Moded“ is waarschijnlijk af te leiden van het Hebreeuwsche werkwoord מָדַד, dat uitspannen of uitstrekken beteekent. De eigenlijke naam van Moded was Strijker; de naam „Moded“ zou dan het participium activum (מוֹדֵד) van bovengenoemd werkwoord zijn, en een vrije Hebreeuwsche vertaling van den naam Strijker.

Moded was een man, niet onervaren in de Hebreeuwsche taal. Zoekende naar een pseudoniem, moest hem als van zelf dit woord voor den geest komen. Ook verklaart zich daaruit de vreemde spelling van zijn naam (niet Modet, maar Moded). Vergelijk boven bl. 8.

BIJLAGE.

Van dit in meer dan één opzicht belangrijk werkje, dat ik hierbij op nieuw uitgeef, zijn slechts twee exemplaren bekend, het eene berustende te Brussel in de Bibliothèque Royale, het andere te Gent in de Bibliotheek der Universiteit aldaar. Het bevat 91 genummerde bladzijden in 8vo, gedrukt met Gothische letter. Gelijk men ziet heb ik voor de Gothische letter de Latijnsche type in de plaats gesteld, daardoor is de lange *s* door de korte vervangen. Meerdere veranderingen heb ik mij niet veroorloofd. Om bij het aanhalen verwarring te voorkomen, heb ik zelf niet gepagineerd, maar slechts de pagineering van Moded aan den rand der bladzijde aangegeven.

APOLOGIE OFTE VERANTWOORDINGHE
HERMANNI MODEDT,

TEGHENS DE CALUMNIEN ENDE VALSCHE BESCHULDINGHEN GHESTROEYET, TOT LASTERINGHE DES H. EUANGELIJ, ENDE ZIJNEN PERSOON DOOR DE VIANDEN DER CHRISTELIJCKER RELIGIE.

(.˙.)

MATTH. 10 : 22.

Ende ghy sult gehaet worden van alle menschen om
mijnen name, maer die volstandich sal blijuen
totten eynde die sal salich worden.

1567.

Aen den Hoochgeboornen Prince
mijn Heere den Prince van
Oraingie.

Blz. 3. Doorluchtighen ende hoochgeborene Prince, uwe Excel-
lētie en is niet onbekent, de sententie onses Heerens eñ
salichmakers Christi Jesu, daer hy alsoo spreect: Dencket Mat. 10 :
niet dat ick ghecomen ben om vrede te senden op der Luc. 12 :
aerdē, Ic ben niet gecomen om vrede, maer om het sweert
te sendē, hetwelcke de Heere Christus verclaert in de
voorgaende woorden, te weten hoe dat om het ghetuy-
ghenisse Christi ende Zijns H. Euangelij, die eenen Broeder
sal den anderen in de doot ouerleueren, ia den Vader het Mat. 10 : 21
kint, ende het kint den Vader, Item dat sy oock volgende
de leere Christi Jesu sullen ghehaet worden voor alle men-
schen, met beswaringhe van alderley leugens eñ calumnien,
So ist claer dat de kinderen der duysternissen de mate Mat. 23 :
haerder vaders door de Operatie des Satans, tot allen
tijden volbringhen, gelijckerwijs dat selue in den aenuanck
Blz. 4. der eerster Kercken begonst heeft, So ist ooc dat om de
selue sake diueersche calumnien eñ beswaernissen ouer
mijnen persoon gaē in de landē des Maiesteyts onses
Conincx ende Souuerainen Heere, iae dat oock sommi-

ghe wel stoutelick onder het ghemeene volck laten wt-
gaen, sy willen des selues houden staende, ende wettelijck
ouer my bewijsen, daer door dat mijn persoon als crimi-
nelyck suspect ghemaect wort, so wel by den Princen
ende Ouerheyt, als oock by den boosen eñ calumniateurs
tot beswaernissen ende confusie der Gemeenten eñ oprechte
Religie Godes in dese Nederlandē. Eñ naer dien dese ca-
lumnien, meest gheschieden Thantwerpen, al waer sy oock
eerst begonst hebben, ende als noch hoe lancx soo meer
continueren, welcke sake oock de Magistraet naer het
om. 13 : 4. ghemaecte ende geconfirmeerde accoort behoorde in han-
den te nemen, eñ naer hare heylighe beroepinghe, ghe-
lijck de Wet Godes eñ de natuere selues, met oock de
redene leeren, een yegelick van wat partije hy sy in
zijne onnooselheyt te beschermen, so ist vele meer dat Blz. 5.
sy teghen de gherechticheyt ende haer officie niet alleene
dat selues laten voor by gaen, maer oock alsulcke inwor-
telinghe der boosheyts approberen, voetsel gheuen ende
gheheel laten onghecorrigeert blijuen, daer wt dat den
boosen materie ghegeuen wort, hoe langer hoe meer in
boosheyt tot verweckinghe van twist in de Republicque
voort te gaen, het welcke my oock groote oorsake heeft
gegeuen, soo mijnen persoon so den dīest ende suyuere
Religie Godes, met de tegenwoordighe Apologie, vā alle
quade suspitien, lasteringhen ende calumnien, voor alle
menschen te beurijden, met oock my te purge te stelle-
ne, teghens alle die haer ouer my int minste ofte int
meeste te spreken hebben. Ende niet wetende eenighen
bequamer ende competēten Richter, dan uwe E. als
Burchgraue van Antwerpen, Rechter, Magistraet eñ Gou-
uerneur der seluer, so bidde ick seer ootmoedelick uwer

E. de teghenwoordighe sake op ende ter herten te ne-
Blz. 6. men, niet siende op de qualiteyt der seluer, Maer vele
meer indien dese Calumnien niet te neder gheleyt worden,
dat niet alleene mijnen persoon, maer oock de geheele
nederlantsche Kercke, hoe langhes hoe meer bewaret sal
worden, Eñ men sal also oorsake ende Fundament ghe-
uen den wedersprekende valsche ouerdraghers, om meer
eñ meer teghens de Maiesteyt Godes, ende haer eygen
conscientien te sondighen. Eñ oock te meer om dat indien
daer yemant is, die my in eenige saken beschuldigen wilt,
dat hi dat selue behoorlick eñ wettelijck moghe doen. Op
dat oock uwe E. hierinne mach volgen het loofweerdig
exēpel van den Gouuerneur van Judeen ende Samarien Fe- Act. 24 : 1, 18.
lix, die in de sake van sinte Pauwels tegens de Ouerste
Priesters Scriben eñ Pharizeen vā Jeruzalem ia de ma-
gistraet selue. In ghelijcke handelinge de selue sake (als
gerechtich Rechter van God ingestelt) aen em geno-
men heeft, ende daer ouer recht gedaen, ghelijck oock
de weerdighe ende wijse Coninck Salomon ghedaen heeft, 1 Sam. 31.
Blz. 7. niet alleene tot hem nemende de onlieflijcke sake eñ cause
van twee gemeene vrouwen, maer ooc daer ouer een ghe-
recht oordeel geuende. Dit doende uwe E. sal een oor-
sake wesen van eene goede eendrachticheyt, paeys ende
vrede, in dese onse vaderlant, tot grootmakinghe des
name Godes ende tot groote stichtinge zijnder gemeen-
ten. Wt Maestricht desen Donderdach den IX Januarij
MCCCCCLXVII.

By den al uwen onderdanigen
Dienaer Hermānus Modet.

Niet alleene de H. Schriftuere, Maer oock de Histo- Blz. 8.
rien der Heydenen, sampt der natuere selues gheuen ons ghetuyghenisse dat tot gheenen tijden eenighe politische ofte ghereguleerde natie vā volcke geweest is, sonder exercitie van eenige Religie, welcke Religie exercitie oock tot allen tijden aengheuangen ende ghebruyct is geweest, naer het geuoelen eñ voornemen van eenen yegelijck, als op een seker Fundament. Also hebben daer sommighe gheweest, die daer gedient hebben de natuere, de Influentiën eñ den loop des Hemels, deur eenige natuerlicke redenen, hebben dese eñ dierghelijcke (naer dat een yeghelijck sulcx in de impressie zijns ghemoedes ende verstandes gheuonden heeft) voor een seker Fundament ghehouden, niet tegenstaende dat oock de ghene die daer nae ghecomen zijn geweest, in den seluen Godsdienst so verre niet hebben ghesien, maer hebben haer seluen ghecontenteert, het Fundament harer Religie te zijne, de preschriptie
van tijden, het oude ghebruyck ende ghewoontheyt, want Blz. 9.
sy daer toe, daernaer oock wt eenich goetduncken andere saken by ghedaen hebben, ende alsoo haren Godsdienst verciert eñ vermeerdert. Eñ sy hebben oock hier sonder eenighe bescheyden redenen (so men in hare Historien lesen mach) also halsterck ende hertneckelijck ghebleuen, dat sy veel lieuer de pugnitie Godes, naer zijn gerechte oordeel hebben willen, ende ooc moeten verwachtē, dan de waerheyt Godes int voorder ondersoecken, eenige plaetse te geuen. Desghelijcx vintmen oock claerlijc inder

H. Schriftuere, want wy sien wt de leere der H. Schriftuere,
dat de eerste tijden, so wel de Vaderen des ouden Tes-
taments, als oock de eerste Kercke der Apostelen des
nieuwen Testaments wt Goddelicke eenuoudicheyt slecht
ende recht, de onuerandelijcken wille Godes gheopenbaert
ende volcomelijck in Zijn H. woort wtghedruct, als een
warachtich ende seker Fundament gheuolget hebben. Ende Act 15.
al ist dat sommige daer naer ghecomen zijn, niet een-
Blz. 10. uoudich daer by ghebleuen zijn, maer hebben oock alsoo
wel in den tijden des Ouden Testaments, als in de tijden
des Nieuwen Testaments, wt goede meeninghe ende on-
gegronde eenuoudicheyt, op dit Fundamēt getimmert,
hout, hoy, stoppelen. etc. Eñ om dat te betuygen, naer- 1 Cor. 3 : 12.
latende de getuygenissen des ouden Testamēts, ons is
niet onbekēt, hoe dat de Heylige Apostel Paulus dit be-
claecht, in zijne tijden die doch der Religie aengaēde
slecht eñ vol gauen des H. geest waren, wat swaric-
heden ooc in de Ghemeenten van Asia, de Satan hier
mede ingebrocht heeft, geuet ons ghenoech te kennen de
Euangelist Joannes int boec der Openbaringe, Ghelijck Apoc. 2 : 3.
die vā Galaten om de Besnijdinghe, ende die van Colos- Gal. 5 : 1, 2.
sen om den dīest der Engelē. Col. 2 : 18.

Eñ op dat ic verswijge sommige groue eñ eensdeels
ongoddelicke Scribenten, so beuintmen doch dit selue,
niet alleene bij sommighe ghemeene oude Scribenten (waer
deur sy vā dē rechtē eñ eeuoudigē fundamēte der H.
Blz. 11. Schriftuere afgeweken zijn) maer ooc by sommighe die
daer Pilaers der Kercken eñ onder andere de reynste ge-
naēt werden. Als by Tertullianum, de welcke tegens den Tertullianus.
wtghedructen wille Godes, den tweeden huwelijcken staet,
dat is naer de doot van der eerster Huysvrouwe, als Chris-

Cyprianus. telick verbannet heeft, Item by Cyprianum int Wederdoopen, dergener die van eenige Ketters ghedoopet waren, Ende van het Nachtmael onses Heeren Jesu Christi den onmondigen kinderen te gheuen, Item by den seluen in het beghinsel oft indringhen om te houden (horas Canonicas) Item by Chrysostomum de irremissibili peccato, ende andere beghinselen der grouwelicheden, by Ambrosium, die wt zijn goetduncken eñ niet wt de H. Schrifituere alle dagen ende tijden int vasten eenen yeghelijcken vry hielde te zijne wtgenomen de veertich daghen aen de welcke hy de menschen als ghebots wijse heeft willen binden. Item van het beghinsel der Monicken doch in gheenen deele ouver een comende met dese tijden teghenwoordich, ende ettelicke tijden ghepasseert. Item by Au-

Augustinus. gustinū vintmen claerlickē diuersche abuysen, in de boecken Blz. 12.
der wederroepinge verclaert. Ick verswijghe oock wat hy nootshaluen door ongeschicetheden ende booshedē des gemeenē volcx somtijts heeft moeten gebruycken, als van verdienstē, genoechdoē eñ andere, daertegens hy hier nochtās opentlijck schrijft, ende als ongoddelijck verdommet. Men vint dit by dese ende bysondere, oock by de Grieecsche Scribenten, de welcke voor andere natien, tot goetduncken, goede meyninghe, eyghen inuentie, ia eygentlijck tot afgoderie (ghelijck oock noch) ghenegen waren, eñ oock tot diergelijcke abuysen meer. Maer hebbē alleene eenighe exempelen willen voortstellen, op dat men sien mach hoe weynich de Religie Godes gefundeert op het Fundament der Apostelen ende Propheten in de nauolgende tijden suyuer gebleuen is geweest. De gheschonden natuere die haer seluen nemmermeer en betert, eñ eyghent-

he. 2 : 20. lijck tot Afgoderie is gheinclineert, heeft dese beghinselen

Blz. 13. van hout, hoy, stoppelen, etc. niet door het vier des 1 Cor. 3 : 12.
Goddelicken woorts laten barnen, Maer door de verleydinghe des Satans lancx so meer vermeerdert, also dat ooc de tijden daer naer noch volghende, wt ghelijcke ongegronde meyninghen dat selue voor eenen sekeren regel gehoudē hebben gehadt, eñ daerop de exercitie harer Religie, als op een seker Fundament bewaret. Eñ sommighe daer naer hebben tot de vermeerderinge deser abuysen, tot een Fundament hier by gedaen, de Concilien ende Expositien der Vaderen, sonder eenich onderscheyt, het welcke in ghebruyck ende gewoontheyt gecomen zijnde, hebben de naervolgende tijden vast gehoudē de traditie van desen gewoonheyt, gebruyk, possessie ende diergelijcke, het Fundament eñ waerheyt der Religie te zijne, eñ by consequent het ghemeene volck dese abuysen voor seker ingebeeldet eñ geleert, hier op te staen, de Oude Catholijcke Kercke, die alleene warachtich is, die niet dwalen en can, eñ buyten de welcke niemant salich worden en can.

Blz. 14. Eñ op dat de conscientie hierinne wel sterckelick soude gebonden blijuen, heeft de Roomsche Kercke met haer hooghe scholen, in haer Theologische Professie voor seker besloten, het Fundamēt der Kerckē te zijne, niet alleen de H. Schriftuer, maer ooc de traditiē oft hātleueringe, de Concilien eñ de expositien der Vaderē, eñ so nu hier
tegen yemāt wilde leeren oft sprekē, is sweert, water eñ Chr. 28 : 16.
vier bereyt geweest, alsoo dat niet naer het ghetuyghenisse Mat. 16 : 18.
Christi onses Heeren, Itē der Apostelen eñ Prophetē, de 1 Cor. 3 : 11.
kercke Christi is op het fundamēt der Apostelē eñ Pro- Ephe. 2 : 20.
phetē, maer gelijc si leerē op veel fundamēten getimmert. Maer niet tegenstaende dat de satan, so wel in de

tijdē des ouden als des nieuwē Testamēts, dese swarichedē
de kercke heeft aēgedaē, daermede dat God wt goede
oorsakē, naer zijn gerechte oordeel, de weerelt tot allen
tijden is straffende, so heeft ooc daer en bouen God de
Jez. 10 : 22. Heer zijn cleyne ouerblijfsel tallē tijdē door vrome God-
Rom. 9 : 27 salige Prophetē, Herders, Apostelē, eñ Predicāten, in
ende 11 : 10. de gehoorsaēh. zijns heyligē wille, met de saluinge zijns Blz. 15.
Ephe. 4 : 11. geests, door de reyne eñ onbeulecte leere zijns Heylichs
woorts bewaert, om te bewijsen eñ tallen tijdē voor oogē
te stellē zijne barmherticheyt aē de vatē der genaden
Rom. 9 : 22 teghen de vaten des toorens in de verclaringe zijnder ge-
ende 23. rechticheyt, hoe wel sy ooc, te weten de vrome dienaren
Godes middeler tijt van de Godloosen eñ ongherefoormeer-
den in de Heylige kennisse des eewigen leuēs vdrucket,
bespottet, gelastert, vdreuen, gedoodet ende met meni-
gherley banfuren eñ tormēten gemartelizeert zijn gewor-
den, ia alle dage om het getuyghenisse Christi ghelijc slach-
schapen gedoodet, so hebbē sy nochtans duysentmael veel
Psal. 44 : 23. lieuer door schāde eñ eere, door goet geruchte eñ quaet
Rom. 8 : 36. geruchte, doer leuē eñ steruē in godes sake getrouwelic
2 Cor. 4 : 13. eñ vrymoedelic hare sorge eñ oogē op dē Heere wer-
2 Cor. 6 : 8. pende willē voortgaen, dan de sententie van eenen on-
getrouwen dienaer te hooren, die het pont dat hem tot
Mat. 25 : 25. woecker vertrauwet is, soude oft door de vreese der
menschen, oft door de lasteringhe ende quaet gheruchte, Blz. 16.
ofte om de tijtlicheyt deses leuens, ofte door vreese des
doots, moghen begrauen hebben, het welcke den natuer-
licken mensche vremt, Maer den Godvreesenden geen
wonder en geeft, de wijle sy van de eeuwighe verorde-
Ephe. 1. Col. 1. ninge ende wille Godes, ia oock in de aldergerincste
Mat. 10 : 29. dingen hier op aerden versekert zijn. Eñ der haluen van

haren opgheleyden dienst ende beroepinghe Godes niet
en connen, noch door sweert, water, vier, tormenten, Rom. 8 : 38.
noch door macht, potentaetschap, Engel oft eenige Creatueren, het sy in den Hemel, oft op der aerden gescheyden werden.

Hier van ist niet noodich veel te verhalen, de wijle ons de exempelen ende eruarētheyt deser saken, niet alleene in de oude, maer oock in onse teghenwoordige tijden sekerheyt ghenoech gheuen, Want wien ist doch onbekent, dewelcke van veertich iaren, oft daer ouer verhalinghe ende ghedenckenisse hebben, wat heerlicheden, wonderdaden ende crachtighe teeckenen God de Heere
Blz. 17. in diuersche lādden tot de versterckinge eñ bewaringhe van de suyuere Religie eñ des heyligen Godsdienst ghedaen heeft, hoe veel diueersche Instrumenten als Godsalige Ministers, Pastoren, Wtlegghers van de H. Schriftuere, ghetuygen eñ vrome Martelaren de Heere onse God, tot voorder versekeringe ende bewaringhe van onse oprechte ghehoorsaemheyt, ende in de Goddelicke Religie bestādicheyt, de weerelt voorghestelt, ende ons als medeghetuygen gegeuen heeft, leert ons dat niet genoech (op dat ic verswijghe het Godtsalich leuen ende heylighe wandelinghe) haren goddelicken eñ vruchtbaerlicken naer ghelaten arbeyt, eñ oock der heyligher Martelaren Historien: Ja ist oock niet kennelijck allen menschen ionck ende oudt, de wondere werckinghe des Heeren in de warachtighe Religie Godes geplantet, in Enghelandt, Vranc-rijck, Scotlant, Duytschlant, Zwitserlant, ende in de Nederlanden onder onsen Souuerainen Heer den Coninck Philippus van Spaengien: Men heeft ghesien, ende men
Blz. 18. siet noch alle daghe de menichuoudighe tyrannien des

Satans, teghens de wtuercorene Godes, om de querele ende het ghetuygenisse onses Heeren Jesu Christi, Men siet compassie ende bescherminghe onder de onredelicke creatueren, die vā eender natueren zijn, maer by desen volcke, die nu de conditien der menschelicke natuere wtghedaen hebben int veruolghen der kinderen Godes met dooden, ende menigerley tormenten martelizeren, die ghelijck schaepkens ter slachtinghe gebracht werden, hebben sy niet meer compassien, dan oft sy een lam tot
Psal. 79. spijse bereyt hadden, ten is oock niet ghenoech metter doot ghemartelizeert te wesen, maer oock de doode lichamen, die nu de begrauinghe niet weerdich gheacht en zijn, moeten de voghelen des Hemels int velt op een radt oft galghe tot spijse voortgestelt werden. Niet tegenstaende dat dese benautheden des vleeschs in dese sware ende dagelicksche veruolginghe ende onnatuerlicke Tyrannie den Dienare Godes niet alleene van hare persoonen, maer oock ouer alle lidtmaten der Ghemeenten Godes, een Blz. 19.
daghelijcx Cruyce ende doodinghe gheweest is, soo en hebben sy nochtans niet alleene willich, ende bereyt geweest (als ooc noch) het cruyce des heylighen Euangelij te onthalsen, maer oock tot verseeckeringhe by den wtuercorenen van de suyuer ende alleene oprechte Religie Godes, ende tot confusie aller wederpartijen, hem seluen in den dienst der Kercken Christi, tot allen tijden voorghestelt ende beroepen (als ooc noch) op de straffe ende peyne van ghedoodet te werdene, tot verantwoordinghe ende defensie van de waerheyt des Godsdienst, ende oock haerder innocentie, hebben sy noyt ghehoor moghen crijghen.

Maer zijn tot allen tijdē sonder kennisse van saken sonder gehoort ende ouerwonnen te worden van de Ket-

ters ende vianden der kercken, ghelijck slachtschaepkens gemoordet geworden, daer doch ter contrarien eē dief
Blz. 20. eñ quaetdoēder, tot zijnder defensien ghehoort, eñ opentlijck voor allen menschen des quaetdoens ouerwonnen wert, eñ plaetse heeft hem in alle manieren te vantwoorden, dat dan een dief, moorder, quaetdoender nu toegelaten is, moghen de arme ghetuyghen ende slachschaepkens Christi niet deelachtig worden, O onredelicheyt bouen alle onredelicheit: hoe en soude dā dat bloet der kinderen Godes niet wrake roepen, ouer dit boose eñ ouerspelige ende bloetghierighe gheslachte. Ist niet grootelijcx te be- Luk. 11 : 50, 51
claghen eñ te beschreyen, dat soo wijse dappere Heeren eñ Magistraten (het natuerlick licht belanghende) so langhe met blintheyt (den inwendighen mensche aengaende) door de blinde leyders de Canonisten, gehouden hebben gheweest, ende gedronghen, als ghelijck onder haer macht ghehouden wesende, op hare decreten, sententien, ongoddelicke ende Tyrannische Concilien, sonder ghehoor ende defensie, sententie ouer des onnooselen eñ ontschul- Joan. 19 : 6.
dighen bloet te gheuen. Ja dicmael teghens het strijden Mat. 27 : 26.
Blz. 21. haerder eyghen conscientien. Dit is spreect Cyprianus een Cyprianus lib.
sake die ons wter herten weedoē moet, dat de Christenen I. Epist. 6.
onder den Antechrist zullen staen, ende dat de ouertreders des Gheloofs ende verrader der kercken, ghelijck midden inder kercke wesen sal, ende teghens de kercke nochtans zijn ghewelt drijuen, beschrijuende den Antechrist wt de woorden Christi, te wetē, wie met my niet en is, die is teghen my, eñ wie met my niet en versamelt, die Matth. 12.
verstroeyt. Luk. 11.

Maer de wijle dit God also belieuet, als noodighe ende nuttighe middelen ghebruyckende, in zijne Goddelicke

sakē, wat hebben dan dese Antechristen hier mede wt-
gerechtet: So vele hare persoonen aengaet, rechten sy dit
eygentlijck wt, dat Pharao aen hem eñ zijnen volcke wt-
1: 27, 28. gherecht heeft, teghens Gods volc de kinderen vā Israel,
ten sy dat daer een hertgrondelinghe ghemoetbeteringhe
ende bekeeringhe in hare herte geschie, Eñ so vele de
Heere, glorie ende grootmakinghe van de name Godes ende
8 : 14, zijnder heylighe Kercke belanghet, rechten sy een groot pro- Blz. 2:
: 19. fijt aen, eyghentlijck dat selue, dat de Joden aen de hey-
lige Propheten, de Joden ende Heydenen aen de heylige
Apostelen eñ Godsalighen martelaren gedaen hebben. Hi-
s contra larius contra Arrianos, gheeft hier van schoone ghetuy-
nos. genisse.

De Kercke (spreect hij) die wort met elendt ende gheuanckenissen gheschrict ende gedwongen te geloouen, dien die noch met elendicheyt eñ banden int ghelooue creupel is. Maer also moet de Kercke Christi, door het schricken eñ veruolghen vermeerdert ende verbreydet
15 : 16. worden. Sy beroemen hen in hare herten, dat sy van de weerelt gheeert ende gelieuet worden, de welcke doch Christi niet zijn en moghen, ten sy dat sy de weerelt haten etc.

Daer en bouen als sy haren moetwille aen sommighe niet hebben connen ghebruycken, noch haer bloedighe herten, niet vanghen, spannen, ende dooden versadighen (want doch Godt den Duyuel selues als met ketenen ghe- Blz. 28.
bonden heeft, om niet voorder dan zijne wille is te moorden ende te rasen) heeft men sommighe ghelijcke quaetdoenders ende straetschenders wt den lande ghebannen, sommighe van desen om te beter die bloedighe handen in het bloet der onnooselen te baden, heeft men op

eene summa van gelt ghestelt ende alsoo eenighe menschen occasie eñ middel ghegeuen, om tot dieuerie ende verraderie te gheraken. Maer hoewel nu de Satan alle practijcken, tyrannie ende listighe raetslaghen heeft gedaen om de Kercke Christi in dese Nederlanden te destrueren, (ghelijck oock noch) so sien wy doch ooghenschijnlick de beloftenisse Christi onses Salichmakers, Siet ick ben by v tot de voleyndinghe der weerelt. Mat. 28 :

Ende dat de Prophete seyt, daer en helpen gheene raetslaghen teghen den Heere, Alsoo en is geen twijfel te hebbē, sy sullen alle ghelijck hen seluen met Saulo teghens den prickele stooten. Ende naer dien my de Heere Act. 9 : 5
z. 24. nae zijn welbehagē wt louter genaden wt dē grouwel des Pausdoms getrocken heeft, doen ick door groote blintheyt ende onwetentheyt, een lasteraer, een blasphemeerder, ende veruolgher der waerheyt was, daer ick oock met my de Theologienen van Colen een welbehaghen ende de ander side, eē goede hope vā toenemen hadden, tot defensie der abuysen ende grouwelicheden vā de Roomsche kercke, heeftet oock God belieuet door een inwendich ghetuygenisse ende wtwendige beroepinge, gelijck de heylige Schriftuere leert, naer de mate zijnder gauen, de welcke in my cleyne zijn, totten dienste zijnder heyliger Gemeenten te roepen, Derhaluen ick oock niet het Mat. 25 : pont dat my wt genaden tot woeckeren ghegheuen is, by my hebbe moghen laten begrauen blijuen, maer hebbe soo vele my moghelick geweest is, naer mijne cleyne gauen, het veruallen Conincrijcke Christi helpen oprechten, ende de Kercke Jesu Christi in dese Nederlanden, met mijne ghetrouwe medearbeyders, als M. Georgius Octa-
lz. 25. uius, Syluanus, Peeter Hazaert ende de anderē, voor Syluanus. Hazaert.

alle valsche leere, abusien, ketterie, twist, swaricheyt,
Afgoderie etc. met daghelijcksche ouergheuinghe van onsen
eygen leuen bewaert, eñ in suyuerheyt der conscientien
tallen tijden, teghen allen aenstaende noot ende periculen
wten woorde Godes getroostet ende ghesterct met daghe-
licsche ghebeden eñ smeecken, niet alleen voor de Maies-
teyt vã onsen Coninck ende de Ouerheyt binnen Antwerpen,
eñ ter plaetsen daer wy buyten reysende geweest zijn,
maer oock voor alle Ouerheden eñ menschen op aerden,
ende eyghentlick voor alle Officieren eñ Ondersaten van de
Maiesteyt van onsen Souuereynen Heere, de Coninc vã
Ephe 2 : 4. Spaengien. Ende God die rijck is, van barmherticheden
1 Cor. 1 : 3. ende spijset den hongherende, die tot hem roepen, heeft
Luk. 1 : 53. oock ghenadich aenghesien dat allendich clagen ende
karmen zijns volcx, die o lacen so swaerlijc onder het
Inquisitie. iock der Inquisitien, tyrannien eñ moordelijck seruituyt
des Pausdoms, ghelijck in Babilonien als gheuanghene Blz. 26.
zijn ghehouden gheweest, om de selue nu niet meer met
de stinckende wateren aen lijf ende siele ghedoodet, maer
vele meer met de clare fonteyne des leuendighen waters
gelauet ende ten eeuwighen leuen onderhouden te werden.
Jerem. 2. Dese weldaden Godes, die hy ons wt groote ghenade,
door bequame middelen heeft voorghestelt ende ghegeuen,
hebben wy (als ghetrouwe dienstknechten des Heeren
toebehoort) waer ghenomen ende groot gheachtet, in het
welcke als ick ooghenschijnlick gesien hebbe, dat nu
de tijt is hier gheweest, dat God de Heere zijn heylige
Kercke heeft willen openbaren, ende de oprechte Religie
in zijn Heylich woort ghefundeert, publicq allen menschen
voor ooghen stellen, tot confusie der grouwelicker Afgo-
derie eñ wtroeijnge van allen Secten, heb ic oock hier in

mijn cleyne pont, dat my van den Heere wt ghenade ghegheuen is, met alle neersticheyt willen te wercke stel-
Blz. 27. len, om welcke oorsake niet alleen mijn persoon, maer oock den dienst ende de Ghemeente Godes, met vele menichuuldighe Calumnien, beswaernissen ende schandelijcke lasteringhen, daghelijcx hoe langher hoe meer beswaert worden, niet alleene door blintheyt ende onwetentheyt van den Papisten, daer toe sy wel (in soo grooten val ende verlies haers Rijcks, ghelijck oock haer factien niet anders mede en bringhen) groote oorsake hebben, maer oock principalijck van veele twistmakende Gheesten, eenen hoop vol huyghelerije in Godes sake, de welcke eensdeels Papist, ende eensdeels Euangelist zijnde, hebben ghesocht met alle practijcken ende list te doene, ghelijck (soo men spreect) die cocquut, die zijne eyeren leyt in eens anders ghearbeyde nest, dat hem niet toe en coemt, de welcke als sy tot haer voornemen niet en consten gheraken, ende ick oock met alle vliet, ende neersticheyt naer mijn ver-
Blz. 28. mogen by sommighe notable persoonen, haer quade Rapporten ende aenslaghen hielp breecken, heeft men logenen, Calumnien, lasteringen, etc. Ghelijck vier eñ vlamme met hopen ghesocht, Ende niet alleene mijn persoon ende den suyueren Godsdienst by het ghemeen peupel, maer oock veel notable persoonen, ia by de Princen eñ Heeren selues, in achterdencken ende quade suspitie ghebracht, om het welcke ick als nootshaluen ghedwonghen werde, niet alleen mijn persoon, maer oock den suyueren Godsdienst met dese tegenwoordighe Apologie, van alle lasteringhe ende Calumnien te beurijden ende ontschuldighen.

Inden eersten werde ick tot lasteringhe der Ghemeenten gecalumnieerd ende beloghen, als wt vele Landen eñ

De eerste Calumnie ten laste van Hermannus

steden verdreuen ende ghebannen te zijn, daer toe noch andere onbeschaēde leugens meer, werden by ghedaen als gebrant te wesene met mercteeckenen, etc. Daermede men het ghemeene volck naerdincken gheuet, niet om goet doen sulcx geschiet te wesen, want so ick om de Religie ghe- Blz. 29.
uanghen hadde geweest, ende my de Heer niet door eenige middelen (soot gheschiet is) verlosset hadde, men soude my (ghelijck een yeghelick dencken mach) hier mede niet hebben latē passeren, maer hoe wel ic weet dat de Duy-
Joan. 8 : 44. uel een vader der leughenen machtich in zijne kinderen wercket, So geuet my nochtans groot wonder, hoe het moghelijck is van menschen, de welcke eenighe conditien ende aert der Menschelicker natuere hebben, alsulcke groue ongeschicte leugens wt der lucht te versieren. Want (het welcke de waerheyt is) ick en weet geen lant, geen stadt, gheen volck noch dorp, onder den Hemel, op der aerden, daer ick ofte wtgebannen ofte wt verdreuen sy,
Mat. 10 : 23. om eenigherhande oorsake. Niet teghenstaende dat ic wel altemet (ghelijck onse Salichmaker Jesus Christus, ons gheleert ende beuolen heeft) wt eenighe steden gheuloden ben gheweest, daer my de veruolginghe, de banden eñ gheuanckenisse om het ghetuygenisse Christi Jesu eñ zijne leere waren nakende, Als tot Swol mijn Vaderstadt hebbe Blz. 30.
ick altemet om de raserie der vianden Godes geweken.

Zwol Vaderstadt Hermanni.

Oock eenmael als sy my in handen hadden door de begheerte van den Graue van Arenberch, die my begheerde leuendich oft doot te hebben, ontloopen. Anno LIX ontrent onderhalf iaer te voren tot Wtrecht gheuanghen zijnde door verraderie van twee Jesuwijtersche vrouwen int reysen, heb ick vrijmoedelijck voor allen ghehandelt, ende opentlijck den geheelen bras des Pausdoms versaket,

Graue van Arenberch veruolgher Hermanni.

Hermannus tot Wtrechtgheuangen.

also dat Sonnius met zijne consoorten achter ghebleuen zijn, met my te spreken, hoewel het my van des Coninclijcke Maiesteits wege by den Commissarissen ende Procureur generael belouet was, de Heere heeft my door wonderlicke middelen wtgheholpen, also dat ick oock van daer gheulooden ben, maer niet verbannen noch verdreuen, ick dencke wel, dat sy my lieuer hadden in handen ghehadt, om naer hare maniere van doene, het Sacrifi-
Blz. 31. cium met my te spelen, dan eenighe bannissementen doene, Ic en twijfe!e ooc niet, de vianden Godes tot Antwerpen hebben, gelijck dit seluen gedacht, want den grauwen Monicken oft Minrebroeders, de welcke neerstich al voor ses iaren naer mijnen persoon ondersocht hebben, met listige practijcken by mijne vrienden. Ende den Marcgraue desgelijcx, ben ick al te wel bekent gheweest, wāt hy my eenmael in handen hebbende, en heeft ouer my niet meer mogen wtrechten, dan God ghewilt heeft, alsoo verblint God de Heere de herten, sinnen ende verstandt, zijnder vianden, dat sy oock niet een hayr van onsen hoofde moghen crencken, bouen zijn verordineringhe, cracht ende wille, ende de welcke ons bewaert als den oochappel zijnder ooghen.

Sonnius Inquisiteur met zijn aenhancsel blijft achter.

Minrebroeders binnen Antwerpen veruolghers Hermanni.

Hermannus van den Marcgraef gheuangen.

Mat. 10 : 30.

Zach. 2.

Tot Colen, daer ick meest verkeert ende geresideert hebbe, ende daer my de H e e r e het beghinsel zijnder heyligher kennisse ghegheuen heeft, hebbe ick wel in het
Blz. 32. beghinsel, kennende alleene sommighe abuysen der Roomscher Kercken, eenighe querelen ende swaricheyt ghehadt, met die vander Uniuersiteyt Anno LVI. Daerom ick oock van den dienst eender Vicarien in dē Dom (tot mijn profijt) ontset ben gheworden, eñ daer naer niet alleene ic, maer oock alle de andere Professoren, wt dat collegiū,

Hermannus leuen tot Colen.

Het nieuwe croone Collegie tot Colen.

genoemt het nieuwe croone Collegium, van onser Professien, (het welcke daer nae de Jesuwijten hebben vercreghen eñ ingenomen) desghelijcken ontset ghewordē. Als die nu metten Regent des selfs Collegiums begonsten eenighe Ketterien (so sy seyden) de studenten inne te plāten, maer bannen oft verdrijuen hebben sy niet moghen doen, de wijle ic met sommige andere Professoren wt onsen Collegie litmaten des Raets der seluer Uniuersiteyt waren, eñ dat de kennisse des heylighen Euangelij by ons noch niet so groot was, om bannissementen daer ouer te ghebruycken, maer ben oock daer eerstmael gelijck op andere plaetsen daer naer, om de rasernie der vyanden Christi gheweken, de welcke raserie Clerus (so sy spreken) pri- **Blz. 33.** marius ende secundarius, om eenighe Predicatien daer ick haerlieder abuysen hadde getaxeert, ende te naer by ghecomen, begonsten teghens my (als nu eenen haluē ketter zijnde) op te stellen.

Hermannus leuen tot Coppenhaghen in het lant van Denemercken.

Christianus Coninck tot Denemercken

Tot Coppenhaghen in Denemerck heb ick oock een weynich tijts geresideert tusschen het iaer LVIII ende LIX van den vromen eñ seer Godsaligen in den Heer seer Christelijck ghestoruen, Coninck Christiano beroepen, door middel vā de loflijcke Uniuersiteyt Coppenhaghen, naer wiens doot, de Coninck Fredericus nu regerende, de Duytsche Predicanten een vriendelijck afscheet gheuende eñ ick tot Coppenhagen by der Uniuersiteyt vā de Coninclicke Maiesteyt ghestelt zijnde, eñ aldaer op het Hof altemet predickende, heeft men my eē goedich eñ vriendelick afscheet mede gegeuen, met een heerlick ende Christelick ghetuyghenis der loffelicke Uniuersiteyt, ende met des Conicx segel versegelt, welcke Uniuersiteyt so Christelic **Blz. 34.** met my gehādelt heeft, dat ick dat selue nemmermeer

en behoore noch en can vergeten. Anders heb ick op geene plaetsen geresideerd, noch oock in vele steden daer ick soude ghebannen zijn (soo sy segghen) noyt geweest, hoe wel, oft also ware, dat ick om het ghetuyghenisse Christi ende de waerheyt des Euangelij wt allen landen ghebannen ware, so en soude my doch anders niet geschiet sijn, dan de leere Christi onses Heeren met de leere der Pro- Mat. 10 : 22.
pheten ende Apostelen selues medebringen, de Apostel Petrus spreect: ist dat ghy in Christi name versmaet 1 Pet. 4 : 14.
wert, so sijt ghy salich, want de Gheest der heerlicheyt, ende de Geest Godes rust op v. Item ist dat yemant lijde als eē Christen, die schame hem niet, maer prijse God 1 Pet. 4 : 16.
in desen deele.

Niet sonder oorsake spreect onse eenighe Salichmaker Christus, Siet ick sende v als schapen midden onder de Mat. 10 : 16, 17.
woluē, wacht v voor de menschen, want sy sullen v ouer-
Blz. 35. leueren in haer Raetshuysen etcet. Item den Broeder sal den anderen ouerleueren totter doot, ende de Vader het kint, ende de kinderen die sullen opstaen teghens de ouders ende sullense dooden, ende ghy sult ghehaet wor- Mat. 10 . 21, 22.
den van alle menschen om mijnen name, want de Discipel is bouen den Meester niet, noch de Dienstknecht bouen zijnen Heere.

De VII Calumnie ende lasteringhe.

Ten tweeden, soo worde ick daghelicx niet alleene by het gemeene volck, maer oock by me Vrouwe de Gouuernante, by sommighe Heeren vander Ordene, by den raet van Bruessel, ende ander Notable persoonen swaerlijck beschuldicht ende gehouden, als den Autheur te zijne van de openbare Predicatien, afbreeckinghe der afgoden, Beelden, Altaren, ende andere dierghelijcke Afgoderijen meer.

;woorde op tweede deel tweede Ca- ıie.

breeckinghe oelden bin- Weerden.

Ende soo veel de afbreeckinghe der afgoden, Altaren, ende het andere belanghet, hebben me Vrouwe de Gouuernante ende sommighe H e e r e n van den Houe eensdeels Blz. 36.
haer Fundament genomen, op de reyninghe ende suyueringhe des Tempels, tot Weerden geschiet, toebehoorende den Grauen vā Culēburch. Maer hoe qualijck sy hier inne ghefundeert sijn, is allen menschen wel kennelijck. Want alsmen dese dinghen aldaer heeft aengheuanghen te doen, als wtroeijnge der Roōscher Missen, beelden, Papengod, Jan de witte (so hy ghenaemt wort) met zijn geuanckenisse ende diergelijcke bueselingen meer, en ben ic hier in het lant niet geweest, maer te Geneuen oft op de reyse comende van Genueuen, van dese beginselen der Babilonischer val niet wetende. Maer wel is warachtich dat ick, de wijle de reyninghe van den tēpel des Heeren, tot zijnen Heylighen dienste gheconsacreert, behoort suyuer ende reyn, naer de leere zijns heylich woort, van alle Afgoderien, superstitien eñ insettinghen van menschen, gesuyuert ende gheheylicht te zijne. Ende in dese sake, so wel int ouerblijfsel vā den Afgoderien als in valsche Ceremo- Blz. 37.
nien van menschen versiert noch faute was, hebbe naer mijn officie wt den woorde ende beuel Godes, den Godsalighen eñ vromen Heere vermanet, het werck Godes niet stuckwijse te doene, Maer veel meer volgende de
ten. 35 : 2. Exempelen der Godsalighen, als Jacob, Gedeon, Elias,
dic. 6 : 27. Mathatias ende andere meer, Item van den vromen Co-
ıg. 18 : 40. Reg. 2 : 25. ninghen eñ Magistraten, als Ezechias, Josias, Josue,
2 Reg. 18. Moses, Dauid, ende andere meer wt den volcke vā Israel,
2 Reg. 22. sue 6 : 17. dē Tempel des Heeren tot zijnen heyligen dienste, naer
co. 32 : 20. den wtgedructē wille ende waerheyt zijns woorts, gheheel te suyueren van alle Afgoderie, ende menschen supersti-

tie, de wijle doch sulcx wtdruckelick strijdet, als een grouwelicke lasteringhe ende blasphemie teghens het tweede en̄ derde ghebot des Heeren onsen God. Deur welcke mijn vermaninghe den vromen Heere, naer mijn afwesen de H. Schriftuere (so ick niet en twijfele selues onder- soeckende) ende wel expresselijck beuindende den toorn Deut. 7 : 21, 2 Deut. 27 : 15
Blz 38. ende straffe Godes ouer alle Ouerheden, die hier inne de stemme des Heeren niet en hoorē noch en vraghen, om dat selue ghetrouwelijck naer het woort des Heeren wt te richten, So heeft God de Heere, niet wt mijn vermanen, maer wt het expresselijck beuinden ende getuyghenisse zijns heylighen woordes, het herte van zijnen vromen Heere, in de bewijsinghe der ghehoorsaemheyt beuolen ende ghedwonghen, om dat selue oprechtelijck naer zijn beuel te achteruolghen.

En̄ een weynich tijts daer nae, my authentijclick last ende beuel gheuende, met eenighe Edelmannen te mijnder hulpe, hebbe dat selue van herten gheerne opghenomen, ende oock (den Heere sy lof) ghetrouwelick wtgherechtet. Waer wt nu een yegelijck verstaen mach, dat het verre van my is int ampt der Ouerheyt te treden, oft ghetreden te hebben. Och oft God gaue dat op alsulcken voet en̄ maniere, ick mochte Me Vrouwe de Gouuernante,
Blz. 39. de Princen ende Heeren vander Ordene in gelijcken affairen dienstich wesen. Ick wilde hem van herten geerne onderdanich ende willich zijn. Ende wilde God dat den ijuer van den huyse des Heeren hare herte met alle Godsalighe vrome Coningen, Princen ende Heeren niet alleene gheheeten, maer veel meer verslonden hadde. Och hoe ghelucsalich souden wy voor alle ander natien van volcke hier in dese nederlanden, in de ooghen des Heeren beuonden worden. Psal. 69 : 10 Joan. 2 : 17.

Antwoorde op 't eerste deel der tweeder beschuldinghe.

Ende nu so vele belanget, dat ic soude wesen de Autheur van de openbare Predicatien, daer in can een yderman wel ghedencken, dat ic in so een wtgespreyde sake Godes vele te gheringhe ende te cleyne ben. Doch ic bekenne wel, ende is oock openbaer dat ick hier inne mijnen arbeyt eñ neersticheyt niet ghespaert hebben, Maer ghelijck my ende allen dienaren Christi Jesu toebehoort, hebbe hier ouer gewrocht ende sorghe ghedraghen by nachte ende by daghe sonder vermoeyen, ende op te houden, om tot desen effecte het werc Godes door zijn ghenade te Blz. 40.
Matt. 9 : 37. helpen bringen, eñ wee ons, soo wy den Aougst des Heeren niet hadden waer ghenomen. Hebben wy by de Gemeenten Gods int secreet onse eyghen levē niet lief gehadt noch gespaert tot onderhoudinghe ende verordeninghe der Ghemeenten Godes, met de suyuer leere ende predicatie des Goddelicken woordes. Int reyne ghebruycken der Heyligher Sacramenten onses Heeren Jesu, maer ooc den suyueren ende onbeulecten Godsdienst eñ neerstighe onderhoudinge van de Christelicke discipline oft straffe, hoe en souden wy dat niet meer met lijf ende siele soecken te gheschieden (wanneer God den voet eñ middel gheuet) int openbaer, eñ dat tot aenschouwinghe der gheheelder weerelt,
Joan. 3 : 21. ende tot sekere ghetuygenisse dat wy ons het licht, eñ
Joan. 8 : 12. de waerheyt niet en schamē, noch ooc den heylighen dienst Godes met gheheele geueynstheyt oft valscheyt,
1 Cor. 2 : 17. maer als met oprechticheyt in de vreese des Heeren eñ met goeder conscientien, so wel int secreet, als int open- Blz. 41.
baer, naer het beuel ende leere onses Heeren Jesu Christi, achteruolget hebben. Ja dat meer is, in dese onwtspreeckelicke ghenade ende weldaet Godes, so rijckelijck aen onse Vaderlant bewesen, en can ic my met ooc alle God-

vreesende hertē niet genoech verheughen. Och wilde de Heere dat ick hier inne eenen Prophetischen oft Apostolischen Geest hadde, om niet alleene met mijne cleyne gauen, het verualle huys des Heerē te helpē op, te timmeren, maer oock alle veruallene mueren ende poorten op te richten, om het rijck des Antechristes gheheel onder de voeten zijns Vaders te brenghen. O wat vreucht eñ blijschap soude mijn herte hebben, om de sa- Col. 1 : 1
licheyt van so vele duysenden, die noch so ellendich onder het iock vā de Antechrist in de macht des Duyuels ghehouden ende gheuanghen blijuen. So en schame ick my (so vele oock dit aengaet) dē dienst des H. Euangelij niet, iae my is wel van herten leet, dat ick in den loop
Blz. 42. eñ voorderinghe des H. Euangelij niet meer can doen. Maer ick en vermach niet meer dan de cleynheyt mijnder gauen mede bringhen.. Maer ist oock dat my yemant wilde beschuldighen oft teghens God oft teghens de Ouerheyt, oft oock teghens de gherusticheyt van den lande eñ republijcke ghedaen te hebben, ic bidde ende begeere dat alsulcke henlieden publicq openbarē, om my met de heylighe Schriftuere ende bescheydene redenen in de heylighe Schriftuere ghefundeert te ouerwinnen, opdat mijne ongherechticheyt ende quaetdoen in dese sake, (so sy seggen) by allen menschen moghe kennelijck ende alsoo gherechtlijck van de Ouerheyt ghestraft worden. Daer onder ick my (ghelijck het behoort) goetwillich gheue, ende in gheualle sy gelijck hebben, so sullen sy een groote sake ghewonnen hebben, want doch het principaelste van den val ende afbreeckinghe haers Rijcx hier inne gelegē is Wy seggen ooc dat dese troublige tijt, twist, eñ andere swa- De derde nie ende woorde d
Blz. 43. richeden (so daer ooc meer eñ meer in dē landen eñ

steden oprijsen) niet en spruyten wt de suyuere leere des H. Euāgelij publicq ghehoudē, maer de wijle Christns Jesus eē geweldich Coninc het rijcke vā Antechrist wilt
Psalm 8. 45, 110. omwerpen, gebruyct de Satan zijn laetste ende wterste cracht, met oproer, bloetstortinge, crijch, oorloge, heymelicke tyrannische practijckē eñ dier gelijcke meer, om de loopēde voortgāc des H. Euāgelij te onderdruckē, vhopende noch door alsulcke bloedige practijckē, in de hertē des volcx, gelijc in voorgaēde tijdē te dominerē, dat oock de leere des H. Euāgelij niet dā vrede eñ pays in landen eñ stedē met alle gherusticheyt niet alleē onder de borgers, maer oock tusschen man eñ wijf, vriendē eñ magē daer eenigē tweedracht was, medebringet, gheuet getuygenisse genoech de dagelicsche experiētie. Siē wy niet hoe drōckenschap, bancketten, groote excessiue oncosten, in maeltijden cleederē eñ derghelijcke
ophoudē oft emmers seer verminderen? Daer twist ende Blz. 44
oneenicheyt was tusschen man eñ wijf om dese afgrijselicheden, daer twist ende oneenicheyt was tusschen vrienden, maghen eñ vremde, met rechten, dinghen, bedriegherie, die een den anderen het zijne met Pauselijcke practijcken ende Decreten, onder het schijn van recht afnemende, Sien wy niet dese boosheden allenthaluen cesseren eñ beghinnen als op te houden? Waer hoortmen men nu van so vele dootslaghen, moorden, rouerie, ende dieuerie, so wel buyten als binnen de steden, ghelijck men ghesien eñ gehoort heeft allenthaluen te geschien voor de openbare suyuere leere eñ exercitie des heyligen Euangelij? Ende dewijle de blinde weerelt in dese weldaet Godes wt dese onse predicatien tallen tijden roepen ende eysschen teeckenen eñ miraculen, Sijn dit niet crachtighe teeckenen

ende miraculen ghenoech, die dese nieuwe leere des Euangelij (so sy spreken) mede brenghet? So en is dan de schult ende oorsake van alle dese swaricheden in de leere
Blz 45. des heylighen Euangelij niet, maer by de menschen, de welcke den Heere Christum Jesum met zijne suyuere leere ende oprechte Religie in zijn heylich woort ghefundeert, gheen plaetse noch gehoor willen geuen, in de welcke ghelijck de Apostel Paulus seyt, het Euangelium bedect 2 Cor.
blijft, ende Christus is henlieden eenē reuck des doods 2 Cor.
tot den dooden.

Maer om dat sy hier teghens tallen tijden noch gebruycken, den tijtel vā de oude Catholijcke Kercke, ende daer mede by het gemeene volck te verstaen gheuen, de Christelicke oft Apostolische kercke en is doch niet anders dan eenen valschen tijtel ende ydele bedriegherie, het welcke al ist int beginsel met een corte generale ouerloopinghe aenghewesen, wy sullen nochtans ooc hier, de wijle sy hen met de heylighe Schriftuere, in dese sake niet connen noch moghen behelpen, maer tallen tijden haren toevlucht nemen deur een subtijlicheyt, tot de Schriften
Blz. 46. vā de oude Scribenten, Concilien eñ traditien, tot haerder confusie eenige clare duytlicke ghetuyghenissen van de oude Scribenten allē menschen voor ooghen stellen, op dat een yegelijck sien mach dat de oude scribenten met ons om de ware Kercke Christi te kennen eendrachtich zijn.

Augustinus spreeckt met dese woorden, dit segghe ick, Augu
dit is mijn meyninghe, dit segt ghy, dat is v gheuoelen. petili.
Maer laet ons alleene hooren, also spreect de Heere, ende cap. 3
also leert Gods woort, laet ons hierinne soecken de H. Christelicke kercke, ende laet van ons wijcken ende wech gedaen werden, de welcke by ons oft onder ons niet en

Ephe. 2 : 1. leeren wt de H. Canonische Schriftuere. Want Christus
Jesus heeft zijn Kercke beuesticht onder de Heydenen met
goddelicke ghetuyghenisse op het fundament der heyligher
Schriftueren. Daerom wil ic niet de kercke wt menschen
leuen eñ heylicheyt, maer wt bewijs der heyligher Schrif-
Mat. 24. tueren leeren, ic en achte niet dat sy roepen, siet hier
Joan. 10. is Christus, siet daer is Christus, maer laet ons dit Blz. 47.
hooren, mijn schapen hooren mijn stẽme ende volghen
my naer, eenen vremdelinck en hooren sy niet, ende so wy
zijne schapen zijn, so laet ons met gheloouighe herten
hooren zijn stemme.

den voorschre-n Epist. Cap. Itẽ op een ander plaetse spreect den seluen Augustinus.
De Donatisten soo sy connen gheuen ghetuyghenisse van
hare Kercke niet in vele woorden ende blasen, niet in
wonderlicke raetslaghen, niet in Bisschoppen ende Concilien, niet met brieuen ende wedersprekinge, niet met
teeckenen oft dierghelijcken, Maer in het voorschrift des
Wets ende der Propheten in de Psalmen, in de stemme
Jesu Christi ende de Euangelisten, dat is in de geheele
Canonische Schriftuere, want ick houde voor seker de
Kercke Christi te zijne, daer de stẽme Christi ghehoort,
ende daer op als een seker Fundament alleene ghetimmert wert. Ist (spreect hy) dat de kercke by de Donatisten is, dat selue moet openbaer werden wt de seer
Heylighe Canonissche Schriftuere, men sal ons ooc niet Blz. 48.
gheloouen, omdat wy in de kercke Christi zijn, waermede
dat hem sommighe beschermen, maer dat wy de cracht
eñ waerheyt wt de heylighe berghen, dat is, de hey-
Psal. 87. lighe Schriftuere hebben, ende alle dinck doẽ naer het
beuel des Heeren ende gebruyck der Apostelen, Want
Christus naer dat hy verresen was vanden dooden, heeft

hy hem seluen vertoont zijne discipulen, opdat sy vastelick souden ghelooúen, dat van hem gheprophetoert was, op dat sy als vast ende sterck souden blijuen by de heylige Schriftuere, het welcke hy ooc also doet met zijne kercke, alleene in zijnen naem wt de heylige Schriftuere te predicken allen volcke, boetueerdicheyt eñ vergheuenisse der sonden, dit is (seyt hy) onse leere Fundament eñ cracht, daer op wy alleene staen, ende de Kercke Christi bewaren. Wāt in de wercken der Apostelen lesen wy, dat sy de heylighe Schriftuere geduerich ondersochten, om versekert te zijn of de leere der Apostelen oock derselue ghelijckformich was, hier by (seyt hy) dencken wy oock alleene te blijuen. Dit selue, leert ooc seer schoon den seluen August. contra Donatistas lib. 2. de Bapt. Cap. 6.

Act. 23.

Act. 17 : 11

Blz. 49.

Insghelijcx spreect hier van den Leeraer Chrysostomus met dese woorden. In dien daghen die in Judea zijn, sullen loopen tot de Bergen, dat is de Christenen sullen henlieden begeuen tot de heylighe Schriftuere, want de Bergen zijn de Apostolische ende Prophetische Schriften, daer van de Schrift betuyghet, der Kercken Fundamenten zijn sy in de heylighe berghen, Ende naer een lanck verhael, sluyt hy ende seyt, want de Heere Christus sach de groote verstroeijnge der Kercken in den laetsten tijden, daerom beueelt hy seer neerstich de Christenen, de welcke begeeren sekerheyt des geloofs ende der kercken te hebben, dat si op verlies haerder salicheyt nerghens anders haer begheuen, dan alleene tot de heylige Schriftuere, hier vā machmen lesen Augustinum tot Fortunatum Epist. 100. Ende oock Hieronimum die alsulcke woorden gesproken heeft. Eñ sy hebben gheuolcht Baal die sy

Chrys. in o[p] imperfecto Mat. cap. 24 mi. 49.

Psal. 87.

Blz. 50.

Hieronymu[s] Hieremiā Ca[p]

geleert hebben van hare Vaderen. Daer in ons wert geleert dat wy onse Vaderen ghewoontheyt niet sullen volghen, maer alleene blijuē bij de H. Canonische Schriftuere,
1 Timo. 3. want hier wt is de Kercke een pilaer eñ fundamēt der
Mat. 28 : 29. waerheyt, daer by de Heere Christus belooft te blijuē tot
Cyprian.ad Cotil. lib. 2. Epist. 3. de voleyndinge der weerelt. Hier vā spreect ooc Cyprianus met dese woorden, Ist dat ghy doet dat ic v beuele, so wil ic v niet knechten, maer vrienden heeten, eñ dat
Joan. 15. men oock Christum alleen sal hoorē, betuyget genoech de
Math. 3 : 17. vaderlicke stemme van den hemel, dit is mijn wtuercoren Sone, daer in mijn siele een welbehagen heeft, dien hoort. Daerom sullē wy niet achten wat een ander eñ een yegelijc voor onsen tijden tot noch toe soude moghen gedaen hebben. Maer hier op sullē wy alleen sien, wat Christus gheleert eñ ghedaen heeft, wāt men behoort niet menschen ghewoontheyt te volghen, noch oock daer in de Blz. 51.
kercke soeckē. Maer wy sullen alleene den wille Godts
Esa 29. : 1, 31. volgen. Want Christus betuyghet claerlick wt de Prophetie Esaia. Te vergheefs leere sy my die daer leeren men-
Math. 15 : 3. schen geboden. Ende wederom by de Euangelist, waerom ouertreedt ghy gods gebot deur uwe insettinge? Daerom so en can hier in gheen kercke Godes eñ Christi bekent worden. So dan onse Vaderen hier in door onwetentheyt eñ simpelheyt hebben ouerghetreden, ten behoort noch betaēt ons niet sulcx te achteruolgen, de wijle wy nu claerlijck van den Heere eñ Euangelische leere vermaent
Cyprianus de simplicitate prelatorū Tract. 3. zijn. Item op een ander plaetse seyt dē seluen Cyprianus: Die mijn woort hoort eñ doet, dien gelijcke ic eenē wijsen man, die zijn huys timmert op eē harden steen. Daerom sullen wy alleene op de woordē Christi timmeren, eñ
Math. 7 : 24. doē dat hi tot eē voorbeelde gedaen eñ gheleert heeft,

wie cā doch seggen dat hi in Christū gelooft, die niet
en volcht dat Christus te doē beuolen heeft? Oft wie wilt
Blz. 52. tot de crooninghe des geloofs comen, die welcke den
Ghelooue ende gehoorsaemheyt zijns woorts gebroken
heeft? Hier van spreect oock Ambrosius als volget. Met Ambro. l
recht verdoemen ende verworpen wy alle dat, het welcke Virginibu
Christus inder kerckē niet gheleert noch beuolen heeft,
want de wech der Christgheloouigen eñ der Kercken is
Christus alleene, wanneer oock Christus niet gheleert ende
beuolen hadde, dat wy in der Kercken houden eñ achter-
uolghen, so latet vry by v verbannet zijn, wāt dese
macht hebt ghy wt Gods woort ouer de kercke te oor-
deelen, hier op machmen den seluen Ambrosium lesen
libro. I. de Virginibus. Item ouer de eerste Epistel totten Ambr. l
Corinthen int 4 Capittel, spreect oock Ambrosius wt- Virginibu Ambr. i
druckelijck, wat ons niet is geleert eñ naergelaten van pite Cori
de Apostelen, dat is vol schalckheyt, bedroch eñ boos-
heyt. Derhaluen salmen neerstig toesien dat men oprech-
telijck timmere op het Fundament dat gheleyt is, het
welcke is Christus Jesus, de wijle hier alleen op staet 1 Cor. 3
Blz. 53. de Kercke Christi. Daerom spreeckt oock Tertullianus, Tertul.
ick houde dit alleen oprecht te zijn, dat zijne afcoemste Praxeam
heeft van Christo ende zijne Apostelen, iae het welcke
daer is het eerste ende zijn cracht heeft, wt de heylige
Canonissche Schriftuere, eñ wat hier wt niet en is, maer
is daer naer inghecomen, houde ick voor boos eñ ouer-
tredinge, als vā de eewige ware Canonische Schriftuere
afgeweken. Hier van die het belieft mach oock voorder
lesen den seluen Tertullianū libro de prescriptione Here- Tertul
ticorū. Daerom spreect oock Augustinus dat men de waer- lib. de pı
heyt alleene wt de heylige Schriftuere, ende niet wt de heret.

August. Epist. 19 Cap 19.

Cyprianus ad Pompeium contra Epist. Stephani.

Felix Episcopus.

ghewoontheyt oft gebruyck sal volgen, daer toe hy oock ghebruyct het spreeckwoort, hondert iaer onrecht, maken nemmermeer een vre recht, het welcke oock gebruyct Cyprianus ad Pompeium contra Epistolam Stephani, Felix Episcopus spreeckt oock hier van schoon met corten woorden, Niemant (seyt hi) sette de gewoontheyt oft gebruyc voor de waerheyt, want de waerheyt daer in alleene de kercke ghefundeert is, doodet tot allen tijden het gebruyck eñ oude ghewoontheyt, ende die dat selue doet, die versmaet Godes woort ende zijne heylighe gauen, maer de wijle dese teghenwoordighe handelinghe niet en heyschet hier van een gheheel tractatie ende leere te doene, Het dunckt my voor dit mael ghenoech te zijne eenighe clare getuyghenissen der Ouder Scribenten, hier tghemeene volck voor ooghen ghestelt te hebben, op dat een yeghelijck aenmercken mach, met wat bedriegerie eñ valschen tijtel der kercken, oude gebruyck, ende traditien dat sy het ghemeene onwetende volck in blintheyt eñ afgrijselicke abuysen houden, eñ gelijck als in een gheuanckenisse besloten hebben. Eñ op dat wy wederom tot de sake comen, so wert met dese clare ghetuygenissen der Ouder Scribenten ghenoech betuycht, onse onnooselheyt eñ ghetrouwicheyt in de wederoprechtinghe van het veruallen Conincrijcke Christi bereyt zijnde, door des Heeren genade daer in te volherden naer de mate der gauē, die ons Jesus Christus gegeuen heeft totten laetstē druppel onses bloets veruolginge, verschrickinge, bannissementen, lasteringe, quaet geruchte, benautheden, doodinge eñ dierghelijcke tormenten, zijn veel te geringe om ons inden dienst der Gemeenten Godes eñ zijne heylige beroepinge, daer in de glorie eñ grootmakinghe zijns

Blz. 54. (beside "voor de waerheyt, want de waerheyt daer in alleene de")

Blz. 55. (beside "Conincrijcke Christi bereyt zijnde, door des Heeren ge-")

Heylighen naems, de weluaert en̄ prosperiteyt zijnder hey-
liger Gemeenten ende handelinghe de bewaringhe der sali-
cheyt van alle Christgeloouighen gelegen is, te verschricken
en̄ cleynmoedich te maken. Hoe ist oock mogelijck dat tijt-
licke en̄ lichamelicke dingen sullen geuangen nemen, en̄
verhinderen dē loop en̄ voortganck der dingen die god-
delick en̄ eewich zijn, ia dat meer is, de welcke in de
hertē der Ghelooigē, met een getuygenisse des H. Gees-
tes versegelt zijn? Also dat sy niet alleen in leuen ende Rom. 8 : 15.
steruen, in haren inganck ende wtganck, als in de bewa- 2 Cor 1 : 22 2 Cor. 5 : 5.
Blz. 56. ringhe ende eewighe verordeninghe Godes zijn, Maer
ooc dat de duyuel selues en̄ alle vyanden Godes hier onder Matth. 10.
moeten subiect staen, ende als geuangē blijuende niet een
hayr van onsen hoofde crencken, ten sy deur de wille Rom. 8 : 34
ende eewige verordeninghe Godes, versekert zijnde wat
ons hier van moghe ouercomen, het sy leuen ofte ster-
uen, dat ons dat selue niet alleene en coemt ten besten,
maer ooc tot eere en̄ grootmakinge des Heeren onsen
God. Om welcke oorsaken wy oock in gheenen deele voor
oproermakers ofte Seditieuse in de ooghen des Heeren
en alle Godtsalighe beuonden wordē, niet meer dan onse
salichmaker Jesus Christus selues, met alle Propheten Apos-
telen ende vrome Martelaren, noch oock eenighe menschen
op aerden eenighe schandale oft aenstoot geuen of ghege-
uen hebben, Jae niet meer dan onse Heere Christus
selues de Weerelt met den dienst zijns woorts gegeuen
heeft, dat dan arghernisse oft schandale door de leere
Blz. 57. des heyligen Euangelij coemt, heeft Christus voorghespro-
ken en̄ geleert, datter arghernisse moet comen, wt en̄ van Matt. 18 : 7.
die, de welcke hē aē de leere Christi, der Apostelen ende 1 Cor. 11 : 19.
Propheten stooten, ende alsoo te onrechte de suyuere

Religie Godes argernisse noemen. So hebbē dan de Apostelen, Propheten eñ alle vrome dienaren Christi met de onbeulecte leere des heylighen Euangelij, de weerelt geen argernisse noch aenstoot gegeuen, maer veel meer de weerelt, de welcke teghens God eñ zijn suyuere leere strijdet, heeft wt het ghene dat goet ende Goddelick is schandale eñ arghernisse tonrechte ghenomen. Dat wy ooc hierinne beschuldicht worden, als teghens de Ouerheydt ende haer Mandamenten ghedaen te hebben, antwoorden in dese sake absolutelijck ghenoech de Heylighe Apostelen, te weten datmen in de sake Godes ende der
Act. 5 : 29. conscientien God meer moet ghehoorsaem zijn dan den menschen, Waer in wel aen te mercken is, hoe dat men de houeerdicheyt (de welcke doch een ordeninghe Godes
Rom. 13 : 2. is) in de saken die God ende der conscientien belanghen, Blz 58.
achten eñ houden sal, soo sy daer teghen ghebieden. Want de H. Geest verswijget niet sonder oorsake de namen Ouerheit, ende stelt daerentegen den name mensche. Daerom dat Ampt der Ouerheyt niet en behoort te strijden teghen de heylige oordinantie ende wille Godes, die sy als zijne dienaren naer de H. leere zijns woorts behoorē niet alleene onderdanich te zijne, maer ooc naer hare beroepinghe in alle manierē voor te stane. Och wat soude ick van hertē wenschen ende begheeren, dat de Ouerheyt eñ sommige Heerē eñ Magistraten, eenmael
Act. 5 : 31. wildē wel hertelijck ghedencken het getuygenisse ende leere Gamalielis, dat het swaerlick is, teghens God den almachtighen te strijden. Wilden sy doch eenmael by hen seluen besluyten so desen raet eñ dit werc wt menschē is, dattet sal gebrokē worden. Eñ wederomme, soo het wt God is, so vermogē sy niet dat selues te breken, want

Blz. 59. sy beuonden worden niet anders te doene, dan teghens God selues te strijden.

Bouē dien, so is hier inne alder meest te beclagē den grooten jammer eñ elend die daer zijn nakende den ghenen die niet alleene wt blintheyt, Saulsche onwetēheyt, maer veel meer om particulieren twist, haet, nijt, om glorie, eergiericheydt, rijckdom, grooten staet te vercrijghen, ende dierghelijcke vleesschelijcke affectien meer, dye Kercke Christi Jesu, ende zijn H. Euangeliū veruolgen, met groote destructie ende desolatie vā onsen Vaderlande, lieuer hebbende heure particuliere vleesschelijcke lusten eñ begheerten, dan de ruste vrede, eñ weluaert van desen gheheelen Nederlanden (op dit ic verswijghe, de Heere Godes eñ weluaert zijnder heyliger Ghemeenten) de welcke ooc (so wy wt Gods woort wel versekert zijn) ghelijck dat sy niet en sullē wtrechtē, noch tot haer voornemen gerakē. Also besorge ic ooc vā harēt wegē, dat sy ten lestē met Pharao sullē verdrinckē, met

Act. 9 : 1. Philip. 3 : 6. Gala. 12 : 14. Act. 26 : 2.

Blz. 60. Amā de galge becleedē, met Saul in haer eyghen sweert vallen, met Absalon doorstekē, met Olopherno onthalset, met Antiocho eñ Herodes van den wormen opghegeten worden. Gelijck oock Godt de Heere, dese ende andere zijne vianden meer tot allen tijden exemplaerlijck eñ tot waerschouwinghe van andere is straffende, want also sien wy, dat God tot allen tijden handelt met de voorneēste der ghenen, de welcke teghens de bekende waerheydt (hoewel op eenen ander tijtel) tot verdruckinghe der kinderen ende Kercke Godes strijden. De welcke hy als eē roede tot castijdinge zijns volcx wel ghebruycken, maer daer naer de selue gelijck metten viere verbrandet. Hier vā hebben alle godsalighe tot haerder

1 Sam. 31 : 4. 2 Sam. 18 : 14 Judich. 13 : 10 2 Macha 9. Act. 12 : 13.

Exod. 5 : 6.

vertroostinge ende gherusticheyt in God, niet alleene in den ouden tijden, so wt de leere der heyligher Schriftuere, so wt de Oude Historien, maer oock als seer corte gheschiedenissen, getuyghenisse ende memorie. Ende soo vele in dese sake ons aengaet, de middel tijt naer den wille ende welbehagen Gods door het cruyce door selue Blz. 61.
ghetuygen beroepen worden, zijn wy doch (de Heere sy
Tim. 1 : 5, 19. lof) door zijn ghenade wel gherust, bewarende het Gheloouе eñ een goede conscientie, daer mede wy, het sy door sweert, water oft vier ghelijck het God belieft ende gheordineert heeft, in den Heere ontslapen.

Act. 7 : 60. Vierde lasteringhe. Ten vierden werde ic ooc grootelicx beswaert, als dat ic niet alleen met raet ende beuel (so sy segghen) my onderwonden ende bestaen hebbe, de beelden, altaren, ende dierghelijcke Afgoden meer af te breecken ende gheheel te destrueren, als tot puluer te verbrãden, maer oock daer toe het volck met ghelde ghehuert eñ ghecocht, ende also dese commotien eñ swaricheden ghebracht, niet alleene Thantwerpẽ, ende daer ontrent, maer oock in de gheheele Nederlandẽ, sonder twijfel dese beschuldinghe

Antwoorde op de IIII lasteringhe. en is niet cleyn noch licht, Maer soo vele dese beschuldinght belanghet, soo betuyghe ick voor God eñ alle menschen op aerden, dat ick noch oock de geheele Con- Blz. 62.
sistorie van deser sake als dit Tantwerpen is gheschiet ende aengheuangen, niet meer wetenschap en hebbe gehadt, als vã de vre mijns doots, Ja dat meer is, Me vrouwe de Gouuernante, het geheele Hof ende Magistraet binnen Antwerpen weten wel, wat op dier tijdt aller Gemeenten voornemẽ was, hoe dat wt allen Steden, sommighe de voornaemste, henliedẽ souden laten vinden tot Bruessel, om een gemeene Requeste ouer te geuen, be-

langhes der Religien, daer van ooc aldaer sommige wt Vlaēderen alreede ghecomen waren. Also dat wy meyndē niet weyniger wt allen stedē daer te zijne, dā XII oft veerthiē hondert, de Notabelste wt der Gemeentē wt dē landē der Maiesteyt vā onsen Coninck.

Bouen dien, soo en is oock der Magistraet van Antwerpen den dach van desen, by den coemst niet onbekent gheweest, Wandt twee daghen te voren heeft de Pensionaris Weesenbeecke, dat selues wt D. Syluano ende my
Blz. 63. gehoort. Ende oock den seluen dach, te wetene den twintichsten Augusto (als wy den eenentwintichstē der seluer maent soudē zijn tot Bruessel) waren wy den gheheelē dach by een hanterēde vande reyse eñ Requeste. Ende naer dien gheoordineert was, datter twee Ministers souden mede reysen, Eenen van weghen der gheheelder Walscher Ghemeente, ende eenen van weghen der geheelder Duytsscher Ghemeente, werde ick om mede te reysen ghedeputeert.

Nv dan gheheele besloten hebbende onse reyse, ende ontrent dē ses vren naer middach, naer huys gaende, creghen wi inde Huyuetters strate de tijdinghe, dat onser Vrouwen Kercke vol volcx was. Eñ ic en was so haest niet te huys ghecomen (gaende ouer de Steenhouwers veste) daer en coēt eenen by my eñ seyt datmē al de beelden begonst af te worpen. Hier wt dan een yeghelijc wel verstaē, hoe kenlijc my eñ allen dē anderen dese sake geweest is. Item ooc wat raet ende daet ick hier
Blz. 64. inne ghegeuen, oft anderen met ghelt tot alsulck een werck te doen gehuert hebbe. Ende daermen seyt, dat ick in de Kercke gheweest ben, alsmen nu in het afbreecken was, eñ het volc dat selue te doene beuolen,

wat daer van waer is, wil ick gheerne verhalen. Het is waer, ick ben in de Kercke gegaen, ende my in niet weynich perijckels gestelt, Maer de wijle dat het selue op my van de Magistraet begheert ende gebeden was, om so het moghelic ware het volck met eenighe vermaninghe oft predicatie te stellen, heb ic daer ouer gheene periculen aenghesien, hebbe oock mijn beste gedaen, naer al mijn vermoghen, het volck te stellen, maer geen gehoor hebbende, ben · ick van den stoel getrocken, ende wt den tempel ghedrongen geweest. So dat vā eenich last oft beuel ghegeuen te hebben, van alsulcx te doen, een openbaer eñ versiert wtgheuen is. Want ick oock onder alle die ick daer sach, niet eenen en kēde, naer mijn wetenschap, dat ick nu vijf vren daer naer ghepasseert zijnde, wederom daer ghegaen ben, hebbe ick ghedaen als Blz. 65.
op de belastinghe eñ den volcke te vermanen, dat men onder het decsel van afbreecken der Afgoden, de handen niet soude gebruycken tot roouen eñ stelen, aen gout, siluer, cleederen, lijnwaet eñ dierghelijcke, het welcke doende, ben ick van daer gegaen, ende als nu was de afbreeckinge meest ghedaen, daer in dat ick wel verwondert was, datmen so grooten swaren arbeyt eñ groot werck, in so weynich tijts beschict hadde, eñ niet een mensche also veel als een lidt van zijnen vingher ghequetst hadde. Nu hoorende van eenighe rudesse die men seyde, dat tvolck dede aen wijn ende bier, eñ desgelijcken int Clooster van de grauwe Monicken, door begeerte van sommighe ben ick daer ghegaen, maer als wy daer quamen, vonden wy alle afgoden onder de voeten, het volck van daer op andere plaetsen vertrocken te zijne. Van daer so gingen wy naer S. Jacobs kercke,

eñ daer comende, hoorden wy eenige swaricheyt vā het
Blz. 66. clooster vanden Clarissen, also dat wy daer niet dan door en passeerden, Eñ de wijle si int Clooster eñ tempel noch niet en waren, dan alleen inden inganc eñ int middel Capittel huys (so my dochte) alwaer wel vijftich oft tsestich Baghijnē tsamen waren, dede ick alle mijn beste met smeecken ende bidden, om het volck van daer te crijghen.

Daer van de Clarissen (so sy de waerheyt wilden segghen) selues ghetuyghenis moeten gheuen. Alwaer vele ongeschictheden haddē moghen geschieden, so ick niet het volck als met gewelt opgehouden hadde. Inden Tempel ben ick niet gheweest, noch en hebbe oock den seluen (dat ic weet) niet gesien. Voorder en heb ick my niet onderstaē te doene, noch int minste noch int meeste, noch hebbe in gheene andere tempels ofte Cloosters geweest, wandt gheenen middele en sach het volck in eenigherley wijse te payseren.

Maer spreken sy, al ist dat ghy daer vā ōtsculdich
Blz. 67. zijt, so hebt ghi doch dat selue ghedaen met uwe predicatien, eñ also den oproer eñ commotie int lant ghemaect. Dit is euen so vele te segghen, als dat de Propheet Helyas de oorsaecke was met zijnder leere, vande ver- 1 Reg. 8
stroeynghe ende oproer in Israel, Op het welcke dye Prophete den Coninck Achab antwoorde. Ic en beroere Israhel niet, maer ghy eñ dijns Vaders huys, daermede dat ghy des Heeren ghebot ghelaten hebt, ende wandelt Baal naer.

Sijn ooc niet de Propheten alle inde wederoprechtinghe des veruallen Godsdienst, niet so seere by het gemeene volc onder den Israeliten, principalijc by den ouersten Scriftgeleerden, Pharizeen, ende priesters, also geacht

gehouden geweest? Ende op dat ick van onsen eenighen Meester ende Salichmaker Jesu Christo verswijghe, zijn niet de lieue Apostelen tallen tijdē hier onder in ghelijcker wijse ende maniere beschuldicht gheweest? Spreect niet
Act. 5 : 28. den geheelen raet te Jerusalem tot den Apostelen voor haren raet nv staende. Hebbē wy v niet scherpelijc eñ expresselijc gebodē dat ghi in desen naē niet meer leeren Blz. 68.
soudet? ende siet ghylieden hebt Hierusalem veruult met dese uwe leere. Is niet hier de eerste beschuldinge tegens de Ouerheyt gedaen te hebbē? daer sy spreken, hebben wy niet v lieden scherpelijck verboden in dese name niet mecr te leeren. Ist niet ten tweeden een sware beschuldinghe van valsche leere. De wijle dat de leere Christi ende der Propheten, als oock haer eygen valsche leere beschuldicht wort. Item ghelijc volghet, Ende siet ghy brenghet dese menschen bloet op ons, dat is ghy zijt oorsake met dese nieuwe leer, dat de stadt in trouble eñ commotie staet, de Satan die zijn Oude huyt, niet verandert, weet dese selue aenclaghen ende beschuldinghen teghen de leere Christi, der Propheten ende Apostelen, noch wel te ghebruycken.

De weerdighe Apostel Paulus, hoe wel hy bekent was een groot veruolgher der kercke Christi Jesu, nochtans
Act. 9 : 23. naer weynich dagen daer naer, in zijnder bekeeringhe het Euangelium Gods leerende, wort van stonden aen also Blz. 69.
geachtet van die, die in het veruolghen, (daerinne sy gelijck accordeerden) zijn beste vrienden waren, hadden
Act. 14 : 5 Paulus ende Barnabas het rijcke van Satan tot incomen onaenghetast ghelaten, eñ de leere Godes niet aldaer gheplantet, de ongheloouigen souden tot oproer eñ bloetstortinge niet opgestaen hebben. Noch ooc tot Lijsteren

en soude Paulus niet gesteenicht hebben gheworden. Wat
is de oorsake der gheuanckenisse Pauli eñ Syle, eñ des Act. 14 : 18.
oproers tot Philippen in Macedonien ist de leere des Euan- Act. 16 : 19
gelij van Paulo eñ Syla ghepredict? neen, maer eyghent-
lijck de welcke wt den dienst des Duyuels gewin hadden,
want als sy saghen, dat sulcx daer de leere Pauli ende
Syle ophielt, worden sy door dese als quaetdoenders eñ
Seditieuse beschuldicht ende geuangen, Paulus ende Sylas
waren sy de oorsake met hare Predicatien, dat het volck
tot Thessalonica te samen liep, ende maecten in de stadt
Blz. 70. een oproer? de Schrift seyt dat sommighe Joden de leere Act. 17 : 5.
Gods ongehoorsaem, als liefhebbende haer vaderen tra-
ditien, de welcke gewin eñ profijt mede brochten, door
nijdicheyt beweecht zijnde, namē tot hē sommige boose
mannen, toonende hare machtbrieuen, maeckten dat het
volck te samen liep, eñ stelden de stadt in oproer. Tot Act. 19 : 23.
Ephesien is wel eenen grooten oproer omme de leere Pauli
gheweest. Maer welc seyt de Schriftuere dat de oorsaecke
is, namelijck de ghene dye vanden Afgoden dienst haer
ghewin eñ profijt hadden. Nochtās so wert Paulo eñ zijne
leere de schult gegheuen. Wandt als Demetrius met zijn Act. 19 : 25.
factie eñ aenhanc een versamelinge gemaect hadde, seyt
hy Ghi wetet wel dat wy van desen wercke ghewin heb-
ben, eñ ghilieden hoort ende siet, dat dese Paulus niet
alleen tot Ephesen, maer ooc byna in geheel Asia, veel
volcx afgeraden eñ afgekeert heeft, seggende, Het en zijn
gheen Goden, die met menschen handē gemaect zijn. Eñ
ten is niet alleene te vreesene, dat ons dit deel verworpen
Blz. 71. wort, maer ooc dat den grootē tēpel der grooter Goddinnē
Dyane voor niet en sal geacht wordē, Eñ dat hare Maies-
teyt sal afgeworpē worden, die vā gheheel Asia eñ der

werelt gheeert wort. Ende nv de stadt in grootē oproer staende, eñ sommighe vanden geloouigen gegrepen hebbende, sien wy dat dye Heydensche Ouerheiden hen hier inne so vromelic dragē, dat hē wel mogen schamen de Magistratē in vele steden den tijtel vā eenē christelijcken Magistraet draghende. Ja die altemet selue doorsake zijn, eñ het onwetende volck den voet gheuen tot seditie eñ oproer. Och mochte ons gebueren dat hier de Heydensche Ouerheit toelaet der ghemeenten Gods, Het gemeene volck in hare rasernije houdende, maer seggen seer Christelijck,
Act. 19 . 38. Indien Demetrius eñ de hantwerckers die met hē zijn tegens yemāt yet hebbē, hier wort recht ghehoudē, eñ daer zijn stadthouders: laetse malcanderē verclagē. Eñ indiē ghi vā andere dingen twist hebt, dat sal in een wettelijcke vergaderinghe ghescheydet worden. Wat soude Blz. 72.
doch moghen Christelijcker ghesproken eñ gedaen werden vā eē Christelicke Ouerheyt, dan dit selues, ten eersten so daer eenigen twist oft swaricheyt is, in politische oft borgherlicke saken, dat sy daer toe van Godt ghestelt zijn, om daer ouer recht te doene, op dat alle oproer eñ swaricheden ghemidet werden, ten tweeden so daer eenighe swaricheyt oft twist is, de leere ende Religie aengaende, hier ouer willen sy niet tyranniseren, geen gewelt oft Mandamenten ghebruycken, als de een partie in haer oude ghebruyc ende possessie voorstaēde, maer de wijle dit de conscientie aengaet, willen sy datmen hier ouer een wettelicke vergaderinge houde, ende also dese sake wt het Fundament, het welcke is Godts woort, daer op dat de conscientie ghefundeert staet (als tegen haer ampt eñ officie niet strijdende) wettelijck resolueren. De wijle wy dit Christelick werc sien, vā de Heydēsche Ouer-

heyt, hebbē wy dan niet veel meer te verwachten van
Blz. 73. de Ouerheyt, die den tijtel vā Christenheyt draget? het
behoorde wel also te gaen, maer wy sien, O lacen dat
wederspel, want van de Joden de welcke den tijtel van
de oude Catolicsche Kercke draghen, sien wy hoe dat
sy van weghen de leere Christi met Paulo ghehandelt
hebben, als sy roepē ghi Israelitische mannen, coemt ons Act. 21 : 28, 31.
te hulpe desen is de mensche, die alomme leert, teghens
dit volck eñ de wet, eñ dese plaetse, hier heeft men
Hierusalem gheheel oproerich ghemaect, daer vā oock
Paulus moet de name draghen. Oock soo souden hem dese
lieue Christenen ende vrome mannen gedoot hebben, wanneer de Ouerste des Heeren met zijne Hooftmannen eñ
crijchsknechten niet daer tusschen gecomē waren, nochtans heeft Paulus met zijne leere by dese oude kercke,
ende dit heylich volck seditieux geacht, ende ghehouden
geweest. Dat meer is, de Magistraet eñ ouersten des
volcx, die hen in zijn gerechticheyt eñ onnooselheyt, naer
Blz. 74. den heesch haers ampts souden verstaen, zijn nv de eerste
die hen voor den stadthouder Felix tot Cesarien valschelijck beschuldighen, segghende dat sy Paulum hebben
beuonden te zijne een peste, ende niet alleene alle de Act. 24 : 5.
Joden, maer ooc alle de gheheele werelt door oploop
beroert gemaect. Bouen dien dat hy is een ouerste van
de Nazareensche secte eñ heeft oock ghesocht den tempel
te ontheylighen. Oft nv dese oude Kercke eñ Religie beyde
in politische eñ Religioensche saecken, met oock de Ouerheyt, hen beter ende Christelijcker gedraghen hebben,
dan de Heydensche Ouerheyt? eñ ofte niet de Sathan
dese ghelijcke practijcken eñ ongodlicheyt tegen de leere
Christi Jesu eñ zijnder heyligher gemeenten tallen tijden

gebruyct, heeft een yeghelijc wt dese getuygenissen ende leere der heyligher Schriftueren claerlijc mogē verstaen. Ja de daghelicsche experientie eñ eruarētheyt beuesticht, dit meer dan te vele. O blintheydt eñ verkeertheyt die ghy alle onredelicheyt te bouen gaet, wilt doch eenmael (ic verswijge de heylighe schriftuere) ten minsten alleene Blz. 75.
de bescheydene redelicheit plaetse eñ gehoor geuen, volgēde de leere eñ het exempel der Heydenscher Ouerheyt, in Godes woort eñ de natuere gefundeert, de wijle wi doch dat selue tot gheenē tijden (ghelijc het behoorlic is) gerefuseert hebbē.

De vijfde calumnie.

Ten V. daer gaē onder tgemeene volck menichfuldige calumniē eñ beswaernissen, niet alleene in preiuditie vā mijnen persoon, fame eñ name, maer ooc tot lasteringe eñ beswaringe vāde gemeentē Gods die niet alleene boos inderdaet, maer ooc schādelijc zijn alhier te vhalen. So vā dieuerie als beroouinge vā tempels eñ cloosters, so oock van een schandelijc eñ geheel dissoluyt ongoddelijck leuen, so wel met eerbare als andere gemeene vrouwē. Item dat ic tot onderhoudinge vā alsulcken godloosen leuen de Ghemeenten allenthaluen int reysen beswаre eñ een

Antwoorde generale.

groote somme vā ghelde afneme. In dese Calūnien so men vraget na den Autheur, so en heeft men niet meer dā dat sommige seggen, ic hebt also hooren vhalen, de Blz. 76.
ander ick hebt voorwaer alsoo hooren wtgeuen eñ opghenomen, maer ist datmen aenmerct de conditien der menschen, also wel van henlieden die sulcx gelooueu, so sal

Julius Cesar.

men beuinden dat Julius Cesar in zijn Historie boeck wel ghesproken heeft: Quod volumus facile credimus, dat is, dat wy willen eñ begheeren dat geloouen wy geerne ende lichtelijck. Daerom aenmerckende de ongestadicheyt van

den menschen, van de welcke de sommighe henlieden altemet verkeeren (by maniere van spreken) van de menschelicke natuere ende aert. Ic ben wel versekert, so oock de heylighe Schriftuere ghenoech leert, dat sodanighe calumnien eñ lasteringhen van nergens anders en comen, dan door de arbeyt des duyuels, de welcke met een alsulck middel deur zijne Instrumenten eñ dienaers, niet alleene den Ministeren van den woorde Godes, maer oock alle warachtige gelooige soecket eñ poocht valschelijck te calumnieren, ende haer faem te benemen, maer sulck
Blz. 77. volck die by sulck eē middele dinckē de Dienarē Gods te verhinderen ende achter deel te doen, bedriegen hen seluen, ende doen hem seluen quaet ende schande, vclarende van wat geest dat sy beseten eñ gheregiert zijn. Ja oock eyghentlijck de menschen die hen des Euangeliums eñ ware Religiums op een seker Fundament (doch onaengheroert Godts heylighe woort) beroemen. Want so veel den Papisten belanget, ten is van henliedē, dat sy sulcx doen, niet te verwonderen, maer eenichsins te goede te houden, eensdeels van weghen dat sy niet beters en weten, eñ in de sake die principalic roert gheheele blint zijn, eensdeels van weghen dat sy het selue doen wt passien ende om haer rijcke het welcke sy wel beseffen te vergaen (gheen ander middel hebbende) te onderhouden eñ onderstaen. Van den welcken eenen van den Rabbijnen ghetuyghenissen geeft, Talmot, Eurim, alkeron bener hagrem hallacher honnozerim Jabbieu schekarim, dat is,
Blz. 78. het Hebreeusche Talmut, het alkoram der kinderē Agar dat is der Turcken ende de geschorenen onder den Christenen, oueruloeyen van loghenen.

Nv dan, aengaende deerste stuc deser lester beschul-

Antwoorde op het tweede stuck der V. Calumnie.

dinge, namelijc der diefte, Ic hebbe hier voren genoech verhaelt, dat selue anders niet en is dan droom ende raserie, daerop dat niet weerdich en is dat men soude verantwoorden. Ende dat meer is, wanneer de afgodissce vaten, het ware van goud oft van siluer, my vande ouerheyt mochtē ghebueren, ofte my van hem diese aengaen, gegeuen warē, so en soude icse noch willen noch begheeren want icse gheenssins van doene en hebbe (God heb lof) eñ al waert oock so dat icse van doen hadde, ic en soude die vaten niet willen gebruycken om de verschrickinge die my mochte daer door ouercomen, als my te voren soude comen datter vaten gheweest waren, daermede dat so grootelijcx den Heere vertoornet hadde, eñ ouer de menschen getrocken hadde de Indignatie ende gramschap Gods. Bouē desen al waert dat ick schoon Blz. 79
dese vaten hadde willen toelaten, Ick mach betuyghen dat ick daer van tminste stuck gouts ofte siluers niet ghesien en hebbe.

Antwoorde op leerste stuc der vijfster lasteringhe.

So veel nv het tweeste, te weten der hoererie aengaet, O lacen daer en is niet inde politie dat my van de Ouerheyt soo hertelijcken wee doet, dan dit selue te weten, datter so grooten slappicheyt, iae eygentlijck negligentie eñ verachtinge des ghebots Gods geschiet, aen dese sake, dat hoereerders eñ Eedtbrekers so opentlijc teghens den wtgedructen wille eñ woorde Gods, niet alleene gheduldet, maer ooc (het welcke tselfs byden Heydenen eenen grouwel is gheweest) met opentlijcke ghemeene huysen eñ vrouwen gheauctorizeert worden, so dat de Magistraet grootelijcx in desen deele te beschuldighē als selue cause zijnde vā dese sake, te wetē, dat veel menschē door al dusdanigen sonden vallē inde grāscap Gods.

Eñ dat de menschē in desen grouwel geuallē zijñ, hen
Blz. 80. seluen voortgheuen eñ abandoneren tot allen anderen boosheden ende dissoluyt leuē, als stelen, moorden, rouen, pillieren ende anders, daer deur sy om dē hals comen, niet alleene tot haerder eyghen verderuenisse ende schande, maer ooc tot laster, schande ende armoede van haren huysvrouwen eñ kinderen. Welcke oock hier wt altemet bedwongen werden, sgelijcx te doene, oft te moeten blijuen in onwtsprekelijcke elende ende armoede. Maer ghy O Princen, Superieuren eñ Magistraten, die het ampt der Ouerheyt besittet, hoe sult ghy liedē v voor het gerechte Godes hier vā connen ontschuldigē, de wijle ghy voor de oogen Godes beuonden wert, de oorsake vā alle dese boosheden ende grouwelicheden te zijn? Jae dat meer is, van welcken de sommighe (ick en wil niet seggen vele) medehulpers zijn in de selue grouwelicheden. Och oft God wilde dat dese Magistraten de cause zijn van dese quaden, Ja oock (also ick gheseyt hebbe) in dese boosheydt mede deelachtich zijn, wildē bekennen hare
Blz. 81. misdaet ende hem bekeeren, biddende den Heere dat hijt hen wilde vergheuen. Want anders sulcke Magistraten zijn eer bequame om sulcke oneerlijcke huysen te regieren dan om eenighe goede stadt, lant, ofte natie voor te stane.

Hoe en soude den toorn eñ straf Gods niet ouer v comen, als ghy nu soo openbaerlijck met Godes wtgedructe woort, gewaerschouwet ende vermaent zijnde om alsulcx naer den eysch uwes ampts te straffen eñ geheel wt te roeyē, noch, dat selue onachtsaem (als v niet aengaende, latet voorbi gaē) op v seluen ladende eenen hoop der sonden eñ boosheden, de wrake ouer v int ghērichte Gods

sullen roepen. Ende ist dat sake dat ghi sulcx in my, oft
in eenige van de lidtmaten der gereformeerder Religie
beuint, wy sullē den Heere hoochlijck dancken, dat door
v ampt naer de wet des Heerē, dat selue met der doodt
Leui. 20 : 10. (ghelijck zijn woort medebrenget) moghe ghestraft wor-
Deu 22 : 22. den, op dat also alle laster ende grouwel, by de gerefor-
meerde Kercke Gods ophanden. Hoe wel ghy ooc dat Blz. 82.
selue wt Godes beuel, sonder eenich aēsien vā persoo-
nen (al waert oock vande Magistraet selues) wt Gods
beuel te doene schuldich zijt.

Antwoorde op tstuck der vijfster Calumnien.

Aengaende het derde stuck, ten is niet noodich eenige
verantwoordinghe te doene, Want alle Ghemeenten die
ick, ofte in Vlaenderen, ofte in Hollandt, ofte elders
binnen Antwerpen, in Brabandt versocht, ofte met eeni-
ghe bystandicheyt ghedient hebbe indē noot, weten wel
(dat ick noch int commuyn, noch int particulier) gheen
ghelt, ia niet also veel als eenē stuuer (hoe wel my
dat selue nochtās ghenoech ghepresenteert is gheweest
vāde Consistorien) begeert, ontfanghen, ofte genomen
hebbe.

Ende op dat ick hier van de sake cort maecke, Allen
menschen is ghenoech bekent, hoe dat wy inde Ghemeen-
ten Godes niet aensien eenighe persoonen hy sy Minister
Math. 18. oft eenighe andere, ouer de welcke wy teghen des Heeren
woordt ende beuel, dye Christelijcke disciplijne souden wil- Blz. 83.
len achter laten, ende niet soot behoorlijck is, achter-
uolghen. Het sy verre van ons dat wy den toorne eñ
straffe Godes ouer zijn heylighe ghemeente souden bren-
ghen, door het naerlaten ende onachtsaēheyt der Chri-
stelijcker disciplijne oft straffe vā Christo Jesu, der Kercken
naergelaten ende neerstelijck tonderhouden beuolen, ouer

alle die tot oneere zijns heylighen naems, ende onstichtinge des Gemeenten Godes sondighen.

Ten lesten, soo werde ick oock grootelijcx beschuldicht (so ic verstae van eenighe notable persoonen) van eenighe dreygementen, van onbehoorlijcke scherpe eñ ontijdelijcke propoosten ghehouden te hebben, teghens mijn Heere den President van Vlaenderen. Maer so vele dese calumnie ende accusatie belanghet, Ick en can niet gedencken noch gheloouen dat sulcx wt mijn Heere den President, dye ic daer inne veel te wijs eñ te discreet houde, gecomen is, het welcke my sekerheyt doet, dat ick wt een seker heere ende vroom Edelman verstaen hebbe, bina van woorde te woorde, alle de propoosten met mijn heere den President gehouden, als dat selue wt den mont vā mijn heere den President gehoort hebbende.

De se[...] ringhe.

Antw[...] de ses[...] ringhe.

Blz. 84.

Ende oock so vele de aenspreeckinghe belanghet, hebbe ick dat selue wt diueersche oorsaken, niet connen naerlaten. Eensdeels de wijle my als nootshaluen van dye gherefoormeerde Ghemeenten in Vlaenderen sulcx worde opgeleyt, hebbe ick de saecke, wt des Heerē woort ouerlegghende beuonden, mijns diensts ende beroepinghe, haluen verplicht te sine, so wel die in Ampt ende Officie zijn van dye Maiesteyt van onsen Coninc, als den ghemeenen man, wt des Heeren woort te vermanen.

Wat sy Christo Jesu den Coninc aller Coninghen inde bedieninge haers Ampts te doene schuldich zijn, eensdeels op dat de aenstaende swarichedē eñ perijckelen inde Republijcque, onder tghemeene volck (die alsnu voorhanden waren) souden moghen ghemijdt worden. Dewijle nv oock het ghemeene Volcke, oock allenthaluen met wapens present was, om twelcke ick oock nootshaluen be-

Blz. 85.

dwongen hebbe gheweest met Christelijcke leere ende redenē, so vele alst moghelijck was, by my den Heere dē President aen te houden, dat alsulcke raetslaghen eñ voornemen niet dienende tot vrede eñ eenicheyt der Republicque, wilde ghecasseert eñ te nieten ghedaen worden. Bouen dien. als ick wt een ghemeyn rumoer, ghelijc gemeynlijck in alsulcke saken geschiet, verstaen hebbe dat oock bouen dien, zijnen persoon, met sommighe andere wel in dangier ende swaricheydt souden moghen comen, hebbe ick oock omme te vermijden, alle swaricheydt, ende eyghentlijck zijnen persoon liefhebbende: wel verstaēde wt sommighe goede Heeren, als Supposten vanden Raedt, zijnen persoon der Republijcque seer profijtelijck zijnde, dat selue opgenomen, eñ wt dese diueersche oorsaken beweecht gheweest in alle manierlicheyt ende be- Blz. 86.
hendicheyt met mijn heere den President van dese swaricheden te handelen, op dat alsulcke inconuenienten, door goede vermaninghen souden ghemijdet worden. Het welcke gheen redelijcke menschen, die naer vrede ende eenicheit staen, anders dā ten besten ende tot weluaert van de Republijcke connen opnemen, ende interpreteren.

Och hoe soude mijn wenschē wesen, ende hertelijck wel begheerē, dat de Ouerheydt wilde ghedencken, wat in dese mijne opgheleyde calumnien, ende der gelijcke saken haer opgheleyde Ampt ende Officie van God is, voor wien sy met ons, ia met allen menschen sullen compareren, om voor den gerechten Rechter Christo Jhesu
Num. 13 . 1. rekenschap te gheuen, niet alleene voor haren persoon,
1 Samuel. 28 : 19, 20. maer oock in sonderheyt, van het ampt ende Officie, daer in si van God almachtich soo vele de bedieninghe aengaet, (want belanghende de beroepinghe, die gheschiet

Blz. 87. altemet seer verkeerdelijck) ghestelt zijn, om dat selue te bedienene, als ghetrouwe dienstknechten Gods, naer zijnen onuerandelijcken wille, ende welbehaghen gheopenbaert: ende wel expresselijck in zijn heylich woordt wtghedruct, de welcke de Ouerheyt stelt met seeckere limiten, niet als Tyrannen der menschen, maer als dienstknechten Gods des almachtighen. Ende so sy hier inne te luttel ofte te cort doen, sullen sy een seer scherp oordeel daer ouer ontfangen. Dewijle dan alle beschuldinghen, swaricheden, eñ calumnien bestaen in twee stuckẽ, te weten, dat sy is ofte Politicque, ofte Ecclesiasticque. So soude wederom mijn hertelijck begheeren zijn dat de Ouerheit in beyde dese stucken wilde volghen, haer Ampt eñ Officie in gherechticheyt gebruyckende, dat Christelijcke ende loffelijcke exempel vande Heydensche Ouerheyt tot Ephesen. Alwaer om de selue sake deser ghelijcke beschuldinge ende beswaernissen geuonden worden, te weten, so daer eenighe wettelijcke beschuldinghe is te-

Blz. 88. ghens mijnen persoon, het sy in wat sake dat selue mochte zijn, cleyn ofte groot, dat het voor dye Ouerheyt wettelick in gerechticheyt ghehoort eñ ghesententieert te worden. Ende soo daer eenighe beschuldinghe is, belanghende den dienst des heylighen Euangelij, eñ de Religie Godes, dat oock dit, na de selue leere, door een goede besorginge eñ authoriteyt der Ouerheydt in een wettelijcke versamelinghe mochte gehoort, ende naer de waerheyt Gods ghekent ende ghesloten worden. Alsdan sal door den dienst der Ouerheyt beuõden worden waer te zijne: dat een vanden Rabbijnen ghesproken heeft. Al scheloscha denarim Haolã Raiem, Al Homet veal Haddim veal hasschalon, scheneemai emet vmispat, schalon schiphtu beschaarecẽ.

Ro 1 1
De Ro
Ac
me ma

Dat is, de werelt ofte Politicq regiment bestaet in drie
Zacharie 8. dinghen, In een gherecht Oordeel, waerheit, ende vrede. Ghelijc het gescreuen staet. Oordeelt in uwe stadtpoorten de waerheyt, de gerechticheyt ende den vrede. Want ghe-
abbi Gamaliel. lijck een ander seit. Marbe zedeka, Marbe schalon Teu- Blz. 89.
tumim. Dat is, Die daer neerstich is om te houden eñ vermeerderen de Justicie, die onderhoudt ende vermenichfuldicht den vrede onder zijn volck.

Dewijle ic my dan beroepe voor tgherechte wettelijck te stane, teghens alle menschen, die ofte teghens mijnē persoon, ofte tegens mijnen dienste, int cleyne oft int groote te spreken mogen hebben. So ist dat ick alle partijsche rechters ende Magistraten hier mede wtsluyte, wel wetende dat my by alsulcke rechters niet anders soude
Sus. 1 : 24. geschiedē, dan Susanna in haerder onnooselheyt, Christo
[ath. 26 : 59,71. Mat. 14 : 56. Jesu in zijn heylich Ampt ende officie, Stephano in zijn-
.ct. 6 : 13, 14. der gherechticheydt, ende eyghentlijck Paulo in zijnen
Act. 24 : 5. heylighen dienste, om het welcke hy oock met goede oor-
.ct. 25 : 9, 10. sakē afwijckende vā het recht eñ Magistraet der Joden (als partijelijck) hem beroept op den Keyser van Roome.

Versekert zijnde dan, dat met ghelijcke beschuldinghe ende ghetuyghen, voor alsulcke een partijelijcke Magis-
traet mi niet anders soude ghenaken, dan ons hier van Blz. 90.
de H. scriftuere leert. So ist dat ic my beroepe eñ voor een Juge eñ rechter deser sakē bekenne te zijne mijn heere den Prince van Oraingne, zijnder excellentie indē name onses eenigē Salichmakers Christi Jesu, biddende, dattet zijne excellentie belieuē wille, dat selue niet te verworpē, maer veel meer aen sien de beroepinge Gods, daer inne zijne E. vā God gestelt is, een gerechtich oordeel na de waerheit: niet alleen tot vrede, maer ooc

tot de eere eñ glorie Gods dienēde te doene. Op dat voortaē so vele menschen, hen niet teghens den Heere tot quetsuere haerder conscientien en besondigen. Het welcke my ooc niet weynich beweecht heeft, desè tegenwoordige Apologie te doē publiceren. Eñ dat zijnder E. hierinne niet en wilde versmaden noch verwerpē de cleynicheyt des persoons, eñ de onlieflicheit der sakē, maer veel meer gedencken dat ooc de wijse Coninc Salomon wt 1 Samuel 31 : 4
Gods beuel eñ gedwongen oorsaeck: niet heeft verworpen
Blz. 91 noch afgeslagen het twistē vā twee gemeene vrouwen. Welcke sake, hoe wel sy onlieflijck was, heeft hy nochtās om wijslijck eñ gerechtelijc voor God te handelē, gheerne opghenomen. Bidde ooc ō Christi name, dat zijne E. hier in volgē wil de schoone sententie vandē Rabbijnē gesproken. Ase leca habukene thora leca haner veham, dom Rabbi Jehoschna filius Peraehis.
eth. Col haadā lecaph fecuth., dat is, Maect v de wet tot een leytsman eñ vergeselschapt v metten wijsen, eñ ordeelt alle menschē na den regel oft rechtsnoer der onnooselheyt. Het welcke doende, sullē wy volgen de suyuere Reformatie des H. Euāgelij, veroorsaect zijn voor zijn E. Godt den Heere tallen tijden te biddene om in alle prosperiteyt eñ Godsalicheyt aen lijf eñ ziele te vermeerderen, eñ met alle wijsheyt, stercheyt eñ gerechticheyt alle benautheden des vleeschs eñ swaricheyt aller vyanden te ouerwinnen, In hē die machtich is, den zijnē wt alle tentatien eñ perijkelē te verlossen.

Amen.

STELLINGEN.

I.

Wezenlijke geschiedenis is niet anders dan aan de feiten ontleende en door de feiten gerechtvaardigde hypothese (Dr. L. W. E. Rauwenhoff).

II.

Moded heeft den Beeldenstorm niet gepredikt.

III.

De Beeldenstorm is niet het gevolg van een vooraf beraamd plan.

IV.

De naam Moded is te verklaren uit het Hebreeuwsche werkwoord מָדַד.

V.

De opstanding van den Heer Jezus Christus uit de dooden is een feit.

—

VI.

Uit het stilzwijgen van Papias bij Eusebius aangaande het 4de Evangelie volgt niet dat Papias het 4de Evangelie niet zal hebben gekend.

VII.

Terecht heeft Tischendorf in de Editio N. T. VIII. Gal. III : 1 de woorden ἐν ὑμῖν geschrapt.

VIII.

Gal. IV : 25 leze men voor: τὸ γὰρ Ἄγαρ Σινᾶ ὄρος ἐστὶν ἐν τῇ Ἀραβίᾳ, de woorden: τὸ γὰρ Σινᾶ ὄρος ἐστὶν ἐν τῇ Ἀραβίᾳ.

IX.

In Gal. III : 13 moet ἡμᾶς niet worden opgevat van Jodenchristenen alleen, maar van Joden- en Heidenchristenen beiden.

X.

De meening van Prof. Pierson als zou in Matth. V : 2, ἐδίδασκεν αὐτούς, beteekenen: „hij was gewoon op deze manier te onderwijzen" is tegen het spraakgebruik van het N. T.

XI.

In Matth. 10 : 28b wordt de Satan bedoeld.

XII.

Bij de psalmenkritiek behoort men de opschriften als niet geschreven te beschouwen.

XIII.

Jesaja VII : 11 leze men in plaats van שְׁאָלָה, שְׁאֹלָה

XIV.

Zonde genomen in anthropologischen zin is: zelfzucht, in theologischen zin: afkeering van God.

XV.

De „onafhankelijke zedenleer“ leidt noodwendig tot egoïsme in den kwaden zin van het woord.

XVI.

Het uitgangspunt van de Dogmatiek moet op anthropologisch gebied worden gezocht.

XVII.

Ten onrechte wordt door sommigen beweerd dat armverzorging niet tot de taak der Christelijke gemeente behoort.

XVIII.

Wenschelijk ware het dat voortaan weder in alle gemeenten de beroeping van predikanten aan den kerkeraad werd opgedragen.

XIX.

Het algemeene stemrecht in de Nederlandsch-Hervormde kerk is een ontijdige verwezenlijking van het ideaal.

XX.

Meent iemand dat het algemeene en formele beginsel,

—

dat in het gemeenschappelijk streven naar waarheid gelegen is, voldoende kan zijn ter vestiging van den kerkelijken band, ook zonder dat eenig resultaat worde uitgesproken, hij vergeet dat de Gereformeerde kerk een Christelijke kerk is, die met de erkenning of verwerping van zekere positieve grondwaarheden staat of valt. (Dr. J. H. Scholten. De Leer der Herv. kerk I. bl. 16. 4e druk.)

XXI.

Was ich nicht verstehe, das ist, wie man behaupten kann: ich glaube an die Auferstehung Jesu, und dieser Glaube für eine Nebensache erklären. (Riggenbach.)

XXII.

Het moet den Evangeliedienaar bij zijne prediking en zijn onderwijs daarom vooral te doen zijn om het zondenbewustzijn op te wekken, en daardoor de behoefte aan verlossing en bekeering.

XXIII.

Ce n'est pas tant, par ce qu'il dit, que par ce qu'il est, que le prédicateur peut se flatter de ne pas frapper en l'air. Il s'agit avant tout de „conserver le mystère de la foi dans une conscience pure“ (1 Tim. III : 9). Cette conscience pure (c'est à dire la droiture de l'intention) est la vraie force de la prédication. (Vinet).




3 2044 020 691 713


3 2044 020 691 713

